

**Monografie i Studia Instytutu Spraw Publicznych
Uniwersytetu Jagiellońskiego**

Obszarowe ujęcie rewitalizacji w Polsce

Redakcja naukowa
Aleksander Noworól

Instytut Spraw Publicznych
Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie
Kraków 2010

Autorzy tomu:

Brygida Beata Cupiał, Ryszard Ćwiertniak, Henryk Gawroński, Edyta Kowalska, Tadeusz Markowski, Moterski Filip, Wroński Stanisław

Recenzent:

Krzysztof Skalski

Redakcja Serii:

Redaktor Naczelny: dr hab. prof. UJ Aleksander Noworól
Sekretarz: dr Wioleta Karna

Rada Naukowa:

prof. dr hab. Barbara Kozuch – przewodnicząca
dr hab. Stefan Bielański
dr hab. prof. UJ Anna Lubecka
prof. dr hab. Grażyna Praweńska-Skrzypek
dr hab. prof. UJ Renata Przygodzka
dr hab. inż. arch. prof. UJ Krzysztof Skalski
prof. dr hab. Kazimierz Z. Sowa
prof. dr hab. Łukasz Sułkowski
dr hab. prof. UJ Andrzej Szopa

© Copyright by Instytut Spraw Publicznych UJ

ISBN: 978-83-931253-0-2

Wydanie elektroniczne:

Instytut Spraw Publicznych UJ
ul. Prof. Łojasiewicza 4, 30-348 Kraków
tel. 12 664 55 44, fax 12 644 58 59
e-mail: monografia_isp@uj.edu.pl;
www.isp.uj.edu.pl

Spis treści

<i>Słowo wstępne</i>	5
Edyta Kowalska <i>Jak polskie miasta zarządzają procesami rewitalizacji?</i>	9
Ryszard Ćwiertniak <i>Znaczenie procesu rewitalizacji obiektów i obszarów powojkowych w rozwoju lokalnym i regionalnym miast i gmin</i>	29
Brygida Beata Cupiał <i>Realizacja programów rewitalizacji w województwie lubuskim</i>	47
Henryk Gawroński <i>Uwarunkowania realizacji „Programu rewitalizacji gospodarczej obszaru delty Wisły i Zalewu Wiślanego”</i>	67
Tadeusz Markowski, mgr Filip Moterski <i>Wykorzystanie materialnego dziedzictwa przemysłowego w procesie rewitalizacji na przykładzie Łodzi</i>	85
Stanisław Wroński <i>Bydgoszcz – rewitalizacja miasta i Bydgoskiego Węzła Wodnego. Nasza dobra praktyka</i>	105

Słowo wstępne

Instytut Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego udostępnia monografię elektroniczną zatytułowaną *Obszarowe ujęcie rewitalizacji w Polsce*. Obejmuje ona sześć tekstów potwierdzających zróżnicowanie procesu rewitalizacji, a jednocześnie odsłaniających narzędzia i zachowania zarządcze specyficzne dla procesu odnowy obszarów kryzysowych w Polsce. Poszczególne rozdziały są owocem refleksji naukowej, która zrodziła się po międzynarodowej konferencji zatytułowanej *Procesy rewitalizacji a rozwój lokalny i regionalny*, zorganizowanej przez Instytut Spraw Publicznych UJ w Krakowie w dniach 18–19 listopada 2009 r. Konferencja, poza merytorycznym, miała też charakter rocznicowy, polegający na uczczeniu 10-letniej działalności w Instytucie najwybitniejszego w Polsce specjalisty od procesów rewitalizacji, którym jest nasz pracownik – prof. Krzysztof Skalski.

Dorobek merytoryczny konferencji został po jej zakończeniu przetworzony i rozwinięty w postaci wielu obszernych wypowiedzi naukowych. Postanowiliśmy zatem poświęcić problematyce rewitalizacji szereg publikacji Instytutu, podsumowujących zarówno wkład środowiska naukowego, jak i praktyków, którzy zdecydowali się zebrać swoje doświadczenia i refleksje. W publikacjach tych zamieszczamy artykuły poruszające teoretyczne i praktyczne aspekty rewitalizacji. Tematyce odnowy społeczno-gospodarczej i przestrzennej jednostek terytorialnych poświęcamy więc – poza niniejszą monografią – podwójny numer Zeszytów Naukowych Instytutu Spraw Publicznych „Zarządzanie publiczne” (nr 1–2/2010), a także kolejną monografię elektroniczną, której tematyka koncentruje się wokół teoretycznych i metodycznych aspektów rewitalizacji.

Niniejsza publikacja odnosi się do obszarowego ujęcia realizowanych w Polsce projektów rewitalizacyjnych. Każdy z rozdziałów w inny sposób prezentuje terytorialne rozumienie rewitalizacji. Spojrzenie na zarządzanie procesami rewitalizacji w skali całego kraju przedstawia **Edyta Kowalska** w artykule *Jak polskie miasta zarządzają procesami rewitalizacji?* Tekst jest raportem z badań obejmujących analizy programów rewitalizacji opracowanych w miastach wojewódzkich oraz sposobów zarządzania procesami odnowy miejskiej. Autorka wskazuje motywacje, bariery oraz powiązania procesów rewitalizacji z instrumentami planistycznymi na poziomie lokalnym. Ważnym elementem opisywanych badań jest odniesienie do zastosowania (bądź pominięcia) partycypacji społecznej w zarządzaniu przedsięwzięciami rewitalizacyjnymi. W kolejnym rozdziale **Brygida Cupiał**

przedstawia charakterystykę realizacji programów rewitalizacji w województwie lubuskim. Podkreśla, że wraz z implementacją kolejnych projektów i programów udoskonalane są teoretyczne, prawne i praktyczne ich aspekty. Autorka omawia kształtowanie się doświadczeń samorządów województwa lubuskiego w rewitalizacji, podkreślając rolę, jaką odgrywa przy tym wsparcie ze strony funduszy strukturalnych Unii Europejskiej. We wzmiankowanych tekstach zarówno kontekst krajowy, jak i regionalny prezentowane są poprzez przykłady doświadczeń miast i gmin we wdrażaniu konkretnych projektów.

Henryk Gawroński w kolejnym rozdziale, zatytułowanym *Uwarunkowania realizacji „Programu rewitalizacji gospodarczej obszaru delty Wisły i Zalewu Wiślanego”*, demonstruje inne ujęcie, którego celem jest analiza uwarunkowań realizacji programu rewitalizacji gospodarczej, funkcjonalnej oraz społecznej obszaru delty Wisły i Zalewu Wiślanego. Autor podkreśla, że program rewitalizacji jest komplementarny do już istniejących programów i strategii, a jego innowacyjność polega na uwzględnieniu oddziaływań przekraczających istniejące podziały administracyjne. Krytyczny ogląd analizowanego dokumentu każe autorowi stwierdzić, że mimo pewnych niedoskonałości, program spełnia swoje zadanie koordynujące procesy rewitalizacyjne specyficznej przestrzeni terytorialnej. Powyższe ujęcia obszarowego rozumienia rewitalizacji odnosiły się do różnie zakreślanych granic odnawianych terytoriów. Rozdział kolejny, autorstwa **Ryszarda Ćwiertniaka**, pokazuje znaczenie procesu rewitalizacji obiektów i obszarów powojсковych w rozwoju lokalnym i regionalnym miast i gmin. Tym razem mamy więc do czynienia ze spojrzeniem ukierunkowanym na typ poprzedzającego rewitalizację użytkowania, charakteryzującego się specyficzną formą własności terenów i obiektów. Autor stawia i udowadnia tezę, że rewitalizacja obszarów powojсковych stanowi szansę na odwrócenie negatywnych tendencji, takich jak zamknięcie przestrzeni, patologia społeczna, zanik funkcji zamieszkania czy brak dostosowania tych funkcji do potrzeb mieszkających na danym obszarze ludzi lub znajdujących się tam jednostek gospodarczych. Rewitalizacja wprowadza do obszaru powojсковego nowe funkcje, zmienia jego wizerunek, a przy tym integruje taki obszar z otoczeniem. Na tle autorskiej koncepcji osiągania efektów procesu rewitalizacji autor wskazuje warunki skutecznej odnowy analizowanych obszarów. Dwa kolejne rozdziały przedstawiają rewitalizację w skali lokalnej, opartą koncepcyjnie na endogenicznych potencjałach dwóch miast: Łodzi i Bydgoszczy. **Tadeusz Markowski** i **Filip Moterski** opisują wykorzystanie materialnego dziedzictwa przemysłowego w procesie rewitalizacji Łodzi. Dokonują oceny skuteczności procesów rewitalizacji obiektów przemysłowych Łodzi oraz wskazują

przyczyny, dla których tylko część przedsięwzięć można uznać za udane. Udowadniają tezę, iż trafny dobór nowej funkcji, jaką mają pełnić adaptowane obiekty, w połączeniu z istniejącą ich strukturą i cechami (dostępność wewnętrzna i zewnętrzna, wyposażenie infrastrukturalne, walory architektoniczne) stwarzają szansę na wykorzystanie rynkowych sił w procesie rewitalizacji obiektów stanowiących dziedzictwo poprzemysłowe. Tekst ujawnia napięcia i kolizje, które powstają, gdy brakuje zaufania społecznego do inwestorów prywatnych, uczestniczących w procesie odnowy wartościowych obiektów poprzemysłowych. Ostatni rozdział, autorstwa **Stanisława Wrońskiego**, przedstawia dobre praktyki wypracowane w procesie rewitalizacji miasta i Bydgoskiego Węzła Wodnego. Tekst obejmuje prezentację i omówienie doświadczeń i działań dotyczących szeroko rozumianej problematyki rewitalizacji, ze szczególnym naciskiem na rewitalizację i rozwój najcenniejszego zasobu Bydgoszczy, którym jest Bydgoski Węzeł Wodny. Autor, doświadczony praktyk-urbanista, przedstawia rewitalizację Bydgoszczy jako ciąg spójnych i konsekwentnych działań programowych, planistycznych, inwestycyjnych, edukacyjnych i promocyjnych, stanowiących element polityki miejskiej. Ukazuje doświadczenia – sukcesy i porażki odnowy miasta, wskazując pułapki stosowanych obecnie ścieżek finansowania programów rewitalizacji.

Zachęcając do zapoznania się z poszczególnymi wypowiedziami, chciałbym podkreślić, że obszarowe ujęcie rewitalizacji oznacza: różne punkty widzenia, wielorakie perspektywy badawcze i – przede wszystkim – terytorialnie zróżnicowane skale analizy. Zyskujemy możliwość głębszego wniknięcia w heterogeniczną naturę procesów rewitalizacji, w której odbijają się trudne – choć nieuniknione – wyzwania zarządzania rozwojem terytorialnym w XXI w.

Aleksander Noworól

Jak polskie miasta zarządzają procesami rewitalizacji?

*Edyta Kowalska **

Wstęp

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej i dostęp do unijnych środków na przedsięwzięcia rewitalizacyjne wymusiły na miastach tworzenie mniej lub bardziej spójnych lokalnych programów rewitalizacji jako dokumentów niezbędnych do pozyskania dofinansowania. Złożone, długofalowe i kapitałochłonne procesy rewitalizacji obejmujące zarówno sferę przestrzenną, gospodarczą, jak i społeczną wymagają zintegrowanego, strategicznego zarządzania. Proces ten polega na podejmowaniu działań mających na celu szeroko rozumianą poprawę jakości życia mieszkańców, przywracanie miastu zdegradowanych przestrzennie obszarów i niejednokrotnie przystosowywanie ich do nowych funkcji oraz tworzenie warunków do rozwoju gospodarczego.

Bardzo ważny element w zarządzaniu procesami rewitalizacji stanowi akceptacja społeczna prowadzonych działań oraz odpowiednia komunikacja z mieszkańcami. Ten element, podkreślany w prawie każdym dokumencie unijnym, zdaje się być nieco lekceważony przez miasta i niedoceniany w zarządzaniu procesami rewitalizacji. Problem jednak tkwi nie tylko w sposobie myślenia o samych tych procesach, ale także w braku odpowiednio przygotowanej kadry specjalizującej się w komunikacji z mieszkańcami i potrafiącej łączyć działania inwestycyjne z działaniami społecznymi w obszarach kryzysowych objętych procesami rewitalizacji.

Każde miasto jest inne, posiada inną historię, tożsamość, specyfikę. W każdym tkwi inny potencjał do wykorzystania. Procesy rewitalizacji i umiejętne nimi zarządzanie pozwalają tworzyć przyjazne dla mieszkańców przestrzenie, z którymi się identyfikują i o których z dumą opowiadają. Taki właśnie cel przyświecać powinien tym, którzy podejmują się trudu prowadzenia procesów rewitalizacji.

Rozdział stanowi próbę odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób duże polskie miasta radzą sobie dzisiaj z opisanymi problemami. Podstawą do rozważań na ten temat są wyniki

* mgr Edyta Kowalska, Katedra Zarządzania Miastem i Regionem Uniwersytetu Łódzkiego, Urząd Miasta Łodzi,

badań przeprowadzonych w 2008 r. Zebrane informacje można podzielić na trzy części. W pierwszej zawarto podstawowe dane statystyczne o mieście, dokonano analizy jego mocnych i słabych stron i sprawdzono ich odniesienie do strategii rozwoju miasta (o ile miasto taką posiada). W kolejnej części przeanalizowano przyjęte w mieście lokalne programy rewitalizacji i realizowane w ich ramach projekty. W trzeciej części przedstawiono sposoby zarządzania procesami rewitalizacji w miastach, próbując wskazać motywację ich wyboru oraz pojawiające się bariery. Przeanalizowano ponadto powiązanie prowadzonych procesów rewitalizacji z tworzeniem miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz zgłoszono potrzebę wprowadzenia zmian legislacyjnych, które mogą ułatwić zarządzanie procesami rewitalizacji. Część ta zawiera także informacje na temat realizowanej lub nie w mieście idei partycypacji społecznej oraz sposobu komunikacji i informowania mieszkańców o rozpoczynanych przedsięwzięciach.

1. Metodologia badań

Głównym priorytetem badań było przeanalizowanie sposobów tworzenia i realizacji programów rewitalizacji w polskich miastach oraz wykorzystywanych przez nie metod zarządzania. Szczegółowe cele koncentrowały się na analizie danych dotyczących powiązań prowadzonych procesów rewitalizacji z miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego, wdrażania idei partycypacji społecznej, sposobów komunikacji z mieszkańcami oraz barier pojawiających się w procesach rewitalizacji.

Opracowany kwestionariusz ankiety podzielony został na trzy części: 1. Informacje ogólne o mieście; 2. Lokalny program rewitalizacji (LPR); 3. Zarządzanie procesami rewitalizacji. Zbieranie danych odbywało się od czerwca 2008 r. do maja 2009 r.

Pytania postawione w ankiecie miały zarówno charakter otwarty, jak i zamknięty, przy czym przeważały pytania zamknięte z możliwością wielokrotnego wyboru. Wybrany rodzaj pytań umożliwił przeprowadzenie ilościowej i jakościowej analizy zgromadzonych danych.

Ankietę skierowano do prezydentów 18 dużych polskich miast pełniących funkcje administracyjne w 16 województwach, tj. dolnośląskim (Wrocław), kujawsko-pomorskim (siedzibą wojewody jest Bydgoszcz, natomiast Urzędu Marszałkowskiego i sejmiku – Toruń), lubelskim (Lublin), lubuskim (Zielona Góra i Gorzów Wielkopolski), łódzkim (Łódź), małopolskim (Kraków), mazowieckim (Warszawa), opolskim (Opole), podkarpackim (Rzeszów), podlaskim (Białystok), pomorskim (Gdańsk), śląskim

(Katowice), świętokrzyskim (Kielce), warmińsko-mazurskim (Olsztyn), wielkopolskim (Poznań) oraz zachodniopomorskim (Szczecin). Zwrot ankiet wyniósł 100%.

2. Charakterystyka badanych miast

Pierwsza część ankiety poświęcona była ogólnej charakterystyce miast objętych badaniem. Miała na celu zebranie porównywalnych informacji statystycznych za 2007 r., obejmujących powierzchnię, liczbę mieszkańców, stopę bezrobocia i przeciętne wynagrodzenie. Przy badaniu stopy bezrobocia podjęto próbę pozyskania informacji na temat szarej strefy. Element ten był dość kontrowersyjny i pozostał bez odpowiedzi. Ankieta stanowiła także źródło danych o mocnych i słabych stronach miasta oraz posiadaniu przez nie strategii rozwoju.

2.1. Charakterystyka ilościowa badanych miast¹

Miasto o największej powierzchni to Warszawa (517,24 km²), następnie Kraków (326,8 km²), a na trzecim miejscu Szczecin (300,53 km²). Miasto o największej liczbie ludności to Warszawa z 1 695 533 mieszkańców, o drugie miejsce konkurują Łódź i Kraków. W 2007 r. Łódź znajdowała się na drugim miejscu z 751 855 mieszkańców, na trzecim miejscu Kraków z liczbą 734 579 mieszkańców. W 2007 r. najwyższą stopę bezrobocia wykazywały Kielce (10%), Łódź (8,5%) i Lublin (8,2%). Najniższa stopa bezrobocia występowała w Warszawie i Poznaniu (2,9%), na trzecim miejscu znalazły się Katowice (3,3%). Zestawienie danych statystycznych dla badanych miast przedstawia tab. 1.

Tab. 1. Charakterystyka badanych miast – dane statystyczne (2007 r.)

Miasto	Powierzchnia w km²	Liczba mieszkańców	Stopa bezrobocia	Przeciętne miesięczne wynagrodzenie
Rzeszów	97,56	160 876	7,3	2 734,81
Kraków	326,8	734 579	3,8	2 734,81
Lublin	147	343 906	8,2	2 762,84
Opole	96,55	122 953	5,3	2 876,99
Szczecin	300,53	400 952	6,5	2 975,73
Kielce	117,10	205 989	10	2 655,81
Łódź	293,25	751 855	8,5	2 698,09

¹ Dane statystyczne dotyczą dla wszystkich miast roku 2007.

Miasto	Powierzchnia w km ²	Liczba mieszkańców	Stopa bezrobocia	Przeciętne miesięczne wynagrodzenie
Bydgoszcz	174,56	359 119	6,2	2 690,84
Gorzów Wlkp.	85,73	125 104	6,1	2 492,60
Poznań	261,85	552 644	2,9	3 156,71
Wrocław	293	623 367	4,5	3 048,98
Warszawa	517,24	1 695 533	2,9	4 099,73
Gdańsk	265,5	451 083	3,7	3 473,08
Toruń	115,72	201 954	6,3	2 753,44
Zielona Góra	58,34	115 036	7,1	2 767,01
Białystok	102,12	291 869	7,9	2 715,96
Katowice	164,67	312 180	3,3	3 727,38
Olsztyn	88,33	168 937	4,4	2 931,15

Źródło: Bank Danych Regionalnych Głównego Urzędu Statystycznego, http://www.stat.gov.pl/bdr_n/app/strona.indeks.

2.2. Mocne i słabe strony badanych miast

W tab. 2 wymieniono elementy, które miasta uznały za swoje mocne strony. Najczęściej wskazywanymi cechami były: **potencjał naukowy, korzystne położenie geograficzne, wzrost inwestycji, dobre skomunikowanie**. Inne wymieniane atrybuty to: pełnienie roli ośrodka kulturalnego, aktywność mieszkańców, posiadanie zabytków na skalę międzynarodową, tradycje przemysłowe, stabilność władzy, dobrze rozwijająca się turystyka, dostępność powierzchni biurowych, wysoki poziom rozwoju gospodarczego, rozwijający się przemysł oraz napływ nowych mieszkańców.

Niektóre miasta wymieniały cechy typowe tylko dla nich. Rzeszów podkreślał potencjał młodych ludzi. Szczecin uznał za swoje dodatkowe atuty dobre warunki do rozwoju turystyki i wzrostu innowacyjności oraz położenie geopolityczne. Bydgoszcz wskazała na szanse rozwoju związane z funkcjonowaniem Bydgoskiego Węzła Wodnego. Katowice za swoje mocne strony uznały świadome zarządzanie w oparciu o dokumenty strategiczne, dostępność trzech lotnisk w promieniu 100 km i wysoką ocenę ratingową. Olsztyn wymienił posiadanie atrakcyjnych miejsc pod inwestycje. Jako główne zagrożenie miasta wskazywały **problemy demograficzne**. Istotnym problemem okazał się również **niski poziom infrastruktury drogowej** (wymieniało go co drugie badane miasto) oraz **negatywny wizerunek miasta**. Inne słabe strony wskazywane przez badane miasta to: niska dostępność powierzchni biurowych, słabe skomunikowanie, niestabilność władzy, niedopasowanie struktury przestrzennej miasta do nowych funkcji i realiów. Jedynie dwa

miasta uznały za swoje słabe strony wysokie bezrobocie i niski poziom rozwoju gospodarczego, a tylko jedno istniejące pustostany. Żadne z miast nie wskazało jako swojej słabej strony niekorzystnego położenia geograficznego. Tabela nr 3 przedstawia zestawienie najczęściej wymienianych słabych stron badanych miast.

Tab. 2. Mocne strony badanych miast

Mocne strony badanych miast	Duże miasta Ogółem N = 18
Potencjał naukowy	16
Korzystne położenie geograficzne	15
Wzrost inwestycji	14
Dobrze skomunikowane	13
Ośrodek kulturalny	12
Aktywność mieszkańców	9
Zabytki na skalę międzynarodową	8
Tradycje przemysłowe	8
Stabilność władzy	8
Dobrze rozwijająca się turystyka	7
Dostępność powierzchni biurowych	7
Wysoki poziom rozwoju gospodarczego	7
Rozwijający się przemysł	6
Napływ nowych mieszkańców	4
Inne	5

Źródło: badania własne.

Indywidualnie miasta zwracały uwagę na problematykę specyficzną dla nich samych. I tak Warszawa za swoje słabe strony uznała dodatkowo: wzrost liczby mieszkańców wymagających pomocy miasta w zapewnieniu warunków mieszkaniowych, upolitycznienie samorządów, nasilające się patologie społeczne charakterystyczne dla wielkich miast, powstawanie lepszych i gorszych dzielnic, nieprzyjazne warunki życia dla osób niepełnosprawnych, zanikanie zieleni ulicznej, rosnące przeciążenie komunikacyjne. Katowice jako bariery zidentyfikowały: brak planów zagospodarowania przestrzennego w skali całego miasta, rozległe tereny poprzemysłowe, złożony stan prawny nieruchomości, niewydolny wewnętrzny system komunikacyjny, nieatrakcyjność miejsc centralnych miasta, trwająca eksploatacja górnicza niektórych części miasta i związane z nią szkody górnicze. Toruń za swoje słabe strony uznał problemy komunikacyjne oraz przestrzenne i urbanistyczny niedorozwój lewobrzeżnej części miasta. Szczecin zwrócił uwagę na słabą dywersyfikację gospodarki, a Gorzów Wilekopolski na brak ośrodka kultury i rozrywki, brak centrum oraz ciekawej architektury.

Tab. 3. Słabe strony badanych miast

Słabe strony badanych miast	Duże miasta Ogółem N = 18
Problemy demograficzne	11
Niski poziom infrastruktury drogowej	9
Negatywny wizerunek miasta	7
Niska dostępność powierzchni biurowych	6
Słabo skomunikowane	5
Niestabilność władzy	5
Niedopasowanie struktury przestrzennej miasta do nowych funkcji, realiów	5
Wysokie bezrobocie	2
Niski poziom rozwoju gospodarczego	2
Pustostany	1
Niekorzystne położenie geograficzne	0
Inne	5

Źródło: badania własne.

3. Lokalny Program Rewitalizacji (LPR)

Zapisy dotyczące LPR znaleźć można obecnie w szczegółowych opisach osi priorytetowych Regionalnych Programów Operacyjnych poszczególnych województw na lata 2007–2013 w zakresie rewitalizacji. Wcześniej pojęcie to pojawiło się w Zintegrowanym Programie Operacyjnym Rozwoju Regionalnego. O dofinansowanie unijne mogą się ubiegać projekty, które uwzględnione zostały w LPR.

Obszar, na którym należy podjąć działania rewitalizacyjne, powinien być wyodrębniony w oparciu o kryteria, o których mowa w art. 47 ust. 1 rozporządzenia Komisji (WE) nr 1828/2006 z dnia 8 grudnia 2006 r. ustanawiającego szczegółowe zasady wykonania rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006 ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności oraz rozporządzenia (WE) nr 1080/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Poszczególne województwa stworzyły także wytyczne w zakresie opracowywania LPR, które zawierają szczegółowe wskazówki dotyczące procedury przygotowania LPR i ich zawartości merytorycznej.

Miasta, wychodząc naprzeciw normom narzucanym przez instytucje zarządzające środkami unijnymi i chcąc maksymalnie wykorzystać szansę na pozyskanie dofinansowania dla swoich projektów, tworzą LPR lub aktualizują te przyjęte we wcześniejszych latach zgodnie z wytycznymi okresu programowania unijnego 2007–2013.

Z przeprowadzonych badań wynika, iż wszystkie badane miasta posiadają strategię rozwoju. Tylko jedno spośród nich nie posiadało w 2007 r. LPR, ale było w trakcie jego opracowywania. Aż sześć spośród ankietowanych miast było w trakcie aktualizowania LPR, co wiązało się głównie z koniecznością dopasowania programu do wyżej wspomnianych wytycznych instytucji zarządzających środkami unijnymi w ramach Regionalnych Programów Operacyjnych. Najwięcej LPR zostało przyjętych uchwałami Rad Miasta w 2005 r. (dziesięć). Od 2004 r. LPR funkcjonują w pięciu badanych miastach, tj.: w Łodzi, Gdańsku, Kilecach, Gorzowie Wielkopolskim i Rzeszowie. Doskonale pokazuje to motywy powstawania LPR na potrzeby pozyskiwania środków unijnych.

W tab. 4 na podstawie pozyskanych danych przedstawiono część miasta, jaką w porównaniu z jego całkowitą powierzchnią zajmują obszary objęte LPR. Analizując powyższe informacje, można zauważyć, iż największy procentowo udział obszaru miasta objętego LPR w jego całkowitej powierzchni występuje we Wrocławiu (22%), Toruniu (15%), Gdańsku i Rzeszowie (13%) oraz Warszawie i Gorzowie Wielkopolskim (11%), zaś najmniejszy w Olsztynie (0,02%) oraz Poznaniu (0,88%). Dla trzech spośród badanych miast nie udało się uzyskać informacji na temat wielkości obszaru objętego LPR. Łączna powierzchnia objęta działaniami rewitalizacyjnymi na terenie badanych miast w 2007 r. wynosiła **28 177 ha**, co stanowiło zaledwie 8,67% ich całkowitej powierzchni.

Tab. 4. Stosunek powierzchni objętej LPR do powierzchni miasta

Nazwa miasta	Powierzchnia całkowita [km ²]	Powierzchnia objęta LPR [km ²]	Stosunek powierzchni objętej LPR do powierzchni całkowitej [%]
Warszawa	517,24	57	11,06%
Kraków	326,8	11	3,49%
Szczecin	300,53	16	5,32%
Łódź	293,25	22	7,44%
Wrocław	293	65	22,18%
Gdańsk	265,5	36	13,48%
Poznań	261,85	2	0,88%
Bydgoszcz	174,57	3	1,72%
Katowice	164,67	12	7,06%
Lublin	147	13	8,84%
Kielce	117,10	5	3,85%
Toruń	115,72	17	14,73%
Rzeszów	97,56	13	13,38%
Olsztyn	88,33	1	0,02%
Gorzów Wlkp.	85,73	10	11,66%

Źródło: badania własne.

3.1. Rodzaje terenów objętych LPR

Kolejne pytania ankietowe koncentrowały się na dalszej analizie LPR w miastach; chodziło o rodzaj powierzchni miasta objętej działaniami rewitalizacyjnymi, jej wielkość, strukturę i wiodącą funkcję.

Zaledwie dwa badane miasta (Łódź i Białystok) wskazują, iż LPR obejmują jeden spójny teren, w pozostałych miastach są to obszary położone w różnych częściach miasta. Z deklarowanych odpowiedzi wynika, że działaniom rewitalizacyjnym najczęściej poddawane są śródmiejskie tereny miast. Najwięcej badanych miast wskazało ścisłe centrum (stare miasto) oraz kwartały zabudowy śródmiejskiej poza ścisłym centrum (starym miastem). Na drugim miejscu sklasyfikowane zostały obszary przemysłowe. Kolejne wskazywane tereny to obszary: powojaskowe, zielone, osiedli mieszkaniowych, pokolejowe. Na ostatnich miejscach pojawiają się obszary sportowo-rekreacyjne i instytucje użyteczności publicznej oraz place i cmentarze. Wskazywanie w tym miejscu odpowiedzi typu: „instytucje użyteczności publicznej” świadczy o punktowym, a nie obszarowym podejściu miasta do realizacji LPR.

Tab. 5. Rodzaje obszarów objętych przez miasta LPR

Obszary należące do lokalnego programu rewitalizacji	Duże miasta Ogółem N = 18
Ścisłe centrum (stare miasto)	16
Kwartały zabudowy śródmiejskiej poza ścisłym centrum (starym miastem)	16
Obszary przemysłowe	13
Obszary powojaskowe	8
Obszary zielone (nadbrzeżne, doliny rzek, parki)	5
Osiedla mieszkaniowe	5
Obszary pokolejowe	4
Obszary sportowo-rekreacyjne	2
Obiekty instytucji publicznej	2
Place	1
Cmentarze	1

Źródło: badania własne.

3.2. Analizy w ramach LPR

Kolejny element badań dotyczył odpowiedzi na pytanie, jakimi analizami poprzedzone było tworzenie LPR. Każde miasto, tworząc LPR, przeprowadzało wiele różnych analiz. Wszystkie badane miasta wykonały analizę urbanistyczno-przestrzenną i gospodarczą obszaru lub obszarów objętych LPR. Dość często przeprowadzano analizę dziedzictwa kulturowego. Co drugie miasto wykonało analizę komunikacyjną. Stosunkowo rzadko miasta decydowały się na przeprowadzenie dość istotnej moim

zdaniem analizy społecznej, która zwykle przedstawia diagnozę społeczno-demograficzną i wskazuje, z jakimi problemami boryka się dany obszar i jego mieszkańcy. Inne wymieniane przez miasta typy analiz to analiza infrastrukturalna, analiza środowiska przyrodniczego lub ekologiczna, analiza strategiczna. Tabela 6 przedstawia zestawienie zebranych odpowiedzi.

Tab. 6. Analizy w ramach LPR

Analizy wykonane dla obszaru/obszarów objętych lokalnym programem rewitalizacji	Duże miasta Ogółem N = 18
Analiza urbanistyczno-przestrzenna	18
Analiza gospodarcza	18
Analiza dziedzictwa kulturowego	16
Analiza komunikacyjna	9
Analiza społeczna	7
Analiza infrastrukturalna	3
Analiza środowiska przyrodniczego, ekologiczna	2
Analiza strategiczna	2
Nie wykonano żadnych analiz	0

Źródło: badania własne.

3.3. Projekty w ramach LPR

W kwestionariuszu ankiety postawiono również pytanie o projekty zrealizowane/realizowane lub planowane do realizacji w ramach LPR. Wymieniane typy projektów dotyczyły przede wszystkim modernizacji budynków i ich adaptacji do nowych funkcji (edukacyjnych, kulturalno-artystycznych, społecznych, hotelowych), rewitalizacji rynków, renowacji kamienic, poprawy infrastruktury drogowej i wodnokanalizacyjnej, rewaloryzacji parków. Wymieniane projekty były nakierunkowane głównie na korzystanie z dostępnych funduszy unijnych. Większość miast ubiega się o dofinansowanie projektów w konkursach. W województwach, w których sporządzono listę kluczowych projektów, niektóre miasta wskazały jako priorytetowe projekty z zakresu rewitalizacji (np. Łódź, Kielce, Zielona Góra).

Zdecydowana większość badanych miast deklarowała, że realizacja projektów w ramach LPR wspierana była, jest lub będzie środkami unijnymi. Aż czternaście z osiemnastu badanych miast wskazało projekty, których źródło finansowania pochodziło z Unii Europejskiej, natomiast dziesięć ankietowanych potwierdziło, że w chwili badania ubiegało się o dofinansowanie na działania rewitalizacyjne.

Brakuje jednak komplementarnych projektów społecznych i gospodarczych, które pozwoliłyby na prowadzenie zintegrowanych działań i wzmocnienie zasięgu oddziaływania projektów i ich efektów w przyszłości.

4. Zarządzanie procesami rewitalizacji

Połowa z badanych miast stworzyła stanowisko pełnomocnika ds. rewitalizacji. W większości tych miast pełnomocnicy to jednocześnie zarządzający jedną z jednostek miejskich (np. Kielce – dyrektor Biura Planowania Przestrzennego, Poznań – dyrektor Wydziału Rozwoju Miasta, Gdańsk – zastępca dyrektora Wydziału Urbanistyki, Architektury i Ochrony Zabytków, Bydgoszcz – kierownik Zespołu Rewitalizacji w Miejskiej Pracowni Urbanistycznej). W dwóch przypadkach pełnomocnicy występują w randze wiceprezydenta miasta (Łódź i Wrocław). Ranga pełnomocnika ds. rewitalizacji jest dość duża i powinna przekładać się na proces decyzyjny w miastach. Pełnomocnicy tylko w pięciu przypadkach na dziewięć zarządzają procesami rewitalizacji w miastach.

Miasta zarządzają LPR najczęściej poprzez specjalną jednostkę powołaną w urzędach, nieco rzadziej bezpośrednio poprzez pełnomocnika ds. rewitalizacji lub prezydenta miasta. Ponadto z pozyskanych danych wynika, że do realizacji zadań rewitalizacyjnych miasta wykorzystują często istniejące już struktury, co zwykle powoduje rozproszenie kompetencji i odpowiedzialności.

W kilku miastach stworzone zostały interdyscyplinarne zespoły ds. rewitalizacji, w skład których zwykle wchodzi pracownicy różnych jednostek. Mimo powołania bowiem osobnych struktur lub stanowisk odpowiedzialnych za procesy rewitalizacji, tematyka ta jest bowiem tak złożona i wielowątkowa, że potrzebuje wsparcia praktycznie wszystkich jednostek w mieście.

Dwa z badanych miast powołały spółki z udziałem miasta, których zadaniem jest prowadzenie działań rewitalizacyjnych (Wrocław, Szczecin), jedno stworzyło stanowisko głównego specjalisty ds. rewitalizacji (Olsztyn). Dość ciekawe rozwiązanie zaprezentowała Zielona Góra, która zarządzanie procesem rewitalizacji przekazała w ręce specjalnie do tego celu powołanej Fundacji na Rzecz Rewitalizacji miasta Zielona Góra.

Tabela 7 przedstawia sposoby zarządzania procesami rewitalizacji wraz ze wskazanymi przez miasta ich zaletami.

Tab. 7. Zarządzanie procesami rewitalizacji

Zarządzanie procesami rewitalizacji	Duże miasta Ogółem N=17	Wymieniane zalety
Poprzez specjalnie powołaną do tego jednostkę w urzędzie miasta	8	praca w kompetentnym, interdyscyplinarnym zespole
Poprzez pełnomocnika ds. rewitalizacji	5	krótki proces decyzyjny
Poprzez interdyscyplinarne zespoły ds. rewitalizacji	5	wieloaspektowe spojrzenie na procesy rewitalizacji
Poprzez istniejące struktury	4	bieżąca konfrontacja planowanych inwestycji z założeniami LPR, zaplecze administracyjne i organizacyjne
Bezpośrednio poprzez prezydenta miasta	4	krótki proces decyzyjny, lepsza koordynacja działań
Poprzez powołaną spółkę z udziałem miasta	2	dobrze zidentyfikowane problemy techniczne i społeczne na danym obszarze
Poprzez specjalnie powołaną fundację	1	zespół fachowców zaangażowanych w proces rewitalizacji
Poprzez stanowisko głównego specjalisty ds. rewitalizacji	1	skuteczność, bezpośredni wpływ

Źródło: badania własne.

4.1. Bariery w procesach rewitalizacji

Z uzyskanych danych wynika, że miasta borykają się z wieloma barierami w zarządzaniu procesami rewitalizacji. Podstawową trudnością są niewystarczające środki finansowe. W dalszej kolejności wymieniano problemy prawne oraz rozproszenie struktury własności. Za dość istotną barierę w zarządzaniu procesami rewitalizacji uznano także słabe wykorzystywanie formuły partnerstwa publiczno-prywatnego². Za mniejsze przeszkody badane miasta uznały brak wykształconej kadry, niewielką liczbę osób zajmujących się wyłącznie rewitalizacją czy też bariery polityczne. Jedno z miast zwróciło uwagę na mały odzew mieszkańców w konsultacjach, brak zainteresowania ze strony wspólnot i spółdzielni LPR i postawę roszczeniową mieszkańców.

² W trakcie prowadzenia badań obowiązywała ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o partnerstwie publiczno-prywatnym (Dz. U. Nr 169, poz. 1420 z późn. zm.), która w międzyczasie straciła moc i została zastąpiona nową ustawą z dnia 19 grudnia 2008 r. o partnerstwie publiczno-prywatnym (Dz. U. z 2009 r. Nr 19, poz. 100 z późn. zm.).

Tab. 8. Bariery w zarządzaniu procesami rewitalizacji

Bariery w zarządzaniu procesami rewitalizacji	Duże miasta Ogółem N = 17
Finansowe	16
Prawne	14
Rozproszona struktura własności	12
Słabe wykorzystywanie formuły PPP	11
Instytucjonalne/organizacyjne	9
Brak długofalowej polityki rewitalizacji	6
Brak wykształconej kadry, niewielka liczba osób zajmująca się wyłącznie rewitalizacją	5
Polityczne	4
Mały odzew mieszkańców w konsultacjach, brak zainteresowania ze strony wspólnot i spółdzielni, postawa roszczeniowa	1

Źródło: badania własne.

4.2. Ustawa o rewitalizacji

W kwestionariuszu ankiety postawiono również pytanie o potrzebę wprowadzenia zmian legislacyjnych dotyczących procesów rewitalizacji. Wszystkie badane miasta widziały taką potrzebę, aż szesnaście miast jest przekonanych, że powinna zostać opracowana kompleksowa ustawa o rewitalizacji miast, regulująca wszystkie aspekty procesu rewitalizacji. Dwa miasta podkreśliły konieczność wprowadzenia odpowiednich zmian do ustaw już istniejących (np. uznania rewitalizacji za cel publiczny, wprowadzenia prawa pierwokupu dla gmin na rewitalizowanych obszarach itp).

4.3. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego

Kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej na terenie gminy, w tym opracowanie studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, należy do zadań własnych gminy³. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego (zwany dalej MPZP) to jeden z najistotniejszych instrumentów prowadzenia przemyślanej polityki przestrzennej miasta i reagowania na niezamierzone, chaotyczne działania inwestycyjne. MPZP stanowi podstawę planowania przestrzennego w danym mieście i oparty jest na zapisach studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

MPZP ustala m.in. przeznaczenie terenów i zasady ich zagospodarowania. Wyznacza linie rozgraniczające ulice, place, drogi publiczne, ścieżki rowerowe, tereny przeznaczone do realizacji celów publicznych, określa zasady zagospodarowania terenów

³ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 80, poz. 717 z późn. zm.).

lub obiektów podlegających ochronie, zasady obsługi w zakresie infrastruktury technicznej, a także lokalne warunki, zasady i standardy kształtowania zabudowy oraz zagospodarowania terenu, w tym linie zabudowy, gabaryty obiektów i intensywność zabudowy. W MPZP znaleźć możemy także zasady i warunki podziału terenów na działki budowlane, szczególne warunki zagospodarowania terenów wynikające z potrzeby ochrony środowiska, granice obszarów zorganizowanej działalności inwestycyjnej, rehabilitacji istniejącej zabudowy i infrastruktury technicznej, przekształceń obszarów zdegradowanych.

Wiele zatem zapisów MPZP ma bezpośredni wpływ na prowadzone na danym obszarze działania rewitalizacyjne. Część miast (w tym Łódź) po uchyleniu obowiązujących do 2003 r. MPZP nie kwapi się z tworzeniem nowych regulacji prawnych w tym zakresie, a sposoby zagospodarowania i warunków zabudowy terenu określa w drodze decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu. MPZP tworzone są zwykle dla wybranych fragmentów miasta, według bieżących potrzeb lub pod dyktando planów inwestycyjnych.

Polska ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym nie narzuca na gminy obowiązku sporządzania MPZP dla obszarów poddawanych procesom rewitalizacji czy też objętych LPR. Miasta zatem według uznania sporządzają MPZP dla terenów ulegającym przekształceniom rewitalizacyjnym. W niektórych przypadkach mając na uwadze długie procedury uchwalające MPZP oraz ograniczenia, jakie on ze sobą niesie i trudności w ewentualnych jego późniejszych zmianach, celowo takiego planu nie przyjmują.

Zaledwie jedno badane miasto zadeklarowało spójność prowadzonych procesów rewitalizacji z MPZP. Zdecydowana większość badanych miast przyznała, że nie dla wszystkich obszarów poddanych procesom rewitalizacji istnieje MPZP.

Potwierdza to tylko brak spójności uregulowań prawnych dotyczących planowania przestrzennego z prowadzonymi w miastach procesami rewitalizacji. Podstawą określania polityki przestrzennej w miastach powinno być studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, z którego jasno powinno wynikać, które obszary w mieście wymagają podjęcia działań rewitalizacyjnych, a które są obszarami rozwojowymi z największym potencjałem na przyszłość. Na tej podstawie powinny być opracowywane LPR oraz MPZP, stanowiące skuteczny instrument w kształtowaniu i wdrażaniu przyjętej polityki przestrzennej miasta.

4.4. Partycypacja społeczna

W przeprowadzonym badaniu poddano analizie sposoby realizacji idei partycypacji społecznej w procesach rewitalizacji. Z zebranych danych wynika, że partycypacja społeczna w procesie podejmowania decyzji rewitalizacyjnych przez samorządy lokalne w dużych miastach nie jest szczególnie istotna. Konsultowanie z mieszkańcami LPR narzucone zostało jednak przez wytyczne unijne, musi być zatem realizowane przez miasta, szczególnie te, które korzystają ze środków unijnych.

Trudność we wdrażaniu partycypacji społecznej w procesy rewitalizacji związana jest z jednej strony z brakiem zrozumienia przez samorządy samej idei włączania mieszkańców w prowadzone działania i umiejętności skutecznego wykorzystywania jej w praktyce, co jest po części wynikiem niedostatecznego przygotowania kadr do prowadzenia tego typu wieloaspektowych projektów obejmujących jednocześnie sfery inwestycyjną, gospodarczą i społeczną. Raczej konsultujemy po fakcie pewne zdarzenia lub programy z mieszkańcami niż angażujemy ich w proces decyzyjny i realizację projektów, co powoduje, że nie utożsamiają się oni z podejmowanymi przez samorząd działaniami. Z drugiej strony zaś mamy bierną postawę mieszkańców i tendencję raczej do krytykowania niż aktywnego uczestnictwa w procesach realizowanych przez samorządy.

Powoduje to, że samorząd, realizując ideę partycypacji społecznej, najczęściej ogranicza się do zbierania, w myśl wytycznych unijnych, projekty mieszkańców (głównie wspólnot mieszkaniowych) i wpisania ich do LPR. Większość miast poddaje także LPR społecznym konsultacjom. Zdecydowanie mniej miast deklaruje udział finansowy mieszkańców w procesach rewitalizacji oraz tworzenie LPR wspólnie z mieszkańcami. Mało miast także potwierdza wybór projektów do realizacji w drodze konsultacji. Niektóre stosują odmienne metody. Rzeszów opisuje prowadzoną akcją upiększania miasta nagłośnioną przez media, w której udział biorą prywatni właściciele na swój koszt odnawiający elewacje. Łódź konsultuje poszczególne projekty w ramach LPR z mieszkańcami, Poznań natomiast włączył w proces planistyczny mieszkańców obszaru objętego LPR, którzy mogli stworzyć społeczną koncepcję zagospodarowania. Tabela 9 przedstawia pojawiające się odpowiedzi.

Tab. 9. Idea partycypacji społecznej

Idea partycypacji społecznej w procesach rewitalizacji	Duże miasta Ogółem N = 18
Mieszkańcy zgłaszają projekty, które uwzględniane są w lokalnym programie rewitalizacji	15
Lokalny program rewitalizacji poddany został konsultacjom społecznym	13
Mieszkańcy partycypują finansowo w procesie rewitalizacji	7
Lokalny program rewitalizacji tworzony był wspólnie z mieszkańcami	5
Wybór projektów następuje w drodze konsultacji z mieszkańcami	3
Akcja upiększania miasta nagłośniona w mediach (właściciele na swój koszt odnawiają elewacje)	1
Poszczególne projekty są konsultowane z mieszkańcami	1
Mieszkańcy włączeni są w proces planistyczny poprzez opracowywanie społecznej koncepcji zagospodarowania	1

Źródło: badania własne.

Wśród najczęściej stosowanych przez miasta mechanizmów zachęcających właścicieli prywatnych do partycypacji finansowej w procesach rewitalizacji wymienić można: **dotacje dla obiektów zabytkowych na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane** (stosuje je trzynaście badanych miast). Dwa miasta stosują ulgi podatkowe, kolejne dwa stworzyły programy wsparcia dla wspólnot mieszkaniowych. W Szczecinie funkcjonuje program dofinansowania z budżetu miasta dla wspólnot mieszkaniowych z udziałem gminy, który pozwala na sfinansowanie remontów części wspólnych budynków wielorodzinnych. Gdańsk stosuje moduł partnerstwa zawieranego przez wspólnoty dobrowolnie na dofinansowanie 70% kosztów przewidywanych prac remontowych kwalifikowalnych, lecz ograniczonych do logiki projektu inwestycyjnego. Miasto to zaprezentowało ciekawe rozwiązanie kwestii angażowania w proces rewitalizacji organizacji pozarządowych. Ogłasza ono konkurs na zawarcie partnerstwa publiczno-społecznego do realizacji programu rewitalizacji społecznej (konkurs dla podmiotów niezaliczanych do sektora finansów publicznych i niedziałających w celu osiągnięcia zysku). Rzeszów podejmuje natomiast indywidualne rozmowy z właścicielami oraz uważa, iż same inwestycje prowadzone przez miasto i nowa, powstająca infrastruktura (inwestycje miejskie) zachęcają właścicieli do prowadzenia działań rewitalizacyjnych na wybranych obszarach.

Niestety cały czas brakuje w Polsce wypracowanych modeli, mechanizmów i instrumentów zachęcających do włączania zarówno mieszkańców, jak i inwestorów w procesy rewitalizacji. Nie istnieją ponadto ogólne przepisy prawne, które by te aspekty jednoznacznie regulowały i pozwalały gminie angażować się finansowo w projekty, których efektem będzie zwiększenie wartości majątku nienależącego do gminy.

4.5. Sposoby komunikacji i promocji

Dość istotny element realizacji przedsięwzięć rewitalizacyjnych powinna stanowić komunikacja z mieszkańcami podczas realizacji projektów rewitalizacyjnych i ich szeroka promocja. Zebrane w ramach prowadzonych badań dane obrazują, jakie sposoby informacji i promocji przedsięwzięć rewitalizacyjnych stosują miasta. Najczęściej komunikują się one z mieszkańcami poprzez lokalne media oraz własne strony internetowe. Ponad połowa badanych miast organizuje ponadto spotkania z mieszkańcami i wykorzystuje dla potrzeb działań informacyjno-promocyjnych różnorodne konferencje, seminaria czy też targi tematyczne. Część miast przygotowuje materiały, ulotki informacyjne o projektach, które rozpowszechnia wśród mieszkańców, tworzy specjalną stronę internetową poświęconą prowadzonym w mieście procesom rewitalizacji, wysyła do mieszkańców ankiety, w których pyta ich o opinię. Dwa miasta wskazały także, że bardzo dobrym sposobem komunikacji i promocji projektów rewitalizacyjnych jest prowadzenie wszelkich akcji edukacyjnych, społecznych i kulturalnych. Tylko jedno z miast było w trakcie tworzenia specjalnego punktu informacyjnego w rewitalizowanym obszarze. Za dobrą promocję uznano również udział miasta w międzynarodowych projektach i inicjatywach oraz udział projektów rewitalizacyjnych w dostępnych konkursach.

W propozycjach odpowiedzi na pytanie, jakie formy komunikacji i promocji projektów stosują miasta znalazło się także stwierdzenie „poprzez wysyłanie newsletterów do zalogowanych użytkowników. Niestety żadne z miast go nie wskazało, co oznacza, że specjalne strony internetowe poświęcone rewitalizacji lub już istniejące strony urzędów miejskich pełnią raczej funkcje informacyjne, nie pozwalają na bezpośredni kontakt z mieszkańcami, na wchodzenie w interakcje. Miasta obawiają się tworzenia wszelkiego rodzaju forów i grup dyskusyjnych na swoich stronach internetowych, gdyż te instrumenty muszą być przez nie umiejętnie zarządzane.

Tab. 10. Sposoby informowania o projektach i ich promocji

Sposoby informowania o projektach i ich promocji	Duże miasta Ogółem N = 17
Wykorzystywanie lokalnych mediów	13
Wykorzystywanie strony internetowej urzędu	12
Spotkania z mieszkańcami	9
Prezentacje projektów podczas różnorodnych konferencji, seminariów, targów tematycznych	9
Rozpowszechnianie ulotek, materiałów na temat projektów	7
Tworzenie specjalnych stron internetowych	7
Wysyłanie ankiet, zapytań do mieszkańców	5
Akcje edukacyjne, społeczne, kulturalne	2
Specjalny punkt informacyjny	1
Udział w międzynarodowych inicjatywach/projektach	1
Zgłaszanie projektów do konkursów	1
Wysyłanie newsletterów do wszystkich załogowanych na stronie internetowej użytkowników	0

Źródło: badania własne

5. Podsumowanie, wnioski i rekomendacje

Przeprowadzone na przełomie 2008 i 2009 r. zaprezentowane powyżej badania oraz osobiste obserwacje prowadzone podczas realizacji procesów rewitalizacji pozwalają na sformułowanie kilku wniosków i rekomendacji.

5.1. Wnioski

1. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej i dostęp do unijnych środków finansowania projektów rewitalizacyjnych wymusiły na miastach tworzenie mniej lub bardziej spójnych LPR jako dokumentów spełniających wymóg formalny w drodze do pozyskania dofinansowania.
2. Każde miasto ma swoją specyfikę i niepowtarzalną tożsamość, ma za sobą inne uwarunkowania historyczne, gospodarcze, polityczne. Cechuje się różnorodnymi atutami i problemami do rozwiązania. W każdym tkwi inny potencjał do wykorzystania.
3. Miasta oczekują raczej stworzenia ustawy o rewitalizacji – jednego aktu prawnego normującego kompleksowo procesy rewitalizacji w Polsce – niż wprowadzania zmian w ustawach już istniejących.

4. Jedną z podstawowych barier w realizacji przedsięwzięć rewitalizacyjnych stanowi aspekt finansowy. Miasta i ich budżety pozwalają jedynie na zainicjowanie procesu rewitalizacji oraz realizację pojedynczych projektów - impulsów na obszarach LPR.
5. Bardzo ważny element w zarządzaniu procesami rewitalizacji stanowi akceptacja społeczna oraz odpowiednia komunikacja z mieszkańcami i promocja prowadzonych przez samorządy działań.

5.2. Rekomendacje

1. Procesy rewitalizacji powinny być dopasowane do specyfiki miasta i jego indywidualnych potrzeb, a nie do wytycznych instytucji zarządzających środkami unijnymi.
2. Złożone, długofalowe i kapitałochłonne procesy rewitalizacji obejmujące zarówno sferę przestrzenną, gospodarczą, jak i społeczną wymagają zintegrowanego, strategicznego zarządzania.
3. Istnieje potrzeba wprowadzenia regulacji prawnych wspomagających zarządzanie skomplikowanymi i wieloaspektowymi procesami rewitalizacji. Kapitałochłonne procesy rewitalizacji powinny być wspierane przez mechanizmy finansowe wypracowane na poziomie rządowym, tak jak to się dzieje w wielu państwach zachodnioeuropejskich. Powinno się również dążyć do jak największego zaangażowania kapitału prywatnego, wykorzystując formułę partnerstwa publiczno-prywatnego.
4. Należy dążyć do tworzenia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla obszarów objętych LPR.
5. Istnieje potrzeba kreowania przez miasta projektów społecznych i gospodarczych, zintegrowanych z działaniami inwestycyjnymi prowadzonymi w ramach LPR i do nich komplementarnych.
6. Istnieje potrzeba szkolenia kadr patrzących szeroko i wieloaspektowo: przestrzennie, ekonomicznie, społecznie na zarządzanie procesami rewitalizacji w miastach.
7. Należy unikać rozproszenia kompetencji, a tym samym odpowiedzialności pracowników/jednostek zajmujących się procesami rewitalizacji w mieście.
8. Należy wzmocnić i rozpropagować w miastach ideę partycypacji społecznej w procesach rewitalizacji na każdym poziomie i w każdym okresie ich realizacji.

9. Istnieje potrzeba wypracowania w miastach indywidualnych instrumentów, mechanizmów partycypacji finansowej w procesach rewitalizacji.
10. Należy wzmocnić poziom akceptacji społecznej procesów rewitalizacji w miastach, wyszkolić odpowiednią kadrę zajmującą się komunikacją z lokalną społecznością oraz sprawić, aby każde miasto tworzyło dla procesów rewitalizacji zintegrowany plan działań informacyjno-promocyjnych nie tylko na poziomie projektu, ale przede wszystkim na poziomie programu (LPR).

Akty prawne

1. Rozporządzenie Komisji (WE) nr 1828/2006 z dnia 8 grudnia 2006 r. ustanawiające szczegółowe zasady wykonania rozporządzenia Rady (WE) nr 1083/2006 ustanawiającego przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności oraz rozporządzenia (WE) nr 1080/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (Dz. Urz. UE L 371/1 z 2006 r. z późn. zm.).
2. Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 1 lipca 2004 r. w sprawie przyjęcia Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego 2004–2006 (Dz. U. Nr 166, poz. 1745 z późn. zm.)
3. Rozporządzenie Rady (WE) nr 1083/2006 z dnia 11 lipca 2006 r. ustanawiające przepisy ogólne dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego oraz Funduszu Spójności i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1260/1999 (Dz. Urz. UE L 210/25 z 2006 r. z późn. zm.)
4. Rozporządzenie (WE) nr 1080/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i uchylające rozporządzenie (WE) nr 1783/1999 (Dz. Urz. UE L 210/1 z 2006 r. z późn. zm.)
5. Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o partnerstwie publiczno-prywatnym (Dz. U. Nr 169, poz. 1420 z późn. zm.)
6. Ustawa z dnia 19 grudnia 2008 r. o partnerstwie publiczno-prywatnym (Dz. U. z 2009 r. Nr 19, poz. 100 z późn. zm.)

Streszczenie

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej i dostęp do unijnych środków na przedsięwzięcia rewitalizacyjne wymusiły na miastach tworzenie mniej lub bardziej spójnych lokalnych programów rewitalizacji jako dokumentów niezbędnych do pozyskania dofinansowania. Złożone, długofalowe i kapitałochłonne procesy rewitalizacji obejmujące zarówno sferę przestrzenną, gospodarczą, jak i społeczną wymagają zintegrowanego, strategicznego zarządzania. Proces ten polega na podejmowaniu różnych działań mających na celu przywracanie miastu zdegradowanych przestrzennie obszarów i niejednokrotnie przystosowywanie ich do nowych funkcji, tworzenie warunków do rozwoju gospodarczego oraz szeroko rozumianej poprawy jakości życia mieszkańców.

Bardzo ważny element w zarządzaniu procesami rewitalizacji stanowi akceptacja społeczna prowadzonych działań oraz odpowiednia komunikacja z mieszkańcami. Ten element podkreślany w prawie każdym dokumencie unijnym zdaje się być nieco lekceważony przez miasta i niedoceniany w zarządzaniu procesami rewitalizacji. Problem jednak tkwi nie tylko w sposobie myślenia o samych tych procesach, ale

także w braku odpowiednio przygotowanej kadry specjalizującej się w komunikacji z mieszkańcami i potrafiącej łączyć działania inwestycyjne z działaniami społecznymi w obszarach kryzysowych objętych procesami rewitalizacji.

Rozdział stanowi próbę znalezienia odpowiedzi na pytanie; w jaki sposób dziś duże polskie miasta radzą sobie z tą problematyką. Podstawą do rozważań na ten temat są wyniki badań przeprowadzonych w 2008 r. Zebrane informacje można podzielić na trzy części. Pierwsza z nich opisuje podstawowe dane statystyczne o mieście, dokonuje analizy jego mocnych i słabych stron i sprawdza ich odniesienie do strategii rozwoju miasta (o ile miasto taką posiada). Kolejna część analizuje przyjęte w mieście lokalne programy rewitalizacji i projekty realizowane w ramach nich. Trzecia natomiast przedstawia sposoby zarządzania procesami rewitalizacji w miastach, próbuje wskazać motywację ich wyboru oraz pojawiające się bariery. Analizuje ponadto powiązanie prowadzonych procesów rewitalizacji z tworzeniem miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz potrzebę wprowadzenia zmian legislacyjnych mogących ułatwić zarządzanie procesami rewitalizacji. Zbiera także informacje na temat realizowanej/lub nie w mieście idei partycypacji społecznej oraz sposobu komunikacji i informowania mieszkańców o realizowanych przedsięwzięciach.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, zarządzanie procesami rewitalizacji, lokalny program rewitalizacji, partycypacja społeczna

Summary

How do Polish cities manage the processes of revitalisation?

Polish accession to the European Union and access to EU funds for revitalisation projects have forced the cities in Poland to create more or less coherent local revitalisation programmes as documents required for acquiring funding. Comprehensive, long-term and capital-intensive processes of revitalisation which encompass the spatial, economic as well as social dimensions require an integrated and strategic approach to management. It is a process of initiating various activities aimed at reconciling spatially degraded areas back into the urban system, often through adjusting them to performing new functions, creating conditions for economic development and improving broadly defined quality of life of the inhabitants.

Social acceptance of performed activities as well as adequate communication with the inhabitants are key elements of managing revitalisation processes. This element, which is emphasised in almost every EU document, seems to be overlooked and actually underemphasised by cities in managing revitalisation processes. The problem lies not only in the way these processes are thought about but also in the lack of adequately prepared staff, specialising in communication with the inhabitants and capable of combining investment and social activities in crisis areas undergoing revitalisation processes.

The paper attempts to answer the following question: how do big Polish cities cope with these issues? The paper is based on results of research which was performed in 2008. The presented information may be divided into three parts. The first part describes the basic statistics on the city, analyses its strengths and weaknesses and relates them to the city's development strategy (if a city has one). The second part analyses the adopted local revitalisation programmes and various projects implemented within them. The third part presents methods of managing revitalisation projects and attempts to highlight the motives for choosing individual methods and some of the barriers related to using them. It also analyses the relationship between carried out revitalisation processes, the creation of local spatial development plans as well as the need to implement numerous legislative changes which may facilitate managing processes of revitalisation. It also collects information on the idea of social participation which is (or is not) implemented in the city and the system of communication and informing inhabitants about carried out undertakings.

Keywords: revitalisation, managing processes of revitalisation, local revitalisation programme, social participation

Znaczenie procesu rewitalizacji obiektów i obszarów powojсковych w rozwoju lokalnym i regionalnym miast i gmin

*Ryszard Ćwiertniak**

*Projekty rewitalizacyjne są złożone,
bez gwarancji efektów dla rozwoju miasta.*

Autor nieznany

Wstęp

Likwidacja garnizonów i jednostek wojskowych w Polsce, przeprowadzona w latach 1998–2006 w ramach „Planu restrukturyzacji i modernizacji technicznej Sił Zbrojnych RP”, spowodowała powstanie w granicach wielu miast i gmin znacznej liczby nieczynnych obiektów i terenów, które nie wypełniają podstawowych funkcji społeczno-gospodarczych. Lotniska, poligony, strzelnice, koszary, tereny szkół i ośrodków szkolenia wymagają powtórnego przywrócenia do życia.

Głównym celem rewitalizacji obszarów powojсковych, determinującym wszystkie działania, jest stworzenie ekonomicznych podstaw funkcjonowania obszaru [Kaczmarek, 2001, s. 16]. Aby zdewastowanej powojсковej części miasta lub gminy zapewnić harmonijny rozwój, należy zmienić jej militarną funkcję i dostosować ją do nowych potrzeb. Rewitalizacja tego typu obszarów nie jest procesem jednopłaszczyznowym, nie polega tylko na rekonstrukcji zabudowy, którą bardzo często należy wyburzyć lub wyremontować, polega na przywróceniu równowagi życia społecznego [Sikora, 2005, s. 12]. Wraz ze zmianą funkcji obszaru z wojskowej na cywilną następuje zmiana roli, jaką pełni on w całej przestrzeni miasta. Nowe zagospodarowanie przestrzenne obszaru powojсковego musi odpowiadać nowym funkcjom oraz wiązać go z miastem w spójną całość. W perspektywie zmiana struktury funkcjonalnej wpłynie na aktywność gospodarczą, która powinna przynosić w przyszłości wysoki dochód i tworzyć miejsca pracy.

* mgr Ryszard Ćwiertniak, Szef Sekretariatu Dowódcy 2 Korpusu Zmechanizowanego w Krakowie

Instytucją, która w imieniu Ministra Obrony Narodowej zagospodarowuje zbędne i czasowo niewykorzystywane mienie i nieruchomości MON i MSWiA, jest Agencja Mienia Wojskowego (AMW). Ale Agencja nie jest głównym bohaterem tego opracowania. Jego celem jest określenie znaczenia procesu rewitalizacji obiektów powojkowych w rozwoju lokalnym i regionalnym miast i gmin, z punktu widzenia zarządców, nowych właścicieli nieruchomości, którzy nabyli ją od Agencji.

W artykule postawiono następujące hipotezy:

- rewitalizacja obiektów i obszarów powojkowych ma pozytywny wpływ na rozwój lokalny i regionalny miast i gmin,
- uczestnictwo w Unii Europejskiej stymuluje rewitalizację obszarów powojkowych,

miasto/gmina jest zasadniczym podmiotem w rewitalizacji obszarów powojkowych.

Poszukiwano również odpowiedzi na kluczowe w procesie rewitalizacji obszarów powojkowych pytania:

- czy rewitalizacja obszarów powojkowych ma znaczenie w rozwoju lokalnym i regionalnym miast i gmin,
- jaka jest rola samorządów w procesie rewitalizacji,
- jaka jest efektywność rewitalizacji w procesie osiągania produktów, rezultatów i oddziaływań.

Aby dokonać weryfikacji przyjętych hipotez, przygotowano opracowanie, które składa się z trzech zasadniczych części. W pierwszej dokonano oceny i analizy makrootoczenia procesu rewitalizacji wybranych obiektów i obszarów powojkowych. Jednocześnie w podsumowaniu opisu każdego czynnika przedstawiono praktyczne przykłady odnowionych obiektów zlokalizowanych na terenach powojkowych. W drugiej części omówiono znaczenie rewitalizacji dla rozwoju lokalnego i regionalnego miast i gmin. Przy pomocy analizy SWOT⁴ dokonano diagnozy znaczenia procesu rewitalizacji oraz przedstawiono podstawowe problemy, które rzutują na społeczną ocenę tego zjawiska na poziomie samorządu terytorialnego. W trzeciej części przeprowadzono analizę efektywności projektów rewitalizacyjnych.

Realizacja celu opracowania wymagała zastosowania krytyki naukowej dostępnych Lokalnych Programów Rewitalizacji obszarów powojkowych w Bornem Sulinowie,

⁴ SWOT – jedna z najpopularniejszych heurystycznych technik analitycznych, służąca do porządkowania informacji; **S** – *strengths*, **W** – *weaknesses*, **O** – *opportunities*, **T** – *threats*.

Modlinie, Gołdapi i Mrągowie. Przedstawione przykłady nie wyczerpują problemu, z którymi borykają się samorządy terytorialne po nabyciu terenów powojсковych, ale sygnalizują istnienie „dylematu rewitalizacyjnego”.

Wierzę, że niniejsze opracowanie przyczyni się do pogłębienia wiedzy w kwestiach do tej pory ukrywanych, ale wciąż istniejących w wielu miastach i gminach naszego kraju.

1. Analiza makrootoczenia procesu rewitalizacji wybranych obiektów i obszarów powojсковych

Rozpoczęty na początku lat 90. XX w. proces optymalizacji wykorzystania obiektów i obszarów wojskowych spowodował zmiany w zagospodarowaniu terenów wielu miast i gmin. Niespodziewanie Ministerstwo Obrony Narodowej za pośrednictwem Agencji Mienia Wojskowego przekazało lub sprzedało samorządom część niepotrzebnego majątku, w tym koszary, szkoły wojskowe, poligony. Do tej pory wymienione obiekty i tereny wojskowe stanowiły dla władz lokalnych stałe źródło dochodów z tytułu podatków od nieruchomości, a mieszkańcom dawały zatrudnienie i źródło utrzymania.

Analizując makrootoczenie działań rewitalizacyjnych miasta/gminy z obszarem powojсковym, najkorzystniej jest wyodrębnić i kolejno przebadać, według analizy PEST⁵, cztery grupy czynników: czynniki politycznoprawne, ekonomiczne/gospodarcze, społeczne/socjokulturowe i technologiczne. Przedstawione poniżej tabele zawierają dogłębną analizę czynników, które oddziałują na przebieg procesu rewitalizacji [Lokalny Plan Rewitalizacji Urzędu Miasta Borne Sulinowo, 2007b; Jelenia Góra, 2005; Kołobrzeg, 2006; Nowy Dwór Mazowiecki, 2008a; Trzebiatów, 2004]. Wnioski wieńczące proces analizy stanowią wstęp do oceny znaczenia poszczególnych czynników w procesie. Każda grupa czynników została dodatkowo uzupełniona odpowiednimi przykładami działalności rewitalizacyjnej.

⁵ Nazwa analizy PEST pochodzi od skrótu poszczególnych części, na które dzielimy otoczenie, aby łatwiej je zbadać: **P** (*political*) – politycznoprawne, **E** (*economic*) – ekonomiczne/gospodarcze, **S** (*social*) – socjokulturowe, **T** (*technological*) – technologiczne. Analizę PEST możemy podzielić na trzy części: wyróżnienie istotnych czynników dotyczących poszczególnych segmentów otoczenia; ustalenie wpływu każdego z czynników na funkcjonowanie organizacji; określenie relacji między organizacją a makrootoczeniem, głównie w postaci wniosków i konkluzji.

Tab. 1. Czynniki polityczne i prawne

Czynnik	Oddziaływanie czynnika na miasto/gminę	Reakcja miasta/gminy	Ocena i wnioski
Przepisy Unii Europejskiej w rewitalizacji obszarów powojсковych	Tworzenie warunków do wzrostu konkurencyjności oraz przeciwdziałania marginalizacji regionów	Planowanie długotrwałego rozwoju. Zapewnienie projektom instrumentów finansowania z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej	Spójne regionalne i lokalne dokumenty strategiczne sprzyjają planowaniu i organizowaniu Lokalnych Planów Rewitalizacji
Polityka państwa w zakresie rewitalizacji obszarów powojсковych	Ustalenie priorytetów oraz wysokości środków finansowych na realizację polityki regionalnej państwa	Planowanie i organizowanie rewitalizacji obszarów powojсковych	W trudnych przypadkach państwo powinno udzielać niezbędnej pomocy w zagospodarowaniu opuszczonych obiektów i obszarów powojсковych
Polityka władz lokalnych i samorządów	Brak dbałości o zdegradowane obszary, obiekty powojсковые	Opracowanie i aktualizacja strategicznych dokumentów niezbędnych do przygotowania i wdrażania programów rewitalizacji	Zła polityka władz lokalnych utrudnia zrównoważony rozwój miast i gmin. Powstałe w tych obszarach skomplikowane problemy społeczne mogą w przyszłości stanowić źródło trudnych do rozwiązania konfliktów
Polskie ustawodawstwo i przepisy rewitalizacyjne	Brak ustawy o rewitalizacji terenów zdegradowanych. Potrzeba dostosowania istniejących przepisów do podjętych działań rewitalizacyjnych	Utrudnione działania rewitalizacyjne bez społecznej akceptacji	Brak ustawy utrudnia podejmowanie decyzji o rewitalizacji obiektów, obszarów powojсковych. Nadal spotyka się brak spójności rewitalizacji z lokalnymi dokumentami strategicznymi

Źródło: opracowanie własne.

Przestrzeń jest dobrem rzadkim w tym sensie, że jej ilość nie może być powiększona przez produkcję [Domański, 2002, s. 210]. W Polsce istnieje wolna powierzchnia do zagospodarowania, która może zostać przywrócona społeczeństwu zgodnie z prawem, ale podstawową barierą rewitalizacji tego terenu jest brak odpowiedniej ustawy. Od wielu lat trwają prace nad ustawą dotyczącą rewitalizacji miast, w tym obszarów powojсковych. Według wstępnych założeń ma ona ułatwić prowadzenie i finansowanie przedsięwzięć odnowy zdegradowanych obszarów oraz planowanie rozwoju miast. Dzięki takiej formule gminy będą mogły traktować lokalny program rewitalizacji jako zadanie własne, a budżet państwa będzie mógł dotować oraz wprowadzać różne przywileje podatkowe dla miast prowadzących programy rewitalizacji. Założenia ustawy przewidują nową opłatę, tzw. adiacencką, która ma być pobierana od właścicieli

nieruchomości za to, że obok ich nieruchomości pojawiły się w ramach rewitalizacji obiekty infrastruktury społecznej takie jak: szkoły, placówki kultury, parki itd. Wprowadzone mają być również preferencje dla prywatnych inwestorów, którzy współfinansują przedsięwzięcia realizowane w ramach rewitalizacji.

Przykłady rewitalizacji obszarów powojсковych w Jeleniej Górze, Bornem Sulinowie, Czersku, Kołobrzegu, Głogowie i Elblągu, a także w wielu innych miastach/gminach świadczą, że mimo braku stosownych przepisów w polskim prawie procesy rewitalizacyjne przebiegają efektywnie. Podstawą tej skuteczności działania jest partnerstwo publiczno-prywatne, w którym obie strony dzielą się ponoszonymi nakładami, korzyściami, a także ryzykiem [Pronobis, 2009, s. 53].

Tab. 2. Czynniki ekonomiczne

Czynnik	Oddziaływanie czynnika na miasto/gminę	Reakcja miasta/gminy	Ocena i wnioski
Koniunktura ekonomiczna państwa a polityka rewitalizacji	Finansowanie projektów zarówno ze środków pochodzenia krajowego, jak i Unii Europejskiej	Pozyskanie środków UE na rewitalizację obszarów powojсковych	Uruchomienie samoczynnych procesów odnowy oraz pobudzenie mieszkańców miasta/gminy do podejmowania przedsiębiorczych procesów rewitalizacji
Koniunktura rozwoju lokalnego i regionalnego a rewitalizacja	Finansowanie projektów ze środków publicznych	Pozyskanie środków na przeprowadzenie bieżących działań rewitalizacyjnych	Swobodne korzystanie z dostępnych instrumentów finansowania projektów wpływa na rozwój aktywności społecznej w zakresie ich przedsiębiorczości
Barier ekonomiczne, w tym finansowe, rewitalizacji obszarów powojсковych	Ograniczenie finansowania działań rewitalizacyjnych wyłącznie do środków pochodzących z istniejących krajowych funduszy celowych i pomocowych UE	Można oczekiwać, że w montażu finansowym przedsięwzięć w większym stopniu będą uwzględniane fundusze pochodzące ze środków publicznych i prywatnych	Warunkiem koniecznym do sfinansowania programu rewitalizacji jest stwierdzenie, że projekty zgłaszane do dofinansowania są działaniami zaplanowanymi, wynikającymi z kompleksowych, zintegrowanych planów rozwoju miasta
Polityka regionalna państwa a rewitalizacja ekonomiczna obszarów powojсковych	Ograniczenie procesu rewitalizacji jedynie do wymiaru ekonomicznego	Szukanie instrumentów finansowania projektów bez dogłębnej analizy ich przyszłych efektów społeczno-ekonomicznych	Istnieje konieczność integrowania lokalnego programu rewitalizacji obszarów powojсковych ze społeczno-ekonomicznym, regionalnym planem rozwoju

Źródło: opracowanie własne.

Na rozwój działalności gospodarczej miasta wpływają czynniki, które w literaturze przedmiotu określa się jako miastotwórcze. Należą do nich: przedsiębiorczość indywidualna i zespołowa mieszkańców, lokalizacja przemysłu i usług, inwestowanie w infrastrukturę, historia, położenie, rezerwy terenów miejskich umożliwiających rozwój [Broszkiewicz, 1997a, s. 8]. W naszym przykładzie, w Gołdapi, mimo realizacji projektu rewitalizacyjnego przewidującego adaptację budynku powojkowego na muzeum, budowę stadionu oraz parkingu i przebudowę ulicy, nie udało się osiągnąć wskaźników rezultatu w zakładanym terminie. Liczba osób odwiedzających te obiekty nie osiągnęła zakładanej wielkości. Władze Gołdapi nie przyjmowały poszerzonej perspektywy strategicznej w ocenie efektów swego projektu rewitalizacyjnego. Zaznaczyły jednak, że projekt ma wpływ na „polepszenie atrakcyjności zamieszkania w mieście i gminie. Zostają tu osoby młode, dobrze wykształcone, które inspirują nowe wydarzenia w mieście i przyczyniają się do jego rozwoju w różnych dziedzinach” [Siemiński, 2009, s. 32].

Tab. 3. Czynniki społeczne

Czynnik	Oddziaływanie czynnika na miasto/gminę	Reakcja miasta/gminy	Ocena i wnioski
Zmiana świadomości społecznej	Inicjowanie rozwoju społeczno-gospodarczego	Uatrakcyjnienie obszaru objętego projektem poprzez zwiększenie potencjału turystycznego i kulturalnego, w tym nadanie obiektom i terenom zdegradowanym nowych funkcji	Odnawianie obszarów powojkowych zachęca społeczność lokalną do rozwijania nowych form aktywności gospodarczej, które generują miejsca pracy. Rewitalizacja wspiera przedsiębiorczość i rozwój społeczno-gospodarczy obszaru
Aktywizacja migracji ludności do rewitalizowanych obszarów	Lokalne ożywienie gospodarcze aktywizuje migrację ludności do odnowionych obszarów	Przeciwdziałanie marginalizacji społecznej i ekonomicznej obszarów restrukturyzowanych	Realizowane z powodzeniem projekty rewitalizacyjne mogą zainicjować migrację ludności z pozostałych obszarów miasta/gminy lub regionu
Bogacenie – pauperyzacja	Wzrost przedsiębiorczości może wyrównać różnice w stanie posiadania mieszkańców	Tworzenie warunków do utrzymania wzrostu. Inicjowanie przedsiębiorczości	Samorząd terytorialny oddziałuje polityką fiskalną na stan posiadania mieszkańców
Zmiany nawyków społecznych. Demokratyzacja życia społecznego	Kompleksowe opracowywanie programów rewitalizacji. Stosowanie programów informatycznych, sformalizowanych procedur przygotowania wniosków	Włączenie społeczeństwa do systemu partycypacyjnego zarządzania	Szerokie wsparcie dobrego zarządzania gminą poprzez udział społeczności lokalnej w sporządzaniu programów

Źródło: opracowanie własne.

Poziom zainwestowania infrastrukturalnego w mieście jest wyznacznikiem jakości życia jego mieszkańców [Broszkiewicz, 1997, s. 153]. Na przykładzie Bornego Sulinowa⁶ widać, że mimo pomocy ze strony państwa władze miasta i gminy z trudem i zbyt wolno przeprowadzają inwestycje gwarantujące bezpieczeństwo socjalne, zdrowotne i ekologiczne swoich mieszkańców. Ze względu na brak środków finansowych nadal nie przeprowadzono wielu działań inwestycyjnych w sferze infrastruktury technicznej i społecznej koniecznych do pełnego rozwoju miasta. Ponad 4 tys. mieszkańców miasta przybyłych z całej Polski oczekuje zdecydowanych działań zapewniających harmonijny rozwój. Miasto docelowo planuje przyjąć 10 tys. mieszkańców, w związku z tym inwestycje w infrastrukturę techniczną są niezbędne. Nietuzinkowa historia, garnizonowa zabudowa miasta i poligony oraz elementy wojskowe, tj. lotnisko, bunkry, areszt, place defilad, budynki sztabowe itd., walory urbanistyczne (Dom Oficera, Willa Guderiana, Willa Dubinina), położenie miasta wśród lasów i jezior to atuty zapewniające realizację celu rewitalizacji, której rozpoczęcie ułatwić może wykorzystanie środków z UE.

Program rewitalizacji Bornego Sulinowa zakłada stworzenie na terenie byłej osady wojskowej markowego produktu turystycznego pod nazwą Park Trzech Kultur. Produkt ten jest zespołem działań inwestycyjno-programowych, zgodnych z głównym kierunkiem rozwoju miasta i gminy, który powstanie na bazie historycznej specyfiki miasta. Rewitalizacja obejmuje także sferę socjalną, ponieważ stopa bezrobocia dla gminy Borne Sulinowo nie należy do najniższych w Polsce i w latach 2000 – 2009 kształtowała się na poziomie ok. 20 %. Poprzez działania zawarte w programie rewitalizacji miasto będzie się prężnie rozwijać jako centrum turystyki, co spowoduje jego rozkwit gospodarczy. Dzięki rozbudowie i modernizacji infrastruktury technicznej i turystycznej powstaną nowe podmioty gospodarcze zapewniające nowe miejsca pracy dla mieszkańców miasta i gminy. Sfera socjalna dotyczy również integracji społeczności lokalnej i likwidacji patologii. Borne Sulinowo jest miastem, które w krótkim czasie stało się miejscem osiedlania przybyszów z całej Polski szukających nowych możliwości i szans. Liczące 4034 mieszkańców miasto jest zbiorowiskiem ludzi o różnych zwyczajach, obyczajach i różnych kulturach (pochodzących m.in. ze Śląska, Mazowsza, z Podhala, Małopolski, Kaszub). Ważnym elementem rewitalizacji jest więc zapewnienie mieszkańcom odpowiednich

⁶ Wojskowe miasto Borne Sulinowo zostało wybudowane w latach 1934 – 1936 i przez dziesięciolecia służyło celowi militarnemu. Na poligonie o powierzchni 20 tys. h, na początku do 1945 roku armia niemiecka szkoliła swoich żołnierzy, a potem od 1945 do 1992 roku armia radziecka. W 1993 roku po wycofaniu wojsk armii radzieckiej z Polski Rząd RP przekazał miasto władzy samorządowej do jego cywilnego zagospodarowania. Przez 16 lat istnienia udało się przywrócić miasto do funkcjonowania i nadać mu nietypowy historyczny charakter.

warunków do integracji ze środowiskiem lokalnym poprzez szereg działań kulturalnych, edukacyjnych i inwestycyjnych. Przekładając definicję rewitalizacji na rzeczywistość Bornego Sulinowa, można przyjąć, że jest to proces zmian techniczno-przestrzennych, społecznych i ekonomicznych na terenach powojkowych, przyczyniający się do poprawy jakości życia mieszkańców, przywrócenia ładu przestrzennego, poprawy jakości środowiska, ożywienia gospodarczego oraz wzmocnienia więzi społecznych. Rewitalizacja powojkowego miasteczka Borne Sulinowo i dawnych terenów powojkowych odbywa się z zachowaniem walorów historycznych, podkreśleniem jego unikalności, lokalnej specyfiki, w zgodzie z wartościami i potrzebami lokalnej społeczności.

Tab. 4. Czynniki technologiczne

Czynnik	Oddziaływanie czynnika na miasto/gminę	Reakcja miasta/gminy	Ocena i wnioski
Nowe technologie	Kreowanie nowej jakości architektonicznej i zagospodarowania przestrzennego	Wkomponowanie istniejących fragmentów zabudowań w nowe układy architektoniczne, ciągów komunikacyjnych łączących nowe i zabytkowe budynki, tworzenie nowoczesnej przestrzeni	Bardzo istotnym zjawiskiem procesu rewitalizacji jest konieczność wprowadzania najnowszych rozwiązań konstrukcyjnych oraz technicznych. Tworzenie nowoczesnych systemów zarządzania bezpieczeństwem
Nowe rozwiązania organizacyjne	Kreowanie nowoczesnych systemów zarządzania	Zastosowanie nowoczesnych systemów zarządzania, wspomagających proces przygotowania i realizacji projektów rewitalizacyjnych	Istnieje pilna potrzeba opracowania i wdrożenia w regionach, w których występują problemy z zagospodarowaniem terenów powojkowych, systemu zarządzania terenami zdegradowanymi z wykorzystaniem informatycznych systemów zarządzania środowiskiem oraz informatycznego Systemu Informacji Przestrzennej

Źródło: opracowanie własne.

Współczesna gospodarka przestrzenna wiąże się ściśle z praktycznymi zagadnieniami szeroko rozumianej rewitalizacji miejskiej [Odrębalski, 1998, s. 28]. W Mrągowie zrealizowano trzy projekty rewitalizacyjne: remont i przebudowę budynku powojkowego na gimnazjum, modernizację powojkowej hali sportowej oraz zagospodarowanie placu miejskiego i terenów publicznych wokół jeziora. Projekty zrealizowano bez opóźnień, osiągając wszystkie zakładane efekty (produkty), którymi zostały: powierzchnia budynków poddanych renowacji, powierzchnia zdegradowanego

obszaru poddana rehabilitacji oraz powierzchnia zdegradowanego obszaru miasta poddana rehabilitacji.

Rezultaty okazały się trudniejsze do osiągnięcia. Z oceny wynika, że nie udało się osiągnąć zaplanowanej liczby użytkowników nowej hali sportowej oraz liczby nowych miejsc pracy i liczby osób korzystających z nowych terenów publicznych zrehabilitowanego placu miejskiego i nowo zagospodarowanych przestrzeni wokół jeziora. Mimo tego władze Mrągowa podkreślają, że nastąpiło nadspodziewane ożywienie obszarów powojсковych i terenów w śródmieściu. Ożywienie byłego obszaru powojсковego przyczyni się do aktywizacji gospodarczej obszaru do tej pory marginalizowanego. Dzięki działaniom rewitalizacyjnym nastąpiła poprawa wizerunku oraz zwiększenie atrakcyjności miasta. Nadano tym obszarom nowe funkcje społeczne. Teren po byłej jednostce wojskowej jest obecnie bardzo atrakcyjnym miejscem do zamieszkania oraz lokowania działalności gospodarczej opartej na świadczeniu usług nieuciążliwych [Siemiński, 2009, s. 33].

2. Znaczenie procesu rewitalizacji majątku powojсковego w rozwoju lokalnym i regionalnym miast i gmin

Za cel rewitalizacji obszarów powojсковych uważa się pobudzenie aktywności lokalnej i stymulowanie współpracy na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego. Aby proces ten zaznaczył się pozytywnie w rozwoju lokalnym i regionalnym miast i gmin, należy na wstępie dokonać hierarchizacji obiektów lub obszarów, które ze względu na swoje cechy kwalifikują się do natychmiastowej rewitalizacji, ale również takich, którym proces ten przyniesie największe korzyści tak z punktu widzenia ekologicznego, jak i społeczno-gospodarczego. Rewitalizacja obszarów powojсковych jako proces powinna być traktowana jako wspólne działanie miasta/gminy i inwestorów na rzecz poprawy przestrzeni publicznej. Samorząd jest odpowiedzialny za kreowanie nowej jakości społeczno-ekonomicznej, funkcjonalnej, architektoniczno-wizerunkowej oraz prawnej. Analizując sytuację wyjściową, władze lokalne i inwestorzy napotykają na różnorodne problemy natury:

- społecznej: obecni mieszkańcy, niski standard życia (Modlin, Malbork, Legionowo),
- ekonomicznej: rozdrobnienie własności terenów przyległych, zły stan techniczny przyległych zabudowań (Modlin, Borne Sulinowo, Jelenia Góra),

- prawnej: współpraca z konserwatorem zabytków, współistnienie zabytkowych budynków z późniejszymi zabudowaniami, plan zagospodarowania (Modlin, Jelenia Góra, Kołobrzeg),
- wizerunkowej: niewykorzystana przestrzeń, naruszona estetyka krajobrazu, niekorzystne konotacje części miasta (Modlin, Olsztyn, Borne Sulinowo).

Jednocześnie uznaje się, że tworzenie konkurencyjnego otoczenia albo otoczenia ułatwiającego uzyskanie przewagi konkurencyjnej przez jednostki gospodarujące może być i coraz częściej jest przedmiotem i priorytetem polityki regionalnej oraz lokalnej [Markowski, 1999, s. 102]. Oceniając znaczenie procesu rewitalizacji dla obszarów powojсковych, należy podkreślić jego wpływ na:

- kreowanie nowej jakości architektonicznej: wkomponowanie istniejących fragmentów zabudowań w nowe budynki, tworzenie nowych zabudowań i ciągów komunikacyjnych łączących nowe i zabytkowe budynki, zachowanie oryginalnej architektury, stworzenie niezwyklej przestrzeni (Jelenia Góra, Puławy, Rogowo),
- kreowanie nowej jakości przestrzennej: przeobrażenie zwartego kompleksu w otwartą przestrzeń, wykonanie prac porządkowych oraz nasadzeń kompensacyjnych w parkach (Modlin, Kołobrzeg),
- kreowanie nowej jakości funkcjonalnej: zorganizowanie zintegrowanego handlu, adaptacja budynków powojсковych do nowych funkcji, synergia funkcji (Jelenia Góra, Koszalin, Warszawa),
- kreowanie nowej jakości technicznej i technologicznej: najnowsze rozwiązania konstrukcyjne oraz techniczne, mariaż tradycji z nowoczesnością, niezwykle atmosfera koszar, nowoczesne systemy zarządzania bezpieczeństwem, zintegrowany system zarządzania (Jelenia Góra, Puławy),
- kreowanie korzyści dodatkowych: wizytówka miasta, poprawa ładu przestrzennego, powstanie atrakcyjnej nieruchomości przyciągającej kolejne inwestycje, bodziec do zmiany organizacji miasta, stymulowanie funkcji miastotwórczej, atrakcje turystyczne, rozwój atrakcyjnych form handlu, wpływy podatkowe do budżetu, powstanie nowych miejsc pracy oraz stymulacja rynku pracy (Rogowo, Puławy, Jelenia Góra).

Diagnoza znaczenia rewitalizacji obiektów i obszarów powojennych może być przedstawiona za pomocą jej słabych i mocnych stron, szans i zagrożeń, czyli w formie analizy SWOT.

Tab. 5. Analiza SWOT znaczenia rewitalizacji obiektów i obszarów powojennych w rozwoju miast i gmin.

	Atuty wewnętrzne – A	Słabości wewnętrzne – S
	O – A: maxi – maxi	O – S: maxi – mini
Okazje zewnętrzne – O	▪ duża ilość organizacji pośredniczących, działających na rzecz rewitalizacji, ▪ rozkład terytorialny zgodny z zapotrzebowaniem na rewitalizację, ▪ istnienie wyspecjalizowanych komórek organizacyjnych odpowiedzialnych za zarządzanie procesem rewitalizacji, ▪ wysoka intensywność nakładów na inwestycje rewitalizacyjne, ▪ przekazanie odpowiedzialności za rewitalizację obszarów powojennych w ręce samorządów regionalnych i lokalnych, ▪ wysokie potrzeby społeczne w zakresie odnowy obszarów zdegradowanych	▪ niedojrzałość instytucji zajmujących się procesem rewitalizacji, ▪ pasywne, bezosobowe podejście urzędników szczebla centralnego do lokalnych planów rewitalizacyjnych, ▪ braki w kulturze prorewitalizacyjnej, ▪ słabość instytucji finansowych wspierających projekty rewitalizacyjne, ▪ zbyt częste oparcie procesu rewitalizacji na istniejących modelach, co powoduje ograniczenie inicjatywy w opracowaniu projektów odnowy, ▪ niewystarczający wpływ programów edukacyjnych na kształtowanie postaw prorewitalizacyjnych, ▪ brak powiązań między poszczególnymi aktami rewitalizacyjnymi
Zagrożenia zewnętrzne – Z	Z – A: mini – maxi ▪ silna i rozwijająca się przedsiębiorczość małych i średnich przedsiębiorstw, ▪ edukacja i szkolenia z zasad przygotowania projektów rewitalizacyjnych, jak i ich sposobów finansowania, ▪ inwestycje publiczne i prywatne w projekty rewitalizacyjne obiektów i obszarów, ▪ sprawna działalność rewitalizacyjna prowadzona przez większość samorządów, ▪ prowadzenie społecznych konsultacji, ▪ pomoc państwa w projektowaniu, organizowaniu i finansowaniu projektów	Z – S: mini – mini ▪ zbyt silne uzależnienie się od funduszy strukturalnych Unii Europejskiej, ▪ nadmierna koncentracja wydatków na projektach rewitalizacyjnych, ▪ niska efektywność projektów, zwłaszcza na poziomie rezultatów i oddziaływania, ▪ spadek nakładów publicznych na finansowanie projektów, ▪ brak priorytetowego traktowania czynnika społeczno-ekonomicznego realizowanych projektów odnowy, ▪ brak implementacji założeń centralnych i regionalnych strategii w lokalnych planach rewitalizacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Kamińska, 2007a, s. 162].

Na podstawie opracowanej macierzy znaczenie rewitalizacji w rozwoju regionalnym i lokalnym miast i gmin może przyjąć następujący kształt:

Z – S: zagrożenia zewnętrzne przebiegu procesu rewitalizacji są wzmacniane przez problemy wewnętrzne związane głównie ze sposobami finansowania projektów. W takiej

sytuacji należy zminimalizować te słabości i zagrożenia, czyli zastosować strategię mini – mini, czyli minimum działania – minimum ryzyka – bierność.

O – S: okazje zewnętrzne są trudne do wykorzystania, ponieważ wiążą się ze słabościami w dziedzinie zarządzania. Miasto/gmina ma kłopot z realizacją procesu rewitalizacji. Stosowana strategia powinna być typu mini – maxi, czyli minimalizować słabości w celu skorzystania z okazji. Należy przebudować system opracowywania wniosków, planowania funduszy na realizację projektów. Należy maksymalnie ograniczyć zamrożenia (unieruchomienia) inwestycji, co jest zawsze kosztowne [Marszał, 1996, s. 15].

O – A: miasto/gmina jest w najkorzystniejszej sytuacji, ponieważ atuty wewnętrzne mogą być wykorzystane, a otoczenie stwarza okazje do realizacji projektów.

Najbardziej prawdopodobna sytuacja to **A – Z:** sytuacja większości miast/gmin – atuty wewnętrzne są sterowane zewnętrznymi zagrożeniami. W tym celu należy stosować strategię maxi – mini, czyli maksymalizować wykorzystanie własnych atutów, a minimalizować zagrożenia zewnętrzne. Jest to najlepsza metoda działania pozwalająca elastycznie realizować projekty.

3. Doskonalenie efektywności procesu rewitalizacji obiektów i obszarów powojaskowych

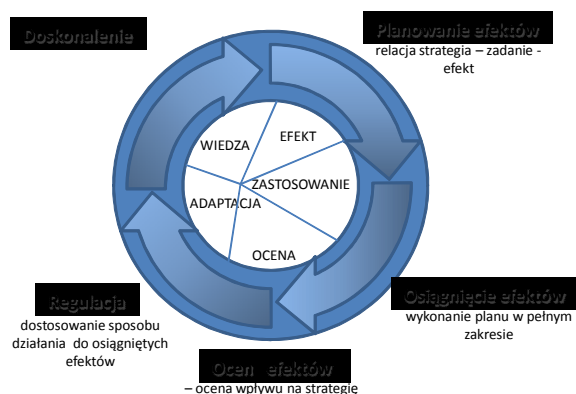
3.1. Znaczenie pojęć „efektywność”, „wydajność” i „celowość” procesu rewitalizacji

Efektywne zarządzanie jest dziedziną, w której zachodzą ciągłe zmiany, dlatego też powinno być pojmowane jako nieustający proces, który nigdy się nie zatrzyma [Buhler, 2008, s. 22–23]. W organizacji i zarządzaniu pojęcia efektywności, wydajności i celowości są definiowane na różne sposoby. Wbrew pozorom brak dobrej definicji tych pojęć w procesie rewitalizacji obiektów i obszarów powojaskowych jest korzystny. Według T. Kotarbińskiego „efektywny” oznacza „wykonujący właściwą pracę”, a „wydajny” to „wykonujący pracę prawidłowo”. Termin „celowość” w znaczeniu prakseologicznym „bardziej niż termin skuteczność oddaje intencję, by za sprawne uważać tylko takie działanie, które osiąga cel dzięki swej racjonalnej, do tego właśnie celu dostosowanej strukturze. A jasne jest, że tak rozumiana celowość podlega stopniowaniu, ponieważ metoda działania może być bardziej lub mniej racjonalna, z większą lub mniejszą zasadnością pozwalając wróżyć, osiągnięcie zamierzonego w jej drodze rezultatu”

[Kotarbiński, 1986, s. 170]. W rzeczywistości rewitalizacyjnej formułowanie celów jako drogowskazów działalności miast i gmin jest niewydajne i mało efektywne, dlatego u podstaw koncepcji poprawy efektywności powinna leżeć konieczność osiągania nie celów, ale efektów. Cel w działaniu oparty na efekcie jest traktowany jako główny kierunek działania, wspierany przez rezultaty. Wynika to z teorii, że cel może być osiągnięty z większym lub mniejszym przybliżeniem, wytwór może mniej lub bardziej odbiegać od wzorca [Kotarbiński, 1986, s. 171]. Dobry plan powinien rzecz jasna być celowy, tzn. zalecać działanie, które w razie wykonania okazałoby się odpowiednim środkiem do celu [Kotarbiński, 1986, s. 273].

3.2. Koncepcja osiągania efektów procesu rewitalizacji

Dotychczas w zarządzaniu główny wysiłek skupiano na realizacji zamierzonych celów, mimo że znaczenie efektów miało swoją niepowtarzalną wartość. Koncepcja doskonalenia efektywności działalności rewitalizacyjnej obiektów i obszarów powojсковych kładzie nacisk na osiąganie efektów, rezultatów oraz wsparcie na oddziaływanie projektów w długiej perspektywie czasu. Koncentruje się ponadto na utrzymaniu prawidłowej relacji między poniesionym kosztem a zdobytym efektem. Koncepcja nie traktuje funkcji planowania jako podstawowej funkcji zarządzania, za to podkreśla znaczenie efektywnej, wydajnej i celowej realizacji projektu. Wydaje się, że działania oparte na efekcie w rewitalizacji należy traktować przede wszystkim jako realizację efektów, z rozszerzeniem ich perspektywy na rezultaty i sposób długoterminowego oddziaływania (zob. ryc. 1). W tradycyjnych metodach i technikach zarządzania cele strategiczne są dzielone na pokrewne zadania główne i cząstkowe. Określenie zbyt małej liczby zadań ogranicza osiąganie celów. Jednocześnie włączenie nowych zadań do realizacji bez modyfikacji celów głównych doprowadza do rozmycia misji, czyli zmiany stanu końcowego projektu. Zarządzanie oparte na efekcie w rewitalizacji powinno składać się z fazy: planowania, realizacji, oceny i dostosowania oraz zachować spójność między planowaniem i realizacją działań z wykorzystaniem najnowocześniejszych technologii zarządzania wiedzą i informacjami.

Ryc. 1. Cykl działań opartych na efekcie

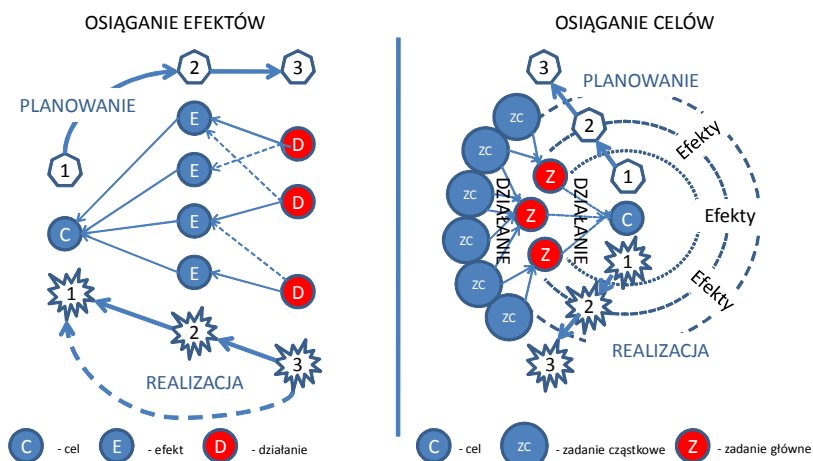
Źródło: opracowanie własne.

Głównym celem nowej koncepcji osiągania efektów procesu rewitalizacji jest doskonalenie relacji publiczno-partnerskich, jakie panują między władzami miasta/gminy a beneficjentami projektów. Koncepcja usprawnia działania organizacji publicznych w kontekście podjętych do realizacji projektów i osiągniętych efektów. Innymi słowy, nowa inicjatywa pomaga władzom samorządowym skupić uwagę nie na planach, ale na działaniach z nich wynikających.

Metoda działania oparta na efekcie polega na sprecyzowaniu stanu końcowego (ryc. 2), wyborze efektów oraz niezbędnych działań, które muszą być podjęte, aby efekt osiągnąć. Ostatnim krokiem jest synchronizacja i koordynacja realizacji zadań w celu dopasowania przyjętych działań do zaplanowanego efektu.

Dlaczego w działaniach rewitalizacyjnych obiektów i obszarów powojkowych główny wysiłek należy skupić na osiąganiu efektów, rezultatów? Praktycy zarządzania projektami rewitalizacyjnymi wymieniają następujące zalety takiego podejścia, tj.:

- zrozumiały dla realizatorów projektów rewitalizacyjnych wpływ efektów na realizację celów strategicznych miasta/gminy,
- bieżąca diagnoza konsekwencji działań rewitalizacyjnych,
- ocena wpływu niezaplanowanych działań na realizację strategii miasta/gminy oraz możliwość podjęcia działań alternatywnych.

Ryc. 2. Różnice między osiągnięciem efektów a osiągnięciem celów

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Vego, 2006a, s. 52].

3.3. Priorytety koncepcji doskonalenia efektywności

Wśród praktyków zarządzania panuje pogląd, że cel jest pojęciem wieloznacznym, otwartym i trudnym do pomiaru. Parametry i wskaźniki, które mogą być używane do pomiaru postępu osiągania celu, są niewymierne, ponieważ często sam cel jest niejednoznaczny, wychodzący poza istniejące systemy pomiarowe. W projekcie rewitalizacyjnym opartym na efekcie główny wysiłek skupia się na osiągnięciu efektu, dlatego przyjęta koncepcja pozwala w prosty sposób:

- wyjaśnić znaczenie celów strategicznych gminy/miasta,
- określić potencjalną granicę realizacji projektu, jego wpływu na realizację innych projektów,
- skoordynować i zsynchronizować realizację projektu rewitalizacyjnego,
- monitorować i ocenić przebieg realizacji projektu.

Dodatkowo projekt rewitalizacyjny oparty na efekcie posiada:

- jednoznacznie określony stan końcowy,
- strukturę działania opartą na osiągnięciu efektów, rezultatów i oddziaływania,
- zintegrowane planowanym efektem wszystkie funkcje zarządzania: planowanie, kierowanie, motywowanie i kontrolę.

Koncepcja osiągania efektów rewitalizacyjnych zapewnia uzyskanie przewagi decyzyjnej, ustalenie punktów ciężkości poza funkcjami planowania i kierowania,

uzyskanie natychmiastowych efektów oraz dostosowanie procesu podejmowania decyzji do reguł i zasad obowiązującej rzeczywistości.

Zakończenie

Oceniając znaczenie rewitalizacji obszarów powojkowych, należy pamiętać, że proces rozwoju wymaga dużych nakładów inwestycyjnych na infrastrukturę, które zwrócą się i zaczną przynosić zyski nie wcześniej niż za dziesięć czy nawet dwadzieścia lat [Marszał, 1996, s. 15]. Dlatego znaczenie rewitalizacji majątku powojkowego w rozwoju lokalnym i regionalnym miast i gmin można wzmocnić działaniami, które ułatwią realizację tego procesu w krótszym czasie (zgodnie z wymogami UE), głównie poprzez:

- zaplanowanie realizacji rewitalizacji obszarów powojkowych na kilka kadencji samorządowych, w zależności od zakresu prac i możliwości finansowych,
- przygotowanie wielowymiarowej koncepcji rewitalizacji obszarów powojkowych,
- opracowanie lokalnego programu rewitalizacji w szerokim gronie samorządu terytorialnego, specjalistów zagospodarowania przestrzennego i społeczeństwa,
- podkreślenie związku lokalnego planu rewitalizacji z lokalnymi dokumentami strategicznymi, a zwłaszcza z lokalnym planem zagospodarowania przestrzennego i wieloletnim planem inwestycyjnym,
- szerokie zrozumienie procesu rewitalizacji obszarów powojkowych nie jako remontu czy modernizacji określonych obiektów wojskowych, ale jako ważnego przyszłego oddziaływania w aspekcie społecznym, gospodarczym i kulturalnym,
- opracowanie i wdrożenie w regionach, w których występują problemy z zagospodarowaniem terenów powojkowych, systemu zarządzania terenami zdegradowanymi z wykorzystaniem możliwości informatycznych systemów zarządzania środowiskiem oraz informatycznego Systemu Informacji Przestrzennej,
- nieograniczanie finansowania działań rewitalizacyjnych wyłącznie do wykorzystania środków pochodzących z istniejących krajowych funduszy celowych i pomocowych UE,

- uatrakcyjnienie realizacji programów rewitalizacji obszarów powojсковych szczególnie dla mieszkańców, a nie dla potencjalnych inwestorów.

Sposobem na rozwiązanie przedstawionych problemów może być wprowadzenie bardziej elastycznych programów zagospodarowania, dających się łatwo dostosować do szybko zmieniającej się rzeczywistości [Marszał, 1996, s. 15] oraz poprawa efektywności realizacji projektów w unijnej perspektywie: efekt – rezultat – oddziaływanie.

Literatura

1. Broszkiewicz R., (1997a), *Podstawy gospodarki miejskiej*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.
2. Buhler P., (2008), *Zarządzanie*, Wydawnictwo One Press, Gliwice.
3. Domański R., (2002), *Gospodarka przestrzenna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
4. Kotarbiński T., (1986), *Drogi dociekań własnych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
5. Kaczmarek S., (2001), *Rewitalizacja terenów przemysłowych. Nowy wymiar w rozwoju miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
6. Kamińska T., (2007a), *Efektywność gospodarki opartej na wiedzy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
7. Lokalny Plan Rewitalizacji, (2007b), Urząd Miasta Borne Sulinowo – Wydział Strategii i Rozwoju Miasta.
8. Lokalny Plan Rewitalizacji, (2005), Urząd Miasta Jelenia Góra – Wydział Strategii i Rozwoju Miasta.
9. Lokalny Plan Rewitalizacji, (2006), Urząd Miasta Kołobrzeg – Wydział Strategii i Rozwoju Miasta.
10. Lokalny Plan Rewitalizacji, (2008a), Urząd Miasta Nowy Dwór Mazowiecki – Wydział Strategii i Rozwoju Miasta.
11. Lokalny Plan Rewitalizacji, (2004), Urząd Miasta i Gminy Trzebiatów – Wydział Strategii i Rozwoju Miasta i Gminy.
12. Markowski T., (1999), *Zarządzanie rozwojem miast*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
13. Marszał T., (1996), *Problemy zagospodarowania przestrzeni miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
14. Obrębalski M., (1998), *Marketingowa strategia miasta*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.
15. Pronobis M., (1997c), *Gospodarka w warunkach kryzysu*, CeDeWu, Gdańsk.
16. Siemiński W., (2009), *Efekty rewitalizacji miast podjętej w wyniku wsparcia Unii Europejskiej w okresie finansowania 2004-2006*, „Samorząd Terytorialny”, nr 5.
17. Sikora D., Turała M., (2005), *Rewitalizacja jako instrument determinujący funkcje przestrzeni publicznej w miastach przemysłowych – przykład Łodzi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Źródła internetowe

1. Vego M., (2006a), *Effects-Based Operations: A Critique*, iss. 41, 2nd quarter 2006, ndupress.ndu.edu, data dostępu 12 października 2010 r.

Streszczenie

Głównym celem artykułu jest określenie znaczenia procesu rewitalizacji obiektów i obszarów powojсковych w rozwoju lokalnym i regionalnym oraz zdiagnozowanie szans, jakie daje ich odnowa w rozwoju społeczno-gospodarczym miasta/gminy. Na potrzeby opracowania przyjęto, że rewitalizacja obszarów powojсковych stanowi odwrócenie negatywnych tendencji, takich jak zamknięcie przestrzeni, patologia społeczna, zanik funkcji zamieszkania czy brak dostosowania tych funkcji do potrzeb mieszkających na tym obszarze ludzi lub znajdujących się tam jednostek gospodarczych. Nowa działalność społeczno-gospodarcza na rewitalizowanym obszarze powojсковym ma przede wszystkim przynosić dochód i tworzyć miejsca pracy. Dobrze zrealizowana rewitalizacja może stymulować rozwój gospodarczy, wprowadzić do obszaru powojскового nowe funkcje, zmienić jego wizerunek, zintegrować obszar z miastem lub gminą. Autor opracowania wykorzystał kilka przykładów efektów rewitalizacji obiektów i obszarów powojсковych, zdając sobie jednocześnie sprawę, że nie wyczerpują one w pełni problemu.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, odnowa, obszary powojсковe, projekt, samorząd

Summary

Importance of revitalization process of post military objects and areas in regional and local development of cities and communities

The aim of this article is to present the overall background for revitalization process of post military objects and areas in regional and local development of cities and communities. The pace of changes has accelerated dramatically in recent decades, producing some changes in revitalization process. One of these shifts, which is outlined in this article, is that revitalization of post military areas has the good impact at local society. Its importance will only grow in the future. Revitalization system that require clarity of purpose, guidance, and direction. Communities that fine – tune these systems by creating what it calls people advantage – the ability to gain competitive advantage through regional strategy – will race ahead of their competitors. In the article, it is armed communities with an overall approach for creating people advantages and with facts about competitive environment of the future. This process and knowledge will help communities understand how to tackle local revitalization plan in the best way.

Keywords: revitalization process, renovation, post military area, project, community

Realizacja programów rewitalizacji w województwie lubuskim

Brygida Beata Cupiał*

Wstęp

Jednym z województw, które powstało w wyniku nowego podziału administracyjnego, jest województwo lubuskie. Funkcję siedzib władz pełnią Gorzów Wielkopolski – siedziba wojewody oraz Zielona Góra – siedziba marszałka województwa. Województwo lubuskie jest jednym z najmniejszych i najrzadziej zaludnionych obszarów Polski (72 osoby na 1 km²). Jest to obszar tzw. Ziemi Odzyskanych, które po 1945 r. weszły w skład Polski. Pomimo niewielkiego obszaru są to ziemie o stosunkowo dużym współczynniku urbanizacji (64,12%), jednak oprócz ośrodków regionalnych, które przekroczyły liczbę 100 tys. mieszkańców, w obszarze województwa nie ma miasta powyżej 50 tys. mieszkańców. W lubuskim dwa miasta nadgraniczne – Gubin i Słubice – są miastami podzielonymi. Województwo aktywnie wykorzystuje możliwości pozyskiwania środków pomocowych już od połowy lat 90. XX w. – są to głównie dotacje z funduszu PHARE (STRUDER 1 i 2, CBC), ISPA, SAPARD, a od 2004 r. ZPORR.

Środki te wspierają procesy modernizacji i rozwoju regionu. Wśród ponad 1800 projektów zrealizowanych do 2009 r. część dotyczyła szeroko rozumianej rewitalizacji.

1. Proces rewitalizacji – zakres pojęcia i jego składowe

Pojęcie rewitalizacja ewoluowało od ochrony i rewaloryzacji zabytku, do odnowy poprzez zintegrowany zespół wieloletnich działań nakierowanych na wprowadzenie ze stanu kryzysu wybranych, kluczowych dla rozwoju miasta obszarów. Dziś pojęcie „rewitalizacja” odnosi się do kompleksowego procesu odnowy obszaru zurbanizowanego, którego przestrzeń, funkcje i substancja uległy procesowi strukturalnej degradacji, wywołującej stan kryzysowy, uniemożliwiający lub znacznie utrudniający prawidłowy rozwój ekonomiczny i społeczny tego obszaru, jak i zrównoważony rozwój całego miasta. Rewitalizacja jest więc odpowiedzią na stan kryzysowy obszaru miejskiego i obejmuje

* dr Brygida Beata Cupiał, Katedra Zarządzania Środowiskiem i Gospodarką Publiczną, Wydział Ekonomii i Zarządzania Uniwersytetu Zielonogórskiego

zespół kompleksowych działań, koordynowanych i zarządzanych przez sektor publiczny (gminę), opartych na aktywnej współpracy organów i instytucji polityczno-administracyjnych oraz podmiotów społecznych [Billert, 2004].

„Rewitalizacja jest długookresowym procesem kompleksowych działań podejmowanych na zdegradowanych terenach śródmiejskich, przemysłowych bądź powojkowych, między innymi w celu odzyskiwania i podwyższania wartości funkcjonalnej, technicznej, ekonomicznej i kulturowej tych obszarów oraz podniesienia jakości życia” [Paszkowski, 2006]. Obecnie za jego składowe uważane są [Skalski, 2006]:

- remonty, tj. przywrócenie takiego stanu budynku, jaki istniał na początku poprzedniego cyklu eksploatacji,
- modernizacja, tj. remonty uzupełnione wprowadzeniem nowych, sprawniejszych lub dodatkowych elementów wyposażenia podnoszących komfort,
- rewaloryzacja, tj. przywrócenie wartości, czyli remont lub modernizacja obiektów o szczególnej wartości zabytkowej; rewaloryzacja wymaga dodatkowych prac badawczych i budowlanych w celu wyeksponowanie tych wartości zabytkowych,
- rewitalizacja, tj. działanie obejmujące wszystkie powyższe zakresy, odnoszące się do kompleksowych akcji podejmowanych w obszarach miasta, szczególnie w starych dzielnicach zdegradowanych. Program rewitalizacji wiąże wymienione działania z działaniami zmierzającymi do ożywienia społecznego i gospodarczego.

Rewitalizacja rozumiana jest też jako zintegrowany proces organizacyjny, prawny i finansowy podejmowany na zdegradowanych terenach śródmiejskich, przemysłowych bądź powojkowych, ukierunkowany na [Paszkowski, 2006, s. 28]:

- podniesienie standardu życia i sytuacji mieszkaniowej oraz odnowę gospodarczą i społeczną,
- zachowanie dziedzictwa kulturowego i unikalnych walorów architektoniczno- krajobrazowych miasta,
- odzyskiwanie i podwyższanie wartości funkcjonalnej, technicznej, ekonomicznej i kulturowej,
- likwidację zagrożeń dla środowiska naturalnego.

Rewitalizacja miast jest to działanie na rzecz aprecjacji walorów kulturowych, środowiskowych, inicjowania i monitorowania procesów rozwoju i transformacji, wzrostu ekonomicznego, jak i rozwoju społecznego w określonej zurbanizowanej przestrzeni miejskiej.

Przekształcenia te dotyczą:

- dawnych zasobów mieszkaniowych, często zlokalizowanych w dzielnicach historycznych,
- miejskich terenów przemysłowych i powojkowych,
- osiedli mieszkaniowych, tzw. blokowisk.

Jak podkreśla K. Skalski, powiązanie spraw technicznych, gospodarczych i społecznych w procesach rewitalizacji to nie tylko sprawa terminologiczna, ale istota zagadnienia, które w odróżnieniu od tradycyjnych ujęć odnosi się do całości życia miasta, a nie tylko do jego formy [Skalski, 2006, s. 3].

2. Pierwsze doświadczenia w realizacji programów rewitalizacji w województwie lubuskim

Przedstawiając doświadczenia województwa lubuskiego w rewitalizacji, przyjęto długoletnią perspektywę podejmowanych działań (w okresie od 1994 do 2009 r.). Punktem wyjścia analizy uczyniono te projekty, które zrealizowane były dzięki środkom pochodzącym z UE. W omawianym okresie w Polsce dopiero kształtowało się obecne rozumienie pojęcia rewitalizacji, dlatego przedsięwzięcia podejmowane przed rokiem 2004 były często cząstkowe i raczej bliższe pojęciom modernizacji, rewaloryzacji niż rewitalizacji. Zrealizowane projekty były częścią większego przedsięwzięcia realizowanego dalej tylko ze środków krajowych, dlatego ich nazwa nie odzwierciedlała całości efektu uzyskanego w wyniku przeprowadzonych prac. Jednocześnie niektóre z projektów zapoczątkowały procesy dalszego rozwoju objętego pracami obszaru, tak że w nowym okresie programowania samorządy występują o środki na inne cele, realizowane na tym samym terenie. Jedne z pierwszych programów rewitalizacji w obszarze województwa lubuskiego (a wówczas gorzowskiego i zielonogórskiego) dotyczyły terenów opuszczonych przez wojska radzieckie. Były to:

- modelowy program konwersji obiektów po byłej Armii Radzieckiej dla potrzeb rozwoju gospodarczego terenów przygranicznych – Zasieki, gmina Brody (0,25 mln euro),
- zagospodarowanie obiektów po byłej Armii Radzieckiej w Kęszycy Leśnej (1,45 mln euro).

Obydwa programy były realizowane w 1995 r. w ramach programu PHARE CBC.

W zakresie rewitalizacji terenów powojkowych w województwie przeprowadzono kilka projektów. Dwa z nich były prowadzone w obiektach opuszczonych przez byłę

wojska radzieckie, trzecim była grupa projektów dotyczących obszaru lotniska w Szprotawie, obejmujących budowę lub odbudowę infrastruktury komunalnej, a także rekultywację skażonych terenów. Wśród zakończonych powodzeniem zamierzeń należy wymienić:

- adaptację budynku koszarowego na Dom Studenta w Gorzowie Wielkopolskim,
- adaptację budynku pokoszarowego z przeznaczeniem na Dom Pomocy Społecznej w Szczawnie,
- adaptację na cele PWSZ oraz sądu w Gorzowie Wielkopolskim budynków pokoszarowych.

Mówiąc o rewitalizacji obszarów powojсковych, warto wspomnieć także kontynuowaną w późniejszym okresie adaptację budynków powojсковych w Krośnie Odrzańskim. Pierwsze oddziały Wojska Polskiego zjawiły się w tym mieście w lipcu 1945 r. Odmienna polityka obronna sojuszu NATO wymagała od polskiej armii pełnej reorganizacji. Garnizon w Krośnie Odrzańskim został przeznaczony do likwidacji. Powstanie pustych przestrzeni na terenie miasta zrodziło konieczność stworzenia Lokalnego Programu Rewitalizacji (LPR) obejmującego przyjęte przez gminę obszary powojсковe przy ul. Piastów oraz części poligonu w rejonie ul.20-go lutego [Słupski 2008]. Zasadniczym celem LPR było nadanie zdegradowanym obiektom i terenom powojсковym nowych funkcji społeczno-gospodarczych. Rewitalizacja miała także na celu zachęcanie do rozwijania nowych form aktywności gospodarczej generujących miejsca pracy poprzez oferowanie infrastruktury odpowiedniej do prowadzenia działalności. Istotnym elementem rewitalizacji było łączenie obszarów powojсковych znajdujących się na terenie miasta Krosno Odrzańskie w jeden organizm miejski poprzez ich odpowiednie zagospodarowanie. Szczególną uwagę zwrócono na kwestie ochrony środowiska naturalnego. Gmina Krosno Odrzańskie przyjęła obowiązek skoordynowania wielu poczynań.

Opisany projekt jest kolejnym pozytywnym przykładem włączenia w strukturę miasta terenów dotychczas niedostępnych oraz zdegradowanych. W wyniku podjętych działań na obszarze rewitalizowanym w koszarach po byłym 11 Złotowskim Pułku Zmechanizowanym znalazły swoje siedziby: Centrum Opieki Społecznej, sąd, prokuratura, szkoła muzyczna, Starostwo Powiatowe oraz punkty handlowe.

W centrum Opieki Społecznej znalazły się także pomieszczenia rehabilitacji niepełnosprawnych, a jeden z budynków mieszkalnych jest budynkiem socjalnym.

Przebudowie uległ także plac, który obecnie stanowi przestrzeń parkową z alejkami, małą fontanną i sztucznym ciekim wodnym oraz małym mostkiem (kładką) nad nim.

Obecnie w ramach ZPORR przygotowany do wdrożenia jest Lokalny Plan Rewitalizacji obiektów powojсковych w Gubinie, gmina zamierza kontynuować także działania w Gorzowie Wielkopolskim.

W ramach programu PHARE, którym od 1989 r. objęta była Polska, pomoc nakierowana była na następujące priorytetowe dziedziny: restrukturyzację przedsiębiorstw państwowych i rolnictwa, rozwój sektora prywatnego, reformę instytucji publicznych i administracji, reformę systemów opieki społecznej, zdrowotnej oświaty i zatrudnienia, restrukturyzację energetyki i inne. Nie było wśród tych celów rewitalizacji (przynajmniej w dzisiejszym rozumieniu tego pojęcia), więc projekty tego rodzaju pojawiały się rzadko lub były środkiem do osiągnięcia innego, głównego celu programu PHARE. Tak było w przypadku DPS w Szczawnie lub projektu „Rewaloryzacja Pałacu w Dąbroszynie”, przeprowadzonego w 1998 r. przez UMiG w Witnicy i obejmującego kwotę 0,5 mln euro. Projekt ten miał na celu zagospodarowanie zabytkowego obiektu na cele rehabilitacji osób niepełnosprawnych, co oznaczało modernizację budynków i zmianę dotychczasowego ich przeznaczenia. Obydwa projekty ukończono pomyślnie i funkcjonują do dnia dzisiejszego stanowiąc przykład połączenia walorów zabytkowych obiektu z nowoczesną funkcjonalnością.

Wybierając spośród ponad 1800 zrealizowanych w województwie lubuskim projektów finansowanych ze środków UE te, które były najbliższe idei dzisiejszego znaczenia rewitalizacji, należy jednak zwrócić uwagę, że są to w większości przedsięwzięcia, które tylko umownie można zaliczyć do tego nurtu. Ponieważ jednak w latach 90. w Polsce terminologia ta dopiero była tworzona, uznanie funkcjonalnych walorów przedsięwzięć pozwala na zakwalifikowanie ich do tej kategorii. Szczególnie ważne jest tu przywrócenie funkcji obiektu lub pomyślnie, zaakceptowane przez społeczność nadanie mu nowej funkcji. W wymiarze społeczno-ekonomicznym projekty te stanowiły o uruchomieniu procesów samoregeneracji, czyli „dostosowania struktur przestrzennych oraz ich funkcji do nowych zmieniających się w czasie potrzeb” [Billert, 2004].

Nie bez znaczenia jest trwałość przemian dowodzących trafności podjętej inicjatywy. Na uwagę zasługuje tu grupa pięciu projektów obejmujących modernizację różnorodnych obiektów na cele spotkań polsko-niemieckich. Szczególnie ważna jest modernizacja i rozbudowa Międzynarodowego Centrum Muzycznego Wschód – Zachód w

Zielonej Górze. Dopiero po latach można ocenić rolę ożywienia kulturalnego, będącego efektem cyklicznych „sąsiedzkich” imprez muzycznych, które na stałe już weszły do kalendarza wydarzeń kulturalnych regionu. W omawianym okresie wykonano na Ziemi Lubuskiej także szereg prac o charakterze konserwatorskim.

Realizacja wielu różnorodnych projektów finansowanych ze środków UE była przygotowaniem do następnego etapu, który nastąpił po wejściu w struktury Wspólnoty. Samorządy w okresie bezpośrednio poprzedzającym akcesję tworzyły dokumenty planistyczne, tzw. strategie rozwoju społeczno-gospodarczego, ucząc się długoterminowego planowania. Jednocześnie najaktywniejsze z nich wdrażały także wieloletnie plany inwestycyjne czy budżety zadaniowe. Instrumenty te wraz z dokumentami planowania przestrzennego (studium i plan miejscowy) stanowią nowoczesne instrumentarium zarządzania rozwojem. Lubuskie samorządy wpisują się w ten nurt nowoczesnego zarządzania rozwojem lokalnym. Wyniki badania ankietowego przeprowadzonego w latach 2007–2008 przez pracowników Uniwersytetu Zielonogórskiego w ramach projektu „Wzrost innowacyjności regionu jako efekt rozwijania i upowszechniania dobrych praktyk w zakresie strategicznego zarządzania środowiskowego w organizacjach województwa lubuskiego” wykazały dużą aktywność gmin w tworzeniu dokumentów o charakterze strategii, a także innych dokumentów programowych. W wielu gminach i powiatach województwa lubuskiego podjęto znaczny wysiłek na rzecz sformułowania – obok strategii rozwoju – również innych istotnych dokumentów o charakterze strategicznym (programowym, planistycznym itp.). Oprócz wspomnianych opracowań są to np.: miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego, plan gospodarki gruntami publicznymi, program rozwoju infrastruktury publicznej, plan rozwoju społeczno-gospodarczego gminy, strategia rozwoju turystyki, a także plan rewitalizacji.

3. Teoretyczne i praktyczne aspekty realizacji projektów w latach 2004–2006

W województwie lubuskim w latach 2004–2006 zrealizowano kilka projektów rewitalizacji. Na szczególną uwagę zasługują:

- przystosowanie starówki w Żarach do potrzeb turystyki,
- rewitalizacja starego miasta w Bytomiu Odrzańskim, Sulechowie, Nowej Soli,
- restrukturyzacja obszaru Zawarcia w Gorzowie Wielkopolskim.

Wymienione projekty realizowane były według wcześniej ustalonych lokalnych planów rewitalizacji i obejmowały szereg działań, których celem było nie tylko

odnowienie technicznej struktury obiektów, ale także osiągnięcie wymiernego efektu społeczno-ekonomicznego. W tworzenie i realizację żarskiego projektu zaangażowani byli także partnerzy – brali w nim udział studenci kierunku gospodarki przestrzennej rozwoju i rewitalizacji miast i obszarów wiejskich Uniwersytetu im. A. Mickiewicza – Collegium Polonicum w Słubicach oraz Technische Universität Berlin. W wyniku tej współpracy powstało porównawcze studium uwarunkowań realizacji w Polsce i w Niemczech procesów rewitalizacji. Głównymi cechami odróżniającymi są różne definiowanie celów oraz istotne różnice w wyposażeniu w instrumentarium decyzyjno-zarządcze gmin. Schematycznie przedstawiono je poniżej w zestawieniu tabelarycznym (tab. 1).

Tab. 1. Porównanie założeń w teoretycznym i praktycznym aspekcie procesu rewitalizacji

Nazwa	Niemcy	Polska
Cele	Usuwanie zjawisk degradacji przestrzeni utrudniającej rozwój społeczno-ekonomiczny	Odnowa obszaru zurbanizowanego, którego przestrzeń, funkcje i substancja uległy procesowi strukturalnej degradacji, wywołującej stan kryzysowy, uniemożliwiający lub znacznie utrudniający prawidłowy rozwój ekonomiczny i społeczny tego obszaru, jak i zrównoważony rozwój całego miasta
Instrumenty	Zintegrowane programy i plany przestrzenne	Lokalne plany rewitalizacji – brak formalnych powiązań z innymi dokumentami programowymi
Efekt formalnych rozwiązań	Rewitalizacja jako zadanie publiczne gmin	Rewitalizacja jako zbiór projektów wynikających z tzw. oddolnych inicjatyw oraz aktywności i zaangażowania władz gminy
Aktorzy procesów	Gmina – struktura i funkcje przestrzeni Inwestorzy prywatni – struktura zabudowy	Gmina – tworzenie lokalnych planów rewitalizacji Fundacje – koordynator (inicjator) oddzielnych projektów

Źródło: opracowanie własne na podstawie [Billert, 2004].

Jednym z najważniejszych problemów w realizacji rewitalizacji w Polsce jest według A. Billerta brak zintegrowania polityk gminy. Brak powiązań pomiędzy dokumentami planowania przestrzennego, a szczególnie studium, nieobowiązkowymi strategiami rozwoju społeczno-gospodarczego i planami rewitalizacji, wynika z braku regulacji w tym zakresie. Jest też odzwierciedleniem stosunku gmin do instrumentów planistycznych tworzonych doraźnie, na potrzeby pozyskania dotacji, a w przypadku planowania przestrzennego z konieczności wykonania ustawowego obowiązku. Kształtujące się dopiero profesjonalne kadry administracji samorządowej oraz niedostatek środków, szczególnie w mniejszych gminach, powodują, że nawet istniejące i profesjonalne dokumenty programowe (w lubuskim w 2008 r. już ponad 67% gmin je posiadało [por. *Programowanie strategiczne...*^{s. 5]}) funkcjonują w oderwaniu od siebie, nie

są spójne, a brak prawnych uregulowań sprawia, że nie są to plany zintegrowane. Dlatego samo istnienie lokalnego planu rewitalizacji, a nawet jego pomyślna realizacja niekoniecznie przyczyni się do utrzymania w dłuższym okresie efektów odnowy. Minimalnym warunkiem powodzenia jest spójność lokalnej polityki rozwojowej. W większym stopniu jest ona osiągana na poziomie planowania regionalnego, gdzie zapisy ustawy o samorządzie województwa nakazują integrację i spójność.

Podsumowując ten okres działań w zakresie rewitalizacji i jego efekty w naszym województwie, należy zwrócić uwagę na fakt, że projekty pod nazwą rewitalizacji kryją prace renowacyjne i modernizacyjne. Nie zawsze jest to pomieszczenie pojęć, czasami gminy realizują poszczególne projekty składające się na całość LPR.

4. Projekty rewitalizacji obiektów przemysłowych zrealizowane ze środków z niepublicznych

Po przemianach gospodarczych w regionie lubuskim wiele przedsiębiorstw, nie dostosowawszy się do wymogów konkurencji, ogłosiło upadłość. Siedziby kilku z nich znajdowały się w Zielonej Górze w centralnej części miasta i stanowiły od wieku część krajobrazu miasta. Nieruchomości w procesach postępowań upadłościowych lub innych zostały sprzedane prywatnym podmiotom. Obszary te objęte były planem rewitalizacji miasta lecz proces jego implementacji w omawianym okresie napotkał na wiele przeszkód, w tym także natury technicznej, i toczył się w innym obszarze miasta. Prywatni przedsiębiorcy zaangażowali własne środki w proces odnowy i przystosowania tych obiektów, mających również wartość historyczną. Spośród tego typu działań trzy przedsięwzięcia wydają się mieć zasadnicze znaczenie dla przemian zachodzących w Zielonej Górze.

Były Polon jest pierwszym w mieście budynkiem z loftami. Jego inwestor firma Da-Sa już realizuje kolejne lofty w obiektach w Zielonej Górze oraz w Żarach i w Żaganiu. Teraz ich powierzchnia użytkowa liczy 4,5 tys. m², z tego mieszkalna – 2,7 tys. m², daje to w sumie 30 lokali. Jak relacjonowały media: „Największe wrażenie robi jednak przestrzeń publicznej, dostępna wszystkim lokatorom. Korytarze zdobią dekoracje ścienne autorstwa Elżbiety Sanojcy oraz «gołe» cegły. Do tego posadzki są z granitu. Strzeliste fabryczne elementy oraz ażurowe konstrukcje oszklonej klatki schodowej. Stare elementy zderzone z nowoczesnością: betonem, szkłem, egzotycznym drewnem. Parking od mieszkań oddziela szklana ściana. Tuż obok jest basen z częścią rekreacyjną” [Borek,

„Zielonogórska Tkalnia” już otwarta (wideo, zdjęcia)”, *Gazeta Lubuska* z dnia 23 maja 2008 r.].

Wpływ następnej tego typu inwestycji w tym rejonie miasta zauważalnie wpłynął na ożywienie w tym rejonie innych inwestorów. Prasa lokalna następująco relacjonowała wpływ obiektu po fabryce „Polska Wełna” (po modernizacji – „Fokus Park”): „To jest największa inwestycja w zabytek przemysłowy w naszym mieście. I ma szansę być wzorem. Ten rejon miasta już robi się coraz bardziej zadbane. Sąsiedztwo Focus Parku może wpłynąć na rewitalizację całej dzielnicy. Przy Sienkiewicza zaplanowano już osiedle mieszkaniowe na terenie byłej fabryki mebli. Jest nowa szkoła na Sienkiewicza. Coraz więcej widać tam odnowionych fasad. W naszej pracy nieustannie przyświecała nam myśl, żeby zachować charakter fabryki. Zamierzeniem była taka rewitalizacja, dzięki której Polska Wełna ukaże się jako kompleks o nietypowym stylu i oryginalnym charakterze – podaje dyrektor ds. planowania i projektowania w firmie Parkridge Patrycja Wojciechowska. Zabytkową elewację poddano gruntownej odnowie. W dachu budynku powstały świetliki, które są pozostałością starego dachu szedowego. Ich rozmieszczenie ustalano z konserwatorem zabytków. Pozostawiony został zabytkowy budynek z wieżami. Wnętrza centrum będą nawiązywać do klimatów fabryki – poprzez utrzymany w szarej tonacji i przeplatany pastelowymi kolorami pasaż” [Bogiel, „Zielona Góra: Polska Wełna znów nakręci miasto”, *Gazeta Lubuska* z 12 lipca 2008 r.].

Obecnie rozpoczęła się kolejna modernizacja w nieco innym rejonie miasta „ ale ponieważ położona jest w ścisłym centrum (obok dworca PKP) to też mieszkańcy pilnie przyglądają się jej realizacji.(...) Dla większości zielonogórzan to dosyć tajemnicze miejsce. Znane jedynie z zewnątrz. Zawiadujący tymi obiektami Polmos niechętnie wpuszczał tu osoby postronne. Wiadomo - wytwórnia alkoholu Teraz właścicielem zabudowań została firma DA-SA, która w Zielonej Górze zaadoptowała na lofty stare fabryki przy ul. Fabrycznej. W obiekcie powstaną biura i banki.(...) Patrząc od ulicy nad starymi murami wyrośnie szklana tafla. To efekt podwyższenia budynków o jedno piętro. Szklana ściana zastąpi również obecną bramę wjazdową do zakładu i połączy dwa zabytkowe budynki. (...)Brzydki plac manewrowy zmniejszy się o ponad połowę. Dzięki temu powierzchnia budynków zwiększy się z ok. 4.000 m² do ok. 5.860 m². Nad pomniejszonym, elegancko wykończonym dziedzińcem zwiśnie stalowa ozdobna konstrukcja.(...) Wykorzystamy wszystkie stare elementy otoczenia – deklaruje projektant – to będzie idealne miejsce na organizację spotkań czy koncertów.(...) Piwnice mają ok. 1.000 m kw i zostaną wykorzystane na puby i restaurację – tłumaczy Zjawin. Otworzymy

też stare wejście od ul. Sulechowskiej. Piwnice będą mogły funkcjonować niezależnie od mieszczących się wyżej biur”.[Czyżniewski, „Wielka przebudowa starej fabryki”, www.gazetalubuska.pl, 10 maja 2009].

Przytoczone przykłady podejścia inwestorów do modernizacji obiektów wskazują na ich zaangażowanie w proces otworzenia przestrzeni w aspekcie publicznym. W dwóch pierwszych przedsięwzięciach już widać zmianę w obszarze dzielnicy, natomiast trzecia ma szansę, z racji położenia, stać się wizytówką Zielonej Góry, a także wpłynąć znacząco na zmianę dotychczasowej funkcji obszaru.

5. Aktualna specyfika zamierzeń i perspektyw finansowania projektów w regionie

Historyczne i gospodarcze uwarunkowania rozwoju województwa lubuskiego wpłynęły na aktualny stan zagrożenia wielu obszarów zjawiskami trwałej marginalizacji ekonomicznej i społecznej. Problem ten dotyczy m.in. istotnej części gmin wiejskich i wiejsko-miejskich, zwłaszcza tych, gdzie mamy do czynienia z obszarami powojskowymi, poprzemysłowymi, jak również popegeerowskimi. W województwie lubuskim przewiduje się wsparcie rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich i wiejskich w wysokości 31,2 mln euro. Wsparcie dotyczy przede wszystkim „zintegrowanych projektów” (chodzi o zintegrowanie wewnętrzne w ramach danego LPR) z zakresu infrastruktury miejskiej w celu zwiększenia atrakcyjności miast i wsi.

Uzasadniając tego rodzaju podejście do problemu rewitalizacji (małe miasta i wsie), władze województwa zwracają uwagę na następujące zjawiska hamujące rozwój regionu:

- wysoka stopa bezrobocia,
- niski poziom wykształcenia,
- mała mobilność zawodowa społeczności lokalnych,
- niska kreatywność w zakresie poszukiwania pozarolniczych źródeł utrzymania.

„Czynnikiem ograniczającym rozwój społeczny i gospodarczy jest przede wszystkim zły stan infrastruktury technicznej, która wymaga rozbudowy i modernizacji. Niekorzystne skutki transformacji gospodarczej szczególnie dotkliwe okazały się również dla sektora rolniczego i obszarów wiejskich. Przejawem tych problemów jest utrzymujące się długotrwałe bezrobocie, wynikająca z niego bieda, wzrost przestępczości i inne patologie społeczne, odpływ osób wykształconych oraz opóźnienia w wyposażeniu w infrastrukturę. Roli czynnika aktywizującego rozwój tych obszarów nie spełniają małe miasta o niewystarczająco rozwiniętym potencjale. Czynniki te w połączeniu z

ograniczonymi możliwościami finansowymi samorządów lokalnych tworzą barierę dla zwiększenia poziomu inwestycji lokalnych i zewnętrznych, i tym samym, ograniczają możliwości dywersyfikacji źródeł zatrudnienia i podniesienia poziomu cywilizacyjnego mieszkańców tych obszarów” [*Regulamin dla projektów LRPO...*].

Głównym celem rewitalizacji zdegradowanych obszarów jest zmiana dotychczasowych funkcji i adaptacja terenu oraz znajdujących się tam obiektów na inne cele: usługowe, gospodarcze, społeczne, edukacyjne, zdrowotne, rekreacyjne, kulturalne i turystyczne. Szczególnie dla rozwoju regionu istotny jest ostatni z wymienionych celów – turystyka. Stanowi ona jeden z głównych priorytetów rozwojowych regionu lubuskiego.

Istotą działania 4.3 „Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich i wiejskich” Lubuskiego Regionalnego Programu Operacyjnego jest stworzenie odpowiednich warunków umożliwiających włączenie obszarów słabych strukturalnie w procesy rozwojowe. Realizacja działania związana jest przede wszystkim z rozwojem ośrodków lokalnych i ma na celu zmniejszenie dysproporcji w stosunku do dynamicznie rozwijających się obszarów województwa, co w konsekwencji doprowadzi do wzrostu konkurencyjności całego regionu. W ramach działania wspierane będą inwestycje infrastrukturalne z zakresu rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejskich i wiejskich.

W ramach działania 4.3 „Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich i wiejskich” Lubuskiego Regionalnego Programu Operacyjnego wspierane będą projekty pochodzące ze zintegrowanych programów rewitalizacji społeczno-gospodarczej, przestrzennej i funkcjonalnej terenów przemysłowych, powojkowych, popegeerowskich oraz dotyczące podniesienia stanu technicznego substancji mieszkaniowej i wpływające na zwiększenie poziomu mobilności przestrzennej mieszkańców regionu. Szczególna uwaga zostanie zwrócona również na kwestię ochrony środowiska naturalnego i przyczynienie się do rekonwersji terenu poprzez tworzenie stref zieleni (m.in. zalesianie) oraz rozbiórkę niepotrzebnych instalacji z terenów przemysłowych i powojkowych w celu nadania im nowych funkcji społeczno-gospodarczych.

Beneficjentami działania 4.3 LRPO mogą być:

- jednostki samorządu terytorialnego oraz ich związki i stowarzyszenia,
- jednostki organizacyjne JST posiadające osobowość prawną,
- organizacje pozarządowe niedziałające w celu osiągnięcia zysku (w tym stowarzyszenia, fundacje, kościoły i związki wyznaniowe),
- instytucje kultury,

- jednostki Lasów Państwowych,
- spółdzielnie mieszkaniowe,
- wspólnoty mieszkaniowe, TBS,
- podmioty, których projekt został ujęty w Lokalnym Programie Rewitalizacji.

Wśród ostatnich z wymienionych beneficjentów znalazły się m.in.:

- spółki prawa handlowego oraz inne jednostki organizacyjne nie działające w celu osiągnięcia zysku lub przeznaczające zyski na cele statutowe, w których większość udziałów lub akcji posiadają jednostki samorządu terytorialnego oraz ich związki i stowarzyszenia lub samorząd województwa,
- podmioty wykonujące usługi publiczne na podstawie umowy zawartej z jednostką samorządu terytorialnego, w których większość udziałów lub akcji posiada gmina lub miasto na prawach powiatu,
- podmioty wybrane w wyniku postępowania przeprowadzonego na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych – dostarczające usługi użyteczności publicznej na zlecenie jednostek samorządu terytorialnego, pod warunkiem przestrzegania zasad pomocy publicznej określonych w odrębnych przepisach.

Projekty mogą być realizowane również na zasadzie partnerstwa publiczno-prywatnego. W ramach tego działania LRPO realizowane są także projekty związane z substancją mieszkaniową (zapis ten dotyczy jedynie obszarów miejskich). Wydatki dotyczące tego typu inwestycji powinny być zaplanowane w ramach Lokalnych Programów Rewitalizacji i ukierunkowane na wspieranie obszarów zdegradowanych bądź zagrożonych degradacją fizyczną i wykluczeniem społecznym.

W województwie lubuskim wspierane są projekty z zakresu kompleksowych działań dotyczących:

- infrastruktury mieszkaniowej i lokalowej,
- infrastruktury wodno-ściekowej,
- infrastruktury drogowej,
- infrastruktury turystycznej, kulturalnej,
- gospodarki odpadami,
- odbudowy publicznych systemów energetycznych,
- infrastruktury przeciwpożarowej oraz systemów bezpieczeństwa powszechnego,
- prac renowacyjnych,
- zagospodarowania przestrzeni w harmonii z otoczeniem,
- renowacji i modernizacji starówek miast,

- bezpieczeństwa mieszkańców,
- rekultywacji gruntów (tylko na obszarach powojaskowych i poprzemysłowych).

Z zakresu rozwoju substancji mieszkaniowej do wsparcia kwalifikują się [Wytoczne do tworzenia LPR...]:

1. Remonty wielorodzinnych budynków mieszkalnych (z wyłączeniem powierzchni wewnątrz mieszkań), obejmujące:

- odnowienie głównych strukturalnych części budynku, dachu, fasady, okien/drzwi w fasadzie, klatek schodowych, wewnętrznych i zewnętrznych korytarzy, wejść i ich części zewnętrznych, wind,
- techniczne instalacje budynku (sieć wodociągowa i kanalizacyjna, instalacje elektryczne, instalacje przeciwpożarowe, systemy wentylacyjne, systemy gromadzenia odpadów),
- działania podnoszące efektywność energetyczną, w tym remonty systemu ciepłowniczego i izolacyjnego, urządzeń centralnego ogrzewania, sieci ciepłowniczych, oraz promocja odnawialnych źródeł energii,
- dostarczanie nowoczesnego i dobrej jakości społecznego zasobu mieszkaniowego dzięki remontom i zmianie przeznaczenia istniejących budynków.

2. Renowacja fasad i modernizacja zabytkowych kamienic wielorodzinnych, obejmująca:

- odnowienie głównych części strukturalnych części budynku, fasad, dachu oraz unikatowych elementów dekoracyjnych (gzymsy, wykusze, balkony, wieżyczki), okien i drzwi w fasadzie kamienicy,
- remonty i adaptacja pomieszczeń strychowych,
- techniczne instalacje obiektów – instalacje odgromowe, wodociągowe, przeciwpożarowe,
- instalacje wentylacyjne, kołnierze izolacyjne obiekt z podłożem,
- docieplenia – termoizolacja kamienic (należy zadbać, by nie pozbawić ich przy tym walorów zabytkowych i turystycznych).

Dofinansowanie projektów z zakresu rewitalizacji i mieszkalnictwa w lubuskim wynosi 50% całkowitych kosztów kwalifikowanych inwestycji. Obecnie w województwie realizowane są projekty z listy indykatywnej pod nazwą Działanie 4.3 „Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich i wiejskich” – ich łączny koszt całkowity wynosi 179,32 mln zł, a łącznie dofinansowanie 89,92 mln zł. Są to następujące projekty [Indykacyjny Plan Inwestycyjny..., 2009]: „Bytom Odrzański miastem równych szans.

Rewitalizacja dzielnicy miejskiej – Osiedla 11 Listopada i Piastowskie”, „Turystyczne zagospodarowanie «Wyspy Teatralnej» w Gubinie”, „Rewitalizacja Starego Miasta w Nowym Miasteczku”, „Rewitalizacja historycznego układu komunikacyjno-urbanistycznego Śródmieścia Świebodzina”, „Rewitalizacja Starówki w Żarach”, „Przebudowa Placu Wojska Polskiego w Kostrzynie nad Odrą”, „Rewitalizacja Parku Miejskiego w Kostrzynie nad Odrą”, „Przebudowa i budowa zewnętrznej infrastruktury technicznej na osiedlu mieszkaniowym w Wędrzynie”, „Rewitalizacja Starówki Miejskiej w Żaganiu”, „Utworzenie Parku Kultur Świata (Park of World Culture) poprzez rewitalizację terenu zabytkowego założenia parkowego w Drezdenku”, „Rewitalizacja dzielnicy portowej w zabytkowej części miasta Nowa Sól”, „Przebudowa zabytkowych budynków i adaptacja terenów dla potrzeb Miejskiej Biblioteki w Nowej Soli”, „Rewitalizacja «Starego Miasta» w Ośnie Lubuskim”, „Renowacja i adaptacja zabytkowego obiektu zamkowego w Sulechowie przy Al. Wielkopolskiej na cele kulturalne wraz z zagospodarowaniem terenu”, „Przebudowa i zmiana sposobu użytkowania budynku pokoszarowego przy ul. Myśliborskiej w Gorzowie Wlkp. na siedzibę filii Samodzielnego Pododdziału Prewencji Policji z Zielonej Góry, I Komisariatu Policji, Laboratorium Kryminalistycznego oraz Archiwum Komendy Wojewódzkiej Policji”, „Rewitalizacja Starego Miasta we Wschowie”, „Rewitalizacja Miasta Zielona Góra”.

Część z nich jest kontynuacją projektów z poprzedniego okresu programowania, część natomiast jest realizowana nie tylko ze środków LRPO oraz własnych środków samorządów, ale także z innych środków UE. Niestety żaden z projektów lubuskich rewitalizacji nie uzyskał wsparcia w ramach tzw. list krajowych.

6. Pozyskiwanie środków na rewitalizację przez lubuskie miasta z innych niż LRPO źródeł

Lubuskie oraz inne regiony nadgraniczne wykorzystują szansę na pozyskanie środków na cele rewitalizacji także z innych niż LRPO źródeł. Są to programy Interreg IV A i B. Możliwości wsparcia w ramach celu 3 – „Europejskiej współpracy terytorialnej” znacznie się różnią. Współpraca przygraniczna (Interreg IV A) obejmuje przede wszystkim integrację regionów sąsiadujących. Wiele możliwości wsparcia projektów różnego typu, w tym projektów rewitalizacyjnych, mają szczególnie miasta bliźniacze (Frankfurt/Ślubice, Guben/Gubin). Stopień wykorzystania tych możliwości zależy głównie od intensywności współpracy między partnerami. Z tych dwóch par miast bliźniaczych bardziej aktywna w

zakresie stworzenia innowacyjnego projektu jest para Słubice/Frankfurt. Na internetowych stronach miejskich zamieszczono prezentację projektu rozwoju wspólnej przestrzeni miejskiej.

Dla badanych regionów ważne są dwa programy operacyjne (PO): PO Brandenburgia – Polska oraz PO Saksonia–Polska, które nakładają się na siebie w południowej części województwa lubuskiego. PO Brandenburgia–Polska obejmuje Euroregion Pro Europa Viadrina z sekretariatami w Gorzowie Wielkopolskim i Frankfurcie nad Odrą oraz Euroregion Szprewa–Nysa–Bóbr z sekretariatami w Gubinie i Guben. PO Saksonia–Polska obejmuje również Euroregion Szprewa–Nysa–Bóbr oraz Euroregion Nysa z sekretariatami w Jeleniej Górze, Zittau i Libercu. PO Brandenburgia–Polska przewiduje wsparcie projektów transgranicznego rozwoju regionalnego i transgranicznego zagospodarowania przestrzennego oraz projektów współpracy gmin w celu realizacji wspólnych przedsięwzięć rozwojowych (np. rozwój obszarów przemysłowych). Program wymienia jako przykład:

- modelowy rozwój infrastruktury w miastach bliźniaczych nad Odrą i Nysą Łużycką poprzez rozbudowę infrastruktury oraz rewitalizację nieużytków, np. obszarów poprzemysłowych,
- transgraniczną współpracę między samorządami w kontekście zrównoważonego rozwoju przestrzennego,
- opracowanie wspólnych strategii i koncepcji dotyczących rozwoju regionalnego,
- realizację projektów naukowych i imprez na temat rozwoju krajowego i regionalnego, rozwoju oraz przebudowy miast.

Znając region przygraniczny, z łatwością można przełożyć cele na konkretne projekty i przedsięwzięcia regionalnych podmiotów.

Priorytety wsparcia opisane w PO Saksonia–Polska na obszarze ładu przestrzennego oraz planowania regionalnego są nieco bardziej ogólne. Przewiduje się pogłębienie współpracy transgranicznej jednostek odpowiedzialnych za gospodarkę przestrzenną i rozwój regionalny np. poprzez polepszenie dostępu do informacji dotyczących przedsięwzięć o znaczeniu przestrzennym (wspólne systemy informacji przestrzennej). Powiązania funkcjonalne obszarów przygranicznych mają być wzmocnione poprzez opracowanie transgranicznych planów zagospodarowania przestrzennego na szczeblu regionalnym oraz koncepcji rozwojowych dla obszarów wiejskich. Przewiduje się również wsparcie transgranicznej współpracy między samorządami w celu zrównoważonego rozwoju regionalnego.

W obu przypadkach potencjalnymi beneficjentami projektów kooperacyjnych o tematyce rewitalizacji i odnowy miast są przede wszystkim miasta przygraniczne, instytucje planowania regionalnego oraz instytucje badawcze. Wnioskodawcami projektów mogą być jednostki samorządu terytorialnego, instytucje sektora publicznego i organizacje społeczne, pod warunkiem transgranicznego charakteru pożądaných projektów. Ilość projektów i wysokość wsparcia nie podlegają żadnemu ograniczeniu, nie ma także minimalnych kwot przewidzianych na rewitalizację i odnowę miast. Liczba potencjalnych beneficjentów (także miast) w regionach jest jednak ograniczona.

Współpraca transnarodowa (Interreg IV B) służy realizacji przedsięwzięć przykładowych (*best practice*) i wymianie doświadczeń na podstawie konkretnych projektów. Jest ona bardzo elastyczna, jeżeli chodzi o wsparcie innowacyjnych studiów i koncepcji, co różni ją znacznie od pozostałych instrumentów wsparcia. Ponadto jest mniej związana z konkretnymi obszarami wsparcia – granice administracyjne mają najmniejsze znaczenie.

Jak już wspomniano, w ramach współpracy lubusko-brandenburskiej miasta mają szansę na pozyskiwanie dodatkowych środków także na rewitalizację. W ramach tego działania np. Słubice pozyskały środki na projekt pt.: „Wzmocnienie międzygminnej współpracy w Europejskim Dwumieście Frankfurt nad Odrą-Słubice oraz stworzenie polsko-niemieckiego Centrum Kompetencji i Kooperacji jako wzoru nowej generacji współpracy transgranicznej Stadt Frankfurt (Oder) (11 I WTBR.01.03.00-52-010/09) – 1 530 000,08 euro.

Natomiast miasta Gubin oraz Guben bardzo aktywnie pozyskują środki z różnych źródeł, stosując filozofię „razem krok po kroku”. I tak pozyskane zostały środki na realizację ośmiu projektów, siedem z nich finansowanych jest z omawianych środków, a jeden ze środków krajowych. Są to następujące projekty:

1. „Turystyczne zagospodarowanie «Wyspy Teatralnej» w Gubinie” – wnioskodawca: Gmina Gubin, kwota: 3,22 mln zł, źródło finansowania: LRPO;
2. „Stworzenie krajobrazu nabrzeża Nysy w mieście europejskim Guben-Gubin. Stworzenie nadbrzeża Nysy w Guben” – wnioskodawca: Gmina Guben o statusie miejskim, kwota: 2 966 712,50 euro, źródło finansowania: Program Współpracy Transgranicznej Polska (Województwo Lubuskie) – Brandenburgia 2007–2013;
3. „Renowacja Wieży Kościoła Farnego w Euromieście Gubin-Guben” – wnioskodawca: Gmina Gubin o statusie miejskim, kwota: 1 195 950,00 euro,

źródło finansowania: Program Współpracy Transgranicznej Polska (Województwo Lubuskie) – Brandenburgia 2007–2013;

4. „Stworzenie krajobrazu nabrzeża Nysy w mieście europejskim Guben-Gubin. Stworzenie nadbrzeża Nysy w Guben” – wnioskodawca: Gmina Guben o statusie miejskim, kwota: 2 966 712,50 euro, źródło finansowania: Program Współpracy Transgranicznej Polska (Województwo Lubuskie) – Brandenburgia 2007–2013;
5. „Rozwój turystyki wodnej na Nysie w Euromieście Guben-Gubin – zachodnie nabrzeże Nysy” – wnioskodawca: Gmina Guben o statusie miejskim, kwota: 853 967,80 euro; Program Współpracy Transgranicznej Polska (Województwo Lubuskie) - Brandenburgia 2007-2013
6. „Rozwój obiektów rekreacyjno-szkolnych w Euromieście Gubin-Guben”. Zakres częściowy Gubin: Modernizacja obiektu rekreacyjno-treningowo-szkoleniowego w Gubinie oraz Modernizacja obiektu lekkoatletycznego – Centrum Sportu Obersprucke w Guben; wnioskodawca: Gmina Guben o statusie miejskim; kwota-brak danych; Program Współpracy Transgranicznej Polska (Województwo Lubuskie) - Brandenburgia 2007-2013
7. „Zielona ścieżka Guben–Gubin”. Zakres częściowy Zielonej ścieżki Guben 1 odcinek budowy: ścieżka sukienników / Poetensteig; 2 odcinek budowy: od Parku przy ścianie
8. wspinaczki przez Cottbuser StraÙe / GrünstraÙe do kładki dla pieszych przez Nyse; wnioskodawca: Gmina Gubin o statusie miejskim; ; kwota-brak danych; Program Współpracy Transgranicznej Polska (Województwo Lubuskie) - Brandenburgia 2007-2013
9. „Zagospodarowanie krajobrazu nabrzeża Nysy w Euromieście Gubin-Guben”. Zakres częściowy Gubin: Turystyczne zagospodarowanie „Wyspy Teatralnej” Euromiasta Gubin-Guben. Wnioskodawca: Gmina Gubin o statusie miejskim; kwota-brak danych; Program Współpracy Transgranicznej Polska (Województwo Lubuskie) - Brandenburgia 2007-2013

Specyficzną wadą współpracy transnarodowej jest wymóg odpowiedniej zdolności administracyjnej partnerów współpracujących, co jest sporym utrudnieniem dla mniejszych miast lub powiatów. Z drugiej strony w ramach takich projektów można – przy zastosowaniu odpowiednich instrumentów polityki informacyjnej – prowadzić szerszą dyskusję o kierunkach przyszłej polityki rewitalizacji i odnowy miast. Elementem wspomagającym w procesach współpracy transgranicznej jest ogromne doświadczenie we

współpracy Euroregionów, które wrosły już mocno w tkankę społecznej aktywności rozwoju województwa lubuskiego.

Zakończenie

Rewitalizacja i odnowa miast to zagadnienia rozwoju przestrzennego, które Unia Europejska wspiera środkami z funduszy strukturalnych. Dotychczas najważniejszą inicjatywą UE w tym zakresie była inicjatywa Wspólnoty URBAN, która w okresie planowania 2007–2013 włączona została do pozostałych instrumentów polityki strukturalnej. W województwie lubuskim wykorzystywano także inne programy pomocowe do realizacji odnowy terenów zdegradowanych, a obecnie istnieje możliwość wykorzystania środków z programów Interreg IV A I B. Z uwagi na specyfikę regionu lubuskie programy rewitalizacji dostosowane są do regionalnych endogenicznych uwarunkowań. Ich pomyślna realizacja może być ciekawym przyczynkiem do rozwoju wiedzy w tym zakresie.

Literatura

1. Słupski R., (2008), *Rewitalizacja terenów powojennych w Krośnie Odrzańskim*, niepublikowana praca dyplomowa udostępniona przez autora.

Źródła internetowe

1. Billert A., (2004), *Centrum Staromiejskie w Żarach. Problemy, metody i strategie rewitalizacji*, Słubice, www.zary.pl, data dostępu 10.04.2010
2. *Indykacyjny Plan Inwestycyjny Lubuskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007–2013*, załącznik do uchwały nr 202/1519/09 Zarządu Województwa Lubuskiego z dnia 18 sierpnia 2009 r., www.lubuskie.pl, data dostępu 30.09.2009
3. Paszkowski Z., (2006), *Badania naukowe procesów rewitalizacji miast w Polsce. Projekt badawczy MNISW*, <http://pif.ps.pl/download/4/3.pdf>, data dostępu 30.09.2009
4. *Programowanie strategiczne w powiatach i gminach województwa lubuskiego. Raport*, (2008), Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego, Departament Rozwoju Regionalnego i Planowania Przestrzennego, Zielona Góra, www.lubuskie.pl, data dostępu 10.04.2010
5. Reents M., (2008), *Rewitalizacja miast i współprac transgraniczna w wybranych programach wsparcia Unii Europejskiej na lata 2007–2013*, http://www.rr.amu.edu.pl/files/RR_05__13.pdf, data dostępu 30.09.2009
6. *Regulamin dla projektów składanych w ramach priorytetu IV Rozwój i modernizacja infrastruktury społecznej, działanie 4.3 rewitalizacja zdegradowanych obszarów miejskich i wiejskich. Indywidualny plan inwestycyjny. LRPO na lata 2007–2013*, www.lubuskie.pl, data dostępu 30.09.2009

7. Skalski K., (2006), *Programy rewitalizacji w Polsce. Bilans, zarządzanie, perspektywy 2007–2013*, http://www.malopolskie.pl/Pliki/2006/Programy_rewitalizacja_Polska.pdf, data dostępu 30.09.2009
8. *Wytyczne do tworzenia Lokalnych Programów Rewitalizacji dla województwa Lubuskiego na lata 2007–2013*, www.lubuskie.pl, data dostępu 30.09.20010
9. www.gazetalubuska.pl
10. Bogiel A. Zielona Góra : Polska Wełna znów nakręci miasto., 12.07.2008 www.gazetalubuska.pl, data dostępu 10.04.2010.
11. Borek K. Zielonogórska “Tkalnia” już otwarta (wideo, zdjęcia).,23.05.2010. www.gazetalubuska.pl, data dostępu 10.04.2010
12. Czyżniewski T. Wielka przebudowa starej fabryki., 10.05.2009.www.gazetalubuska.pl, data dostępu 10.04.2010

Streszczenie

Wykorzystanie środków pomocowych UE w procesie wspomagania rozwoju regionalnego jest niezwykle istotnym elementem w polityce lokalnej i regionalnej województwa lubuskiego. Wsparciem objęte są m.in. także procesy rewitalizacji zdegradowanych obszarów urbanistycznych. Wraz z implementacją kolejnych projektów i programów udoskonalane są teoretyczne, prawne i praktyczne aspekty tych programów. W artykule omówiono kształtowanie się doświadczeń w tym zakresie w samorządach województwa lubuskiego na przestrzeni blisko piętnastu lat.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, programowanie rozwoju, wsparcie finansowe rewitalizacji, województwo lubuskie

Summary

Realization of programmes of revitalization in province lubuski

The utilization of UE's aid funds in supporting process of regional development is an unusually important element in local and regional politics of lubuskie province. Processes of revitalization of demoted urban area are also covered by support. With next projects' and programs' implementation theoretical, legal and practical aspects of this programs are still improving. Forming of experiences in this range at lubuski province's councils during fifteen years are discussed in this article.

Keywords: revitalization, programming the development, financial support of revitalization, lubuski province

Uwarunkowania realizacji „Programu rewitalizacji gospodarczej obszaru delty Wisły i Zalewu Wiślanego”

Henryk Gawroński⁷

Wstęp

Rewitalizacja (łac. *revita* - przywrócenie do życia, ożywienie) – to działanie skupione na ożywieniu zdegradowanego obszaru, którego celem jest znalezienie dla tego obszaru nowego zastosowania i doprowadzenie do stanu, w którym zmieni swoją funkcję. Przedmiotem rewitalizacji jest przestrzeń rozumiana w sensie materialnym - jako obszar wypełniony obiektami o określonej strukturze i funkcjonalnych powiązaniach, a także w wymiarze społeczno-gospodarczym - jako zbiór zamieszkujących tę przestrzeń ludzi i prowadzonych przez nich w tej przestrzeni działalności [Guździół, 2007]. Rewitalizacja obejmuje zatem zespół działań interwencyjnych, których celem jest odwrócenie niekorzystnych tendencji na obszarach problemowych. Termin ten jest używany zamiennie z innymi, tylko pozornie podobnymi, jak: renowacja, remont, modernizacja, rehabilitacja, rewaloryzacja lub odnowa. Przytoczone terminy obejmują wyłącznie coraz szerzej widziany aspekt przestrzenny i ograniczają się do przedsięwzięć techniczno-remontowych. Nie odnoszą się one do ściśle związanej z rewitalizacją problematyki społecznej i gospodarczej. Z rewitalizacją związana jest bowiem odnowa techniczna (aspekt techniczny), zmiana pełnionej funkcji dotychczasowych zasobów połączona z promowaniem nowych aktywności, wzmacniających bazę ekonomiczną (aspekt ekonomiczny), przy jednoczesnym ukierunkowaniu na ochronę i odnowę wartości kulturowych i ekologicznych przestrzeni, a także wzrost aktywności społeczności pozostającej w danej przestrzeni terytorialnej (aspekt społeczny).

Celem niniejszego opracowania jest analiza uwarunkowań realizacji programu rewitalizacji gospodarczej obszaru delty Wisły i Zalewu Wiślanego w kontekście

⁷ Henryk Gawroński – Elbląska Uczelnia Humanistyczno-Ekonomiczna.

specyficznych uwarunkowań infrastrukturalnych, ekonomicznych, społecznych i geopolitycznych tego obszaru.

1. Specyfika obszaru delty Wisły i Zalewu Wiślanego

Powierzchnia obszaru Delty Wisły i Zalewu Wiślanego wynosi ok. 4600 km², w tym Żuławy zajmują około 1700 km², z czego 454 km² stanowią depresje. Żuławy powstały w wyniku trwających setki lat procesów przyrodniczych oraz działalności człowieka. Badany obszar Żuław na tle podziału administracyjnego przedstawia ryc. 1.

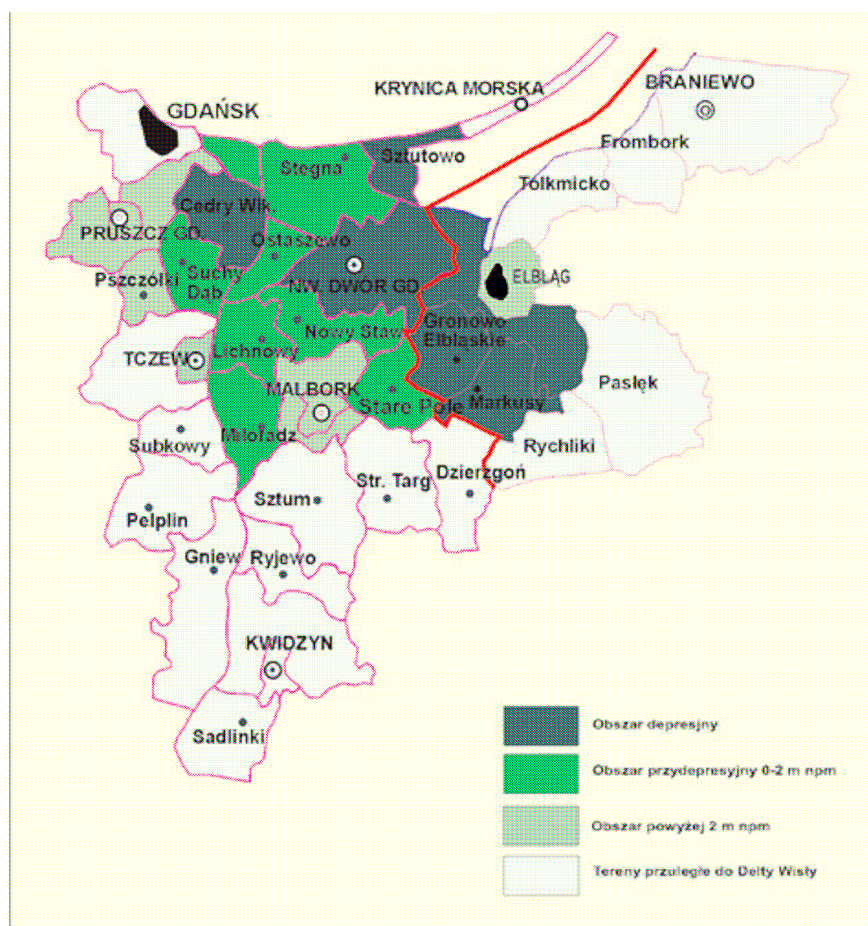
Ryc. 1. Żuławy na tle podziału administracyjnego

Źródło: [Program..., 2006, s. 14].

Ze względu na warunki hydrologiczne obszar Żuław podzielony jest Wisłą i Nogatem na: Żuławy Gdańskie, Żuławy Wielkie i Żuławy Elbląskie. Na terenach depresyjnych i przyległych do nich przydepresyjnych, czyli na tzw. Żuławach Niskich (2,10–2,5 m n.p.m.) stopień zagrożenia powodziowego jest bardzo wysoki. Ta część Żuław jest całkowicie spolderyzowana i jej istnienie oraz zagospodarowanie jest możliwe wyłącznie dzięki ciągłym zabiegom, obejmującym utrzymanie wałów i eksploatację

pompowni oraz regulację warunków wodnych na polderach. Naturalnymi granicami delty Wisły są: na północy wody Zatoki Gdańskiej, na wschodzie wzniesienia Wysoczyzny Elbląskiej, na zachodzie Pojezierze Kaszubskie, a na południu Pojezierze Iławskie.

Przez wody Zalewu Wiślanego przebiega granica Polski i Unii Europejskiej z Obwodem Kaliningradzkim Federacji Rosyjskiej, a także granica pomiędzy województwem pomorskim i warmińsko-mazurskim, co dodatkowo utrudnia stworzenie jednolitego programu ochrony i rewitalizacji tego akwenu. Podział administracyjny tego obszaru wraz ze wskazaniem szczególnie zagrożonych terenów depresyjnych przedstawia ryc. 2.

Ryc. 2. Gminy i powiaty delty Wisły i Zalewu Wiślanego
Źródło: [Program..., 2006, s. 49].

Specyfiką Żuław jest również fakt, że ich sieć hydrograficzna leży w całości poza zlewiskiem Wisły. Żuławy Elbląskie należą do zlewni Zalewu Wiślanego i Jeziora Drużno, połączonych rzeką Elbląg (ok. 14,5 km, jedyna rzeka w Polsce, której nurt jest odwracany, w zależności od poziomu wód Zalewu Wiślanego i kierunków wiatru), Żuławy Wielkie należą przez Nogat do zlewni Zalewu Wiślanego, a Żuławy Gdańskie leżą w całości w

dorzeczu Martwej Wisły. Od miasta Gniew z lewej strony (rzeka Wierzyca) i od Grudziądza z prawej strony (rzeka Osa) w uregulowanym korycie Wisły płyną jedynie wody z południa Polski.

Terytorium, jako środowisko życia człowieka, pojmować można jako system zależności obejmujący cztery elementy: 1) środowisko przestrzenne - materia ożywiona i nieożywiona, 2) człowieka jako kapitał ludzki, z jego cechami i zdolnościami, 3) kapitał organizacyjny - związki pomiędzy ludźmi oraz ludźmi a środowiskiem, 4) system zarządzania terytorium [Noworól, 2007b, s. 27]. Każdy kolejny wymieniony element stanowi część składową poprzedniego, który rozumiany jest jako szersza kategoria.

Intensyfikacja produkcji rolniczej na jednostce powierzchni powoduje umiarkowane zmniejszanie się terenów rolniczych. Proces ten wskazuje, że obecnie nie jest już aktualna podstawowa przyczyna polderyzacji, czyli pozyskiwanie nowych obszarów rolniczych położonych poniżej poziomu morza. Niestety, nakłady już poniesione na pozyskanie i zagospodarowanie tych terenów, coraz większa wartość zgromadzonego na nich majątku i przez to coraz większa wartość dodana tam wytwarzana powodują wzrost ryzyka strat powodziowych. Występuje tu więc negatywne sprzężenie zwrotne między dotychczasowymi strategiami ochrony przeciwpowodziowej a rozmiarami strat powodziowych, złudne poczucie bezpieczeństwa, które powstaje po odbudowie obwałowań, prowadzi bowiem do dalszych inwestycji i zwiększania intensywności zagospodarowania, co tylko powiększa potencjał strat powodziowych. Najogólniej można powiedzieć, że na strategiczne wybory mają tu wpływ także względy inne niż prakseologiczna skuteczność i ekonomiczność. Wskazać należy na stan obecny jako skutek wcześniejszego zaangażowania, czyli stworzenia przestrzeni osadniczej, produkcyjnej, więzi społecznych i tzw. społecznego osadzenia.

Geneza obszaru oraz silne uzależnienie od funkcjonowania systemu odwadniającego, gwarantującego bezpieczeństwo powodziowe mieszkańców, przesądzają o specyfice obszaru, wyjątkowego pod względem przyrodniczym, przestrzennym, gospodarczym, społecznym i kulturowym.

W całym tym obszarze kumulują się wszystkie problemy przestrzeni polderowej. Czynniki hydrometeorologiczne, które mogą występować osobno albo nakładać się i kumulować, to: wiatry, zatory, roztopy i opady. Jako źródła ryzyka i jednocześnie nośniki tego ryzyka wymienia się: obwałowania oraz obwałowane akweny, kanały i ciek, przestrzeń polderową wraz z urządzeniami polderowymi, a także właściwości fizyczne gleb polderowych, reagujących na nadmierne zawilgocenie. Wszystkie te czynniki niosą

ze sobą ryzyko powodzi od obwałowanych akwenów, kanałów i cieków, powodzi wewnątrzpolderowej oraz powodzi glebowej [Liziński, 2007, s. 103].

Obecnie należy uznać procesy polderyzacji, przynajmniej na większą skalę, za zakończone, co jest uzasadnione malejącą rolą użytków rolnych w produkcji żywności. Na obszarach polderowych, z racji ich specyfiki i odrębności kształtowanej m.in. przez szczególne układy hydrograficzne, istnieją warunki do tworzenia tzw. terytorialnych systemów produkcyjnych. Nie można wykluczać też decyzji o renaturyzacji wybranych powierzchni polderowych czy też ich modernizacji przez komasację pompowni i polderów lub wydzielanie subpolderów i budowę pompowni drugiego stopnia. Ocena obszarów polderowych poprzez wycenę dóbr i usług nierynkowych obejmuje takie dobra, jak: poczucie bezpieczeństwa osób zamieszkujących obszary w sposób ciągły zagrożone powodzią, dobra i usługi środowiskowe, które jednak są powiązane i uzależnione od urządzeń polderowych, jak np. w wypadku Kanału Elbląskiego [Liziński, 2007].

Obszary polderowe mają pewne walory, które czynią je terenami atrakcyjnymi dla wielu działalności, ale związane z nimi jest też pewne ryzyko, a nawet niepewność, bo trudno określić prawdopodobieństwo wystąpienia pewnych niekorzystnych sytuacji i związanych z nimi strat.

2. Główne założenia program rewitalizacji obszaru delty Wisły i Zalewu Wiślanego

Program rewitalizacji ma charakter komplementarny w stosunku do już istniejących programów i strategii, a jego innowacyjność polega na uwzględnieniu oddziaływania transgranicznego, obejmującego zagrożenia dla obszarów usytuowanych wzdłuż Zalewu Wiślanego w przypadku braku działań rewitalizacyjnych. Pokazuje on też korzyści gospodarcze, a nie jedynie koszty związane z rewitalizacją tej przestrzeni. Program kompleksowo ujmuje problemy społeczno-gospodarcze, określa cele, priorytety i działania.

Celem nadrzędnym programu jest: **wzrost poziomu i jakości życia mieszkańców obszaru delty Wisły i Zalewu Wiślanego poprzez zwiększenie potencjału gospodarczego przy zapewnieniu bezpieczeństwa przeciwpowodziowego i ładu przestrzennego.**

Bezpieczeństwo przeciwpowodziowe jest kluczowym warunkiem podniesienia poziomu i jakości życia mieszkańców, jak również harmonijnego rozwoju gospodarczego. Ład przestrzenny w dużej mierze jest uzależniony od kierunków rozwoju gospodarczego, a głównie proporcji między rolnictwem, turystyką i pozostałymi sektorami gospodarczymi.

Dla realizacji celu określono trzy zasadnicze priorytety, w ramach których wyróżniono 10 działań i 43 poddziałania.

Priorytet 1. Zapewnienie trwałego bezpieczeństwa przeciwpowodziowego.

Działanie 1.1. Modernizacja systemu przeciwpowodziowego oraz utrzymanie w sprawności urządzeń melioracyjnych, a w tym: utworzenie systemu monitorowania bezpieczeństwa przeciwpowodziowego; przywrócenie i utrzymanie drożności naturalnych i sztucznych cieków delty Wisły; odtworzenie floty lodołamaczy; modernizacja i utrzymanie w sprawności infrastruktury przeciwpowodziowej; odbudowa, konserwacja i utrzymanie sieci melioracyjnej.

Priorytet 2. Rewitalizacja obszaru Delty Wisły i Zalewu Wiślanego.

Działanie 2.1. Budowa i modernizacja infrastruktury technicznej (drogi, gazyfikacja, elektryfikacja, telefonizacja, ujęcia wody, wodociągi, kanalizacja, oczyszczalnie ścieków i składowiska odpadów komunalnych, a w tym: budowa i rozbudowa układu komunikacyjnego (drogi lądowe, szlaki kolejowe i wodne); modernizacja infrastruktury telekomunikacyjnej; budowa i modernizacja infrastruktury energetycznej, w tym energii odnawialnej i biopaliw; modernizacja i niezbędna rozbudowa lokalnych ujęć wodnych i sieci wodociągowych, sieci kanalizacyjnych i oczyszczalni ścieków; dostosowanie składowisk odpadów komunalnych i przemysłowych do wymogów ochrony środowiska, bądź ich zamykanie i rekultywacja.

Działanie 2.2. Lokalizacja inwestycji strategicznych finansowanych z budżetu państwa, w tym: budowa autostrady A1 oraz dróg ekspresowych oraz uruchomienie przejścia granicznego z Obwodem Kaliningradzkim (w ciągu drogi nr 22).

Działanie 2.3. Rozwijanie i wspieranie sektora MŚP (produkcja przemysłowa, przetwórstwo rolno-spożywcze, obróbka drewna, usługi, handel, rzemiosło), w tym: rozwój funkcji ośrodków gospodarczych o znaczeniu ponadlokalnym (Braniewo, Frombork, Tolkmicko, Elbląg, Nowy Dwór Gdański, Malbork, Pruszcz Gdański, Tczew, Sztum, Kwidzyn, Pelplin) oraz wspieranie sieciowej współpracy tych ośrodków, także w wymiarze transgranicznym (z Obwodem Kaliningradzkim); reaktywowanie i wspieranie wytwórczości produktów i usług lokalnych, w tym tradycyjnych oraz ich promocja na rynkach krajowych i zagranicznych; wspieranie działalności pozarolniczej w gospodarstwach rolnych.

Działanie 2.4. Rozwijanie rolnictwa i rybołówstwa z uwzględnieniem warunków przyrodniczych, struktury produkcji i rynku rolnego, w tym: wspieranie procesów inwestycyjnych służących restrukturyzacji i modernizacji gospodarstw rolnych dla

poprawy ich struktury agrarnej oraz konkurencyjności; uruchomienie mechanizmów służących poprawie struktury użytkowania gruntów i gospodarki płodozmianowej dla zachowania walorów przyrodniczo-krajobrazowych; wspieranie działań służących dostosowaniu gospodarstw do wymogów wynikających z unijnej zasady „wzajemnej zgodności” dotyczącej: zdrowia publicznego, zdrowia i dobrostanu zwierząt, zdrowotności roślin, bezpieczeństwa pracy oraz dobrej kultury rolnej; wspieranie rozwoju i modernizacji rynków hurtowych i lokalnych, przechowalnictwa i baz logistycznych, tworzenia grup producentów rolnych oraz promocja produktów rolnych na rynkach krajowych i zagranicznych; wspieranie rozwoju rybołówstwa.

Działanie 2.5. Rozwój turystyki, w tym agroturystyki i rekreacji, z wykorzystaniem walorów środowiskowych, krajobrazowych i kulturowych, a w tym: wspieranie inwestycji o charakterze turystycznym, sportowym i rekreacyjnym, z uwzględnieniem szlaków wodnych, bazy noclegowej i gastronomicznej; rozwijanie informacji turystycznej służącej promocji walorów przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych regionu oraz wykorzystaniu istniejącej bazy turystycznej i rekreacyjnej; wspieranie organizacji imprez oraz propagowanie wydarzeń turystycznych i kulturalnych; tworzenie ponadregionalnych i międzynarodowych produktów turystycznych, w tym wspólnie z Obwodem Kaliningradzkim.

Priorytet 3. Podniesienie poziomu cywilizacyjnego oraz pobudzenie działalności proinnowacyjnej z zachowaniem specyfiki przyrodniczej i kulturowej.

Działanie 3.1. Rozwój edukacji i komunikacji społecznej oraz doradztwa, głównie w zakresie nowoczesnych technologii, a w tym: podniesienie jakości kształcenia w szkołach wiejskich; ułatwienie kształcenia młodzieży wiejskiej w szkołach średnich i wyższych; wsparcie projektów dotyczących intensyfikacji ustawicznego kształcenia w zakresie technologii informatycznych oraz w zakresie powszechnej edukacji językowej, matematycznej i ekonomicznej; upowszechnienie dostępu do Internetu oraz tworzenie internetowych centrów informacji multimedialnej w bibliotekach szkolnych; wspieranie rozwoju e-usług publicznych i e-biznesu oraz tworzenie baz danych, w tym dla obszaru delty Wisły i Zalewu Wiślanego; rozwój doradztwa, informacji i szkolenia dotyczącego wdrażania nowych technologii i rozwiązań innowacyjnych, w tym pełne wykorzystanie funkcji promocyjnej, edukacyjnej, doradczej i współpracy międzynarodowej instytucji naukowo-doradczych i otoczenia biznesu, w tym ODR w Starym Polu.

Działanie 3.2. Pobudzanie aktywności i inicjatyw mieszkańców oraz przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu (bezrobocie, patologie), w tym: budowanie

społeczeństwa obywatelskiego poprzez inspirowanie tworzenia lokalnych strategii i programów rozwojowych, w tym odnowy wsi oraz powoływanie do ich realizacji Lokalnych Grup Działania w ramach Programu LEADER; wspieranie gospodarczych i społecznych mechanizmów przyspieszających tworzenie nowych miejsc pracy, na obszarach dotkniętych wysokim bezrobociem; prowadzenie programów szkoleniowych służących podnoszeniu kwalifikacji, nabywanie nowych umiejętności zawodowych oraz przekwalifikowywanie do innych zawodów; tworzenie i realizacja programów reedukacyjnych i resocjalizacyjnych dla osób wykluczonych społecznie.

Działanie 3.3. Rozwój infrastruktury społecznej w zakresie nauki, szkolnictwa, ochrony zdrowia, kultury i opieki społecznej, w tym obiektów dydaktycznych, bibliotek, sal gimnastycznych, boisk, basenów, internatów, stołówek, obiektów ochrony zdrowia, opieki społecznej i obiektów kulturalnych.

Działanie 3.4. Zachowanie i poprawa stanu środowiska przyrodniczego oraz rewitalizacja unikatowych obszarów i obiektów dziedzictwa kulturowego i technicznego, w tym: wspieranie edukacji ekologicznej w zakresie aktywnej ochrony zasobów przyrody i krajobrazu, głównie wód, gleby i powietrza; wspólne działania z Obwodem Kaliningradzkim dotyczące ochrony wód Zalewu Wiślanego; wspieranie programów rolno-środowiskowych i leśno-środowiskowych oraz rozwoju obszarów chronionych w ramach Natura 2000; działania na rzecz renaturalizacji wybranych ekosystemów w pobliżu cieków i zbiorników wodnych; rewitalizacja obszarów, obiektów i elementów dziedzictwa kulturowego, w tym układów przestrzennych miast i wsi oraz dziedzictwa technicznego, w szczególności związanego z inżynierią wodną delty Wisły i Zalewu Wiślanego, jak również tworzenie współczesnych form ich ochrony (parki, rezerваты, skanseny itp.).

W dalszej części programu dokonano oceny zróżnicowania wpływu inwestycji na rozwój gospodarczy regionu, uznając, że skoro obszar delty Wisły ma wciąż się rozwijać i pozostać zasiedlony, to bezwzględnie należy zagwarantować bezpieczeństwo przeciwpowodziowe. Zadania wskazane do realizacji w tym priorytecie wyłączono więc z tej oceny. Przyjęte dziesięć czynników rozwojowych, które w opinii ekspertów uznano za najbardziej przydatne, bo relatywnie szeroko opisujące zmienne określające wpływ inwestycji na pobudzenie rozwoju regionu, zgrupowano w dwie kategorie: rozwój gospodarczy i rozwój cywilizacyjny. Metodą ekspercką przypisano im odpowiednią wagę. Ocenie poddano kilkadziesiąt projektów inwestycji złożonych przez starostwa powiatowe: Gdańska, Malborka, Nowego Dworu Gdańskiego, Kwidzyna, Sztumu, Tczewa, Braniewa, Miasta Elbląg i Powiatu Elbląskiego do odpowiednich wojewódzkich regionalnych

programów operacyjnych. Pozwoliło to na uszeregowanie piętnastu priorytetowych inwestycji w aspekcie gospodarczym oraz cywilizacyjnym, a także stworzenie rankingu projektów inwestycji złożonych do RPO w ujęciu powiatowym. W ten sposób empirycznie ustalono hierarchię ważności planowanych inwestycji dla zdynamizowania rozwoju regionu, tworząc możliwość jej wykorzystania przez poszczególnych decydentów.

Program zawiera również stanowisko ekspertów Obwodu Kaliningradzkiego pozytywnie oceniające dążenie do uruchomienia przejścia granicznego pomiędzy Polską a Obwodem Kaliningradzkim „Mamonowo-Grzechotki 2” w ciągu drogi nr 22. Uruchomienie tego przejścia uznaje się za ważny element rozwoju terenów przygranicznych, przyczyniający się do zwiększenia wzajemnych obrotów handlowych oraz ruchu turystycznego. Dostrzeżono również możliwości współpracy przygranicznych szkół wiejskich, wskazując je jako potencjalne centra życia społecznego, pobudzające aktywność i inicjatywy mieszkańców. W zakresie ochrony wód Zalewu Wiślanego potwierdzono jedynie konieczność wspólnych działań na poziomie samorządów nadzalewowych i na poziomie krajowym, gdyż żadna ze stron nie jest w stanie zrealizować tych zamierzeń samodzielnie.

3. Plan gospodarowania wodami obszaru dorzecza Wisły jako narzędzie rewitalizacji

Plany gospodarowania wodami zgodnie z ramową dyrektywą wodną, która uznaje środowisko naturalne za równoprawnego użytkownika wód, obok człowieka, przemysłu i rolnictwa, oraz ustawą - Prawo wodne stanowią podstawowy dokument w zakresie zarządzania zasobami wodnymi w Polsce. Plany te są aktualnie w opracowaniu. Będą one stanowiły narzędzie polityki wodnej, mające na celu zaspokojenie potrzeb wodnych człowieka, z uwzględnieniem i poszanowaniem zasad ochrony środowiska wodnego.

Systemem gospodarki wodnej w imieniu Skarbu Państwa na terenie Żuław zarządza Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Gdańsku, który jest jedną z siedmiu państwowych jednostek budżetowych (podległych Prezesowi Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej) utworzonych do realizacji zadań z zakresu gospodarowania wodami (por. rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 czerwca 2006 r.). Część zadań realizują jednostki organizacyjne samorządu województwa, tj. Wojewódzki Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych Województwa Pomorskiego w Gdańsku (woj. pomorskie) i Żuławski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Elblągu (woj. warmińsko-mazurskie) oraz w niewielkim zakresie Urząd Morski w Gdyni. Wszystkie te jednostki organizacyjne zarządzają w sposób komplementarny tym systemem, wzajemnie się uzupełniając.

W maju i czerwcu 2009 r. odbyły się spotkania konsultacyjne projektu „Planu gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Wisły”, które organizowane były na terenie Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Gdańsku, czyli w Słupsku, Gdańsku, Toruniu, Bydgoszczy i Elblągu. Na spotkaniach zaprezentowano projekt planu gospodarowania wodami na obszarze dorzecza Wisły, zawierający m.in. działania, które mają służyć osiągnięciu celów środowiskowych przez wszystkie wody w naszym kraju. Są to działania techniczne (inwestycyjne), organizacyjne, prawne oraz informacyjno-edukacyjne, zaś ich wdrożenie powinno zapewnić osiągnięcie bądź utrzymanie dobrego stanu wszystkich wód do 2015 r. (www.rzgw.gda.pl).

Problem planowego korzystania z wód jest szczególnie istotny w badanym obszarze, w którym, w zależności od warunków klimatycznych, wody jest nadmiar albo jej brakuje. Według szacunków Żuławskiego Ośrodka Instytutu Melioracji i Użytków Zielonych w Elblągu tylko 2% rolników, którzy są podstawową grupą użytkowników wody, posiada pozwolenie wodno-prawne na korzystanie z wód do nawadniania pól. Wydaje się też celowy powrót do organizacji spółek wodnych, których zadaniem były w szczególności wykonywanie, utrzymywanie oraz eksploatacja urządzeń służących publicznemu korzystaniu z wód powierzchniowych.

4. Program „Kompleksowe zabezpieczenie przeciwpowodziowe Żuław”

Program „Kompleksowe zabezpieczenie przeciwpowodziowe Żuław do roku 2030 z uwzględnieniem etapu 2015”, zwany „Programem Żuławskim – 2030”, to kluczowy program przewidziany do realizacji w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013. Celem programu jest zmniejszenie ryzyka powodzi na obszarze Żuław Wiślanych poprzez wykonanie niezbędnych prac związanych z odbudową i modernizacją systemu zabezpieczeń powodziowych Żuław, w tym podniesienie bezpieczeństwa wałów przeciwpowodziowych, sprawne funkcjonowanie systemu odwodnieniowego, utrzymanie odpowiedniej głębokości w nurcie Wisły, umożliwiającej pracę lodołamaczy, wraz z odprowadzeniem wód wezbraniowych do Zatoki Gdańskiej. Efektem realizacji programu będzie poprawa bezpieczeństwa powodziowego, zabezpieczenie egzystencji i majątku ludzi, poprawa bezpieczeństwa prowadzenia działalności gospodarczej. Dlatego też ważne jest współdziałanie w tym zakresie w ramach dwóch województw.

Tereny Żuław są zamieszkane przez ponad 250 tys. ludzi, z czego blisko 100 tys. to ludność wiejska. Na terenach tych umieszczono zakłady pełniące ważne funkcje w polskiej

gospodarce, np. w Gdańsku znajduje się Rafineria Grupy Lotos, Zakłady Nawozów Fosforowych, a w Elblągu – Zakłady Alstom Power, elektrociepłownia i browar Grupy Żywiec. W obrębie Żuław są również obiekty ważne dla gospodarki wodno-ściekowej, jak ujęcie wody „Gdańsk-Lipce”, Centralny Wodociąg Żuławski, oczyszczalnia ścieków „Wschód” w Gdańsku oraz oczyszczalnia w Elblągu. Przez obszar objęty programem przebiegają ważne szlaki komunikacyjne, m.in. droga krajowa nr 7 oraz linia kolejowa Trójmiasto–Warszawa, a dolina Dolnej Wisły stanowi ważny korytarz infrastrukturalny i transportowy dla przemieszczania energii i paliw.

W trakcie przygotowania programu wykorzystano wcześniej opracowane i przyjęte lub opracowane dokumenty strategiczne, które nie zostały wdrożone lub wdrożono je tylko częściowo, w tym omówiony wyżej „Program Rewitalizacji Gospodarczej Obszaru Delt Wisły i Zalewu Wiślanego”.

W dniu 11 grudnia 2009 r. w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Pomorskiego podpisano porozumienie w sprawie realizacji „Programu Żuławskiego 2030”. Sygnatariuszami porozumienia są: Minister Środowiska, Prezes Krajowego Zarządu Gospodarki Wodnej, Marszałek Województwa Pomorskiego, Marszałek Województwa Warmińsko-Mazurskiego. Porozumienie potwierdza wolę kontynuowania współpracy w celu skutecznego przygotowania i realizacji programu. Przewiduje również powołanie Komitetu Sterującego, z Ministrem Środowiska jako przewodniczącym, w skład którego wejdą przedstawiciele stron porozumienia oraz eksperci i jednostki zarządzające programem, której rolę będzie pełnił Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Gdańsku.

Podczas uroczystości przedstawiciele Miasta Gdańsk, Miasta Elbląg, Powiatu Gdańskiego, Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Gdańsku, Zarządu Melioracji i Urządzeń Wodnych Województwa Pomorskiego oraz Żuławskiego Zarządu Melioracji i Urządzeń Wodnych w Elblągu podpisali również umowę w sprawie realizacji I etapu programu (do 2015 r.).

I etap programu „Kompleksowego Zabezpieczenia Przeciwpowodziowego Żuław do 2030 roku” będzie realizowany jako sześć komplementarnych projektów, pod wspólnym tytułem „Kompleksowe Zabezpieczenie Przeciwpowodziowe Żuław – Etap I”. Projekty te zostały umieszczone w obwieszczeniu Ministra Rozwoju Regionalnego z dnia 20 sierpnia 2009 r. w sprawie listy projektów indywidualnych dla Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2007-2013 w ramach Priorytetu III „Zarządzanie zasobami i przeciwdziałanie zagrożeniom środowiska”, działania 3.1. „Retencjonowanie wody i

zapewnienie bezpieczeństwa przeciwpowodziowego”, pod odrębnymi pozycjami dla każdego z wymienionych beneficjentów (M.P. Nr 55, poz. 770).

Projekty I etapu obejmują teren dwóch województw, 10 powiatów, w tym miasta na prawach powiatu - Gdańsk i Elbląg, oraz 16 gmin żuławskich i 23 gminy okołożuławskie. Szacowany koszt I etapu to 647 mln zł, maksymalne dofinansowanie z Unii Europejskiej zaplanowano na poziomie 85% wartości projektu, czyli 550 mln zł. W ramach projektu najwyższe koszty mają zostać poniesione na zabezpieczenie Gdańskiego Węzła Wodnego (191 mln zł – blisko 30% ogółu kosztów), nieco niższe na zabezpieczenie wnętrza Żuław (137 mln zł – 21%) oraz zabezpieczenie od strony Wisły (131,5 mln zł – 20%), a stosunkowo najniższe na zabezpieczenie od strony Zalewu Wiślanego (68 mln zł – 10,5%). W tym okresie mają zostać także zbudowane zręby systemu monitorowania ryzyka powodziowego.

Warunkiem skutecznego ubiegania się o środki z Unii Europejskiej na realizację zadań jest przygotowanie dokumentacji przygotowawczej dla projektu, której opracowanie finansowane jest z Memorandum Finansowego uzgodnionego pomiędzy Komisją Europejską a Rzeczpospolitą Polską ze środków pomocowych z Przedakcesyjnego Instrumentu Polityki Strukturalnej dla pomocy technicznej dla sektora środowisko w Polsce. Zakres działań i dokumentacji przygotowawczej obejmuje przede wszystkim:

- sporządzenie koncepcji programowo-przestrzennej,
- sporządzenie raportu o oddziaływaniu na środowisko,
- uzyskanie decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego,
- sporządzenie studium wykonalności,
- wypełnienie wniosku o dofinansowanie.

Przystępując do przygotowania projektu, wstępnie zidentyfikowano 250 zadań inwestycyjnych na łączną kwotę 1,6 mld zł, z których ostatecznie wyłoniono do realizacji zadania kluczowe, polegające na modernizacji wałów, pompowni, przebudowie koryt rzek oraz systemu odwodnień polderów. Harmonogram prac do 2015 r. zakłada przebudowę m.in. wałów rzeki Elbląg od miasta do rzeki Babicy, systemu przeciwpowodziowego prawego brzegu rzeki Elbląg od rzeki Fiszewki, systemu przeciwpowodziowego prawego brzegu rzeki Elbląg - Polder Nowe Pole-Zatorze oraz przebudowę wałów jeziora Drużno i rzeki Wąskiej, przebudowę stacji pomp: Kławkki, Majkowo, Nowe Pole, Fiszewka, Gajowiec, Dłużyna, Topolno, Złotnica, Stalewo, Kępnowo, Klepa, Jezioro [...].

5. Delta Wisły atrakcją turystyczną

W perspektywie finansowej 2007-2013 ze środków unijnych w ramach programu „Infrastruktura i środowisko” współfinansowane będą trzy duże projekty, będące realizacją założeń programu rewitalizacji tego regionu. Łączny koszt inwestycji to około 500 mln zł. Inwestycje dotyczą budowy albo modernizacji infrastruktury drogowej i turystycznej, takiej jak porty i przystanie jachtowe w delcie Wisły i wokół Zalewu Wiślanego, a także rewitalizacja najcenniejszego zabytku sztuki hydrotechnicznej - Kanału Elbląskiego. Projekt ten pochłonie 95 mln zł (w tym 57 mln zł dofinansowania unijnego). Inwestycja rozpocznie się w 2010, a zakończy w 2015 r. Projekt zakłada odbudowę pięciu pochylni: w Buczyńcu, Kątach, Oleśnicy, Jeleniach i Całunach, przebudowę śluz, pogłębienie szlaków żeglugowych, oznakowanie Kanału, a także rozbudowę infrastruktury parkingowej (www.rzgw.gda.pl). Kanał, który został zbudowany w XIX w., jest unikatowym zabytkiem hydrotechnicznym - statki, dzięki systemowi pochylni, pokonują tam różnicę wysokości 100 m.

Kolejnym projektem jest budowa infrastruktury turystycznej na rzekach w delcie Wisły i na Zalewie Wiślanym. Liderem projektu „Pętla Żuław”, który ma wartość 83 mln zł, jest samorząd województwa pomorskiego. Dofinansowanie unijne wynosi 50 mln zł. Projekt zakłada m.in. budowę pięciu nowoczesnych portów, piętnastu przystani jachtowych, czternastu pomostów cumowniczych, pięciu przystani żeglugi pasażerskiej i przebudowę dwóch mostów - w Przegalinie i Nowej Pasłęce (www.woj-pomorskie.pl).

Trzecim projektem jest budowa infrastruktury na Pojezierzu Iławskim i wokół Kanału Elbląskiego. Wartość projektu to ok. 315 mln zł. Dofinansowanie unijne wynosi 270 mln zł. Projekt zakłada m.in. zagospodarowanie nabrzeża Jeziora Drwęckiego w Ostródzie, rewitalizację zamku krzyżackiego w tym mieście, budowę amfiteatru w Iławie, budowę dróg dojazdowych i ścieżek rowerowych, odbudowę ratusza w Elblągu (www.warmia-mazury.pl).

Podsumowanie

Analizowany program inwentaryzuje i akcentuje specyfikę obszaru delty Wisły i Zalewu Wiślanego. Wskazano w nim na najwyższe w kraju zagrożenia powodziowe, wysoki potencjał agroekologiczny, unikalne walory środowiska geograficznego, przyrodniczego i kulturowego oraz szczególne problemy społeczne. Efekty programu mają przyczynić się do lepszego wykorzystania potencjału wewnętrznego regionu pod względem gospodarczym oraz ochrony jego systemu wodnego. W programie chodzi

przede wszystkim o stworzenie możliwości dla zdynamizowania rozwoju obszaru przeżywającego problemy społeczno-gospodarcze.

Podjmując się oceny uwarunkowań realizacji programu rewitalizacji obszaru delty Wisły i Zalewu Wiślanego, należy zdać sobie sprawę ze związków, jakie zachodzą pomiędzy generowaniem wartości ziemi, jej ceną, rentą i efektami zewnętrznymi typu technologicznego (działanie jednego podmiotu wpływa bezpośrednio na warunki działania innego podmiotu) oraz typu pieniężnego (rentowność jednego podmiotu zależy bezpośrednio od rozmiarów produkcji i nakładów poniesionych przez inne podmioty, w tym publiczne).

Obszar delty Wisły, a w szczególności jej depresyjna część Żuław Niskich, jest obszarem problemowym. Wartość lokalizacyjna ziemi jako czynnika produkcji, a tym samym wartość depresyjnego obszaru Żuław, zmieniała się (malą) wraz z uprzemysławianiem się społeczeństwa, a współcześnie wraz ze wzrostem znaczenia produkcji usług. Przykładem może być tu porównanie zmiany wartości lokalizacyjnej (wzrostu wartości) Podhala, wraz ze wzrostem udziału usług w PKB. W tym kontekście należy uznać za zasadne podejmowanie działań rewitalizacyjnych tego obszaru, ze względu na niską rentowność produkcji rolniczej, a tym samym niską zdolność inwestycyjną podmiotów zajmujących się tą produkcją zlokalizowanych w tym obszarze.

Ważnym elementem programu winno być zaprojektowanie i pilotażowe wdrożenie systemu wspomagania decyzji w zakresie rozwoju regionalnego w oparciu o zaproponowany system monitoringu procesów inwestycyjnych, w tym przeciwpowodziowych, a także procesów społecznych. Niestety istotną słabością ocenianego programu jest brak nie tylko projektów działań pilotażowych, ale w ogóle części dotyczącej monitoringu, ewaluacji i kontroli realizacji działań oraz osiągania poszczególnych celów.

W opracowanych wykazach inwestycji programu i ocenie ich oddziaływania na pobudzenie gospodarcze i cywilizacyjne stosunkowo ogólnie, a wręcz wadliwie sformułowano wiele działań i poddziałań, używając zwrotów typu: „wspieranie rozwoju i modernizacja rynków hurtowych i lokalnych”, „poprawa opłacalności produkcji rolniczej”, „wspieranie mechanizmów tworzenia miejsc pracy”, „wzrost świadomości rewitalizacyjnej”, „rozwój doradztwa i informacji” itp. Podobnie stało się w wykazach inwestycji powiatowych, chociaż tu stopień ogólności jest różny, a najbardziej jednoznacznie zidentyfikowane są inwestycje w powiatach kwidzyńskim i sztumskim.

W kontekście podnoszonej w programie aktywizacji gospodarczej, w tym rozwoju turystycznego wykorzystania obszaru, stosunkowo mało miejsca poświęcono kwestii rozwoju sieci transportowej. Drogi (lądowe i inne) należy uznać za znak rozwoju gospodarczego i cywilizacyjnego. Co prawda stosunkowo wysoko klasyfikowane jest działanie dotyczące budowy i modernizacji układu komunikacyjnego, wskazuje się na konieczność budowy mostu na Wiśle w Kwidzynie, obwodnicy i nowego mostu na Nogacie w Malborku (obydwa projekty finansowane ze środków krajowych), ale pominięto problem budowy nowych ciągów komunikacyjnych zwiększających dostępność turystyczną Mierzei Wiślanej. Przy deklaracji budowy przejścia granicznego w Krynicy Morskiej nie przewiduje się jednocześnie np. potrzeby budowy mostu na Wiśle w Mikoszewie, na trasie Gdańsk-Stegna i dalej do Krynicy Morskiej (obecnie funkcjonuje tam mało wydajna żegluga promowa). Brak jest też projektów działań w zakresie podniesienia atrakcyjności turystycznej Zalewu Wiślanego, np. poprzez projekt budowy mostu drogowego albo kolejki szynowej bądź linowej przez ten akwen (Krynica Morska-Tolkicko, ok. 7 km). Przy okazji można zbudować tam wyciąg do windsurfingu.

Ponadto w programie pominięto całkowicie problem budowy kanału (przekopu) Mierzei Wiślanej. Ze względów geopolitycznych projekt ten wydaje się być kluczowy dla rewitalizacji badanego obszaru. Dałoby to możliwość wykorzystania portu morskiego w Elblągu, wybudowanego dzięki funduszom unijnym (jego koszt to 21 mln zł), w którym znajdują się terminal towarowy i pasażerski, punkt odpraw granicznych oraz basen jachtowy. Unia Europejska preferuje przenoszenie strumieni ładunkowych z lądu na morze, gdyż transport morski jest bardziej przyjazny środowisku. Dzięki wykonaniu kanału port w Elblągu stałby się współpracującym portem satelitarnym dla portów Trójmiasta, odciążającym drogi i linie kolejowe prowadzące do portów w Gdańsku i Gdyni (ok. 100 km). Tereny w portach Trójmiasta mają ograniczoną powierzchnię i długoterminowe składowanie w nich towarów jest nieopłacalne. Obniża to atrakcyjność transportu morskiego w ogóle na rzecz transportu samochodowego.

W ocenianym programie nie ma też odniesienia do oceny oddziaływania na środowisko poszczególnych działań, co w obecnym stanie prawnym jest koniecznością (por. ustawę z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku). Procedura przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko, w tym sporządzenie prognozy oddziaływania na środowisko, stała się istotnym elementem procesu identyfikacji potencjalnych skutków, które wywierają negatywny wpływ na środowisko. Przeprowadzona procedura pozwoli zbadać oraz ocenić stopień i sposób

uwzględnienia aspektów środowiskowych dla podejmowanych działań, w tym w ramach obowiązkowego obecnie „Programu wodno-środowiskowego kraju”. Ocena oddziaływania na środowisko umożliwi odpowiednio wczesną identyfikację potencjalnych konfliktów przyrodniczych i społecznych, które mogą mieć wpływ na terminowość realizacji działań rzeczowych.

Kolejnym mankamentem programu jest brak wskazania zarządcy programu, operatora, koordynatora czy pełnomocnika wszystkich zaangażowanych w program stron. Należy to uznać za jedną przyczyn braku powodzenia realizacji działań i wyraźnych efektów. Wskazanie operatora wymaga jego formalnego (umownego) lub nawet pozaformalnego (dobrowolnego) uznania przez wszystkie zaangażowane strony. Funkcja ta wymaga szerokiej specjalistycznej wiedzy z dziedziny gospodarki, historii i teorii kształtowania przestrzeni, ochrony i rewaloryzacji zabytków architektury i urbanistyki, ochrony środowiska oraz społecznych i psychologicznych aspektów środowiska. Operatorem w tym przypadku mógłby być jeden z podmiotów, który uczestniczył w zdefiniowaniu programu, np. Stowarzyszenie Euroregion Bałtyk albo Pomorski Ośrodek Doradztwa Rolniczego. Kompetencje merytoryczne i pozycja społeczna tych podmiotów mogłaby uwiarygodnić projekt, co pomogłoby też mobilizować partnerów i pozytywną opinię publiczną, zadaniem operatora jest bowiem ułatwianie realizacji projektu. Operator nie może decydować o tym, co będzie realizowane, bo większość kompetencji w przedmiotowych obszarach pozostaje w organach samorządu terytorialnego. Działania operatora miałyby charakter organizacyjny, polegający na koordynowaniu prac różnych podmiotów realizujących własne cele, zbieżne z celami programu rewitalizacji, kanalizowanie konfliktów społecznych występujących w procesie rewitalizacji, prowadzenie aktywnej działalności na rzecz pozyskiwania inwestorów, zabieganie o pozyskanie z różnych źródeł (funduszy) środków finansowych. Niezależny operator ułatwiałby pozyskanie środków finansowych zarówno od podmiotów publicznych, jak i prywatnych w ramach idei *project finance*.

Dostrzegana nierównowaga w sferze finansowej jest kolejnym mankamentem programu. Rewitalizacja jako świadomie inicjowany proces przestrzennych, społecznych i ekonomicznych przemian o charakterze rzeczowym wymaga koordynacji i spójności na poziomie finansowym. Złożoność procesu, potęgowana liczbą potencjalnych uczestników, wymaga systemowego podejścia, integracji z bieżącą i planowaną polityką rozwoju oraz zewnętrznymi źródłami finansowania. We wskazanych działaniach nie zawarto jasnego planu finansowego, odwołując się do jedynie do ogólnych perspektyw finansowych

budżetu UE 2007-2013. Tu jednak należy przypomnieć, że program opracowywany był w okresie, kiedy założenia finansowe tej perspektywy nie były jeszcze dobrze rozpoznane.

Korzystając z metodologii planowania regionalnego i lokalnego proponowanej przez A. Noworóla [2007a, s. 200-203], można uznać, że oceniany program jest regionalnym programem operacyjnym, wynikającym z zagregowanych strategii rozwoju województw pomorskiego i warmińsko-mazurskiego. Stanowi jednocześnie wytyczną do opracowania strategii rozwoju powiatów wchodzących w skład badanej przestrzeni terytorialnej i ich programów operacyjnych, a te z kolei powinny pozostawać, poprzez wzajemne uzgodnienia, w logicznej zbieżności ze strategiami rozwoju gmin i gminnymi programami operacyjnymi.

Reasumując, można stwierdzić, że mimo pewnych niedoskonałości program rewitalizacji gospodarczej obszaru delty Wisły i Zalewu Wiślanego spełnia swoje zadanie koordynujące procesy rewitalizacyjne tej specyficznej przestrzeni terytorialnej, przynajmniej w sferze poznawczej. Nie ulega bowiem wątpliwości, że dotychczas rozwijane funkcje rolnicze tego obszaru tracą na znaczeniu i niezbędne jest podejmowanie wszelkich inicjatyw, które zapobiegać będą peryferyzacji i marginalizacji tego regionu w zidentyfikowanych w programie sferach zagrożeń:

- gospodarczej (obciążenie dominującą produkcją rolną, słaba wewnętrzna siła nabywcza, dostępność transportowa przestrzeni itp.),
- społecznej (np. dziedziczenie bezrobocia i patologii, duże rozproszenie zamieszkania, brak tradycji i chęci współpracy itp.),
- środowiska naturalnego (np. podział delty Wisły pomiędzy dwa województwa),
- ładu przestrzennego (np. brak planów zagospodarowania przestrzennego w gminach, brak tradycji budowlanej, jej form architektonicznych i układów osadniczych),
- prawnej (brak spójności prawa w obszarze gospodarki wodnej, prawa gospodarczego, planowania przestrzennego), a także spójności prawa unijnego i rosyjskiego w kontekście współpracy transgranicznej.

Jako zaletę programu można też wskazać fakt, że zawarte w nim konkretne projekty nie ograniczają się jedynie do technicznej odnowy obiektów infrastruktury materialnej czy wydobycia walorów środowiska naturalnego, a przewidywane następstwa efektów ich realizacji w konsekwencji powinny pomagać społeczności lokalnej budować tożsamość miejsca i wzmacniać więzi społeczne, a jednocześnie budować tzw. bazę

podatkową, która przynajmniej nie będzie zwiększać obciążenia przyszłych budżetów samorządowych i budżetu krajowego.

Literatura

1. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2000/60/WE z dnia 13 października 2000 r. ustanawiająca ramy wspólnotowego działania w dziedzinie polityki wodnej, Dz. Urz. UE L 327/1.
2. Liziński T., (2007), *Problemy zarządzania ryzykiem w kształtowaniu przestrzeni polderowej na przykładzie delty Wisły*, Instytut Melioracji i Użytków Zielonych, Falenty.
3. Noworól A., (2007a), *Planowanie rozwoju terytorialnego w skali regionalnej i lokalnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
4. Noworól A., (2007b), *Pojęcie rozwoju terytorialnego w kontekście nauk o zarządzaniu*, „Współczesne Zarządzanie”, nr 2.
5. *Program rewitalizacji gospodarczej obszaru delty Wisły i Zalewu Wiślanego*, (2006), Marszałek Województwa Pomorskiego, Marszałek Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Gdańsk.
6. *Projekt programu „Kompleksowe zabezpieczenie przeciwpowodziowe Żuław do roku 2030 z uwzględnieniem etapu 2015”*, (2009), Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej, Warszawa.
7. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 27 czerwca 2006 r. w sprawie przebiegu granic obszarów dorzeczy i regionów wodnych, Dz. U. Nr 126, poz. 878 z późn. zm.
8. Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. - Prawo wodne, tekst jedn.: Dz. U. z 2005 r. Nr 239 poz. 201 z późn. zm.
9. Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko, Dz. U. Nr 199, poz. 1227 z późn. zm.

Źródła internetowe

1. Guździół M., (2007), *Rewitalizacja jako uspołeczniony proces naprawy miast*, www.miejsca.org/2007/rewitalizacja-miast, dostęp dnia 16.06.2009 r.

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza uwarunkowań realizacji programu rewitalizacji gospodarczej, czyli technicznej odnowy, zmiany pełnionych funkcji oraz promowanie aktywności społecznej w obszarze delty Wisły i Zalewu Wiślanego, w kontekście specyficznych uwarunkowań infrastrukturalnych, ekonomicznych i społecznych tego obszaru.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, program, Żuławy, delta Wisły, Zalew Wiślany

Summary

Conditions for realization of the economic revitalisation program of Delta of the Vistula River and Vistula Lagoon area

The aim of the article is to analyse the conditions for realization of the economic revitalization program, that is technical restoration, change of performed functions and promotion of public activity in Delta of the Vistula River and Vistula Lagoon area, in the context of specific infrastructural, economic and social conditions of this territory.

Keywords: revitalisation, program, marsh-lands, Delta of the Vistula River, Vistula Lagoon

Wykorzystanie materialnego dziedzictwa poprzemysłowego w procesie rewitalizacji na przykładzie Łodzi

Tadeusz Markowski, mgr Filip Moterski***

1. Dziedzictwo kulturowe Łodzi

Historia Łodzi oraz rozwoju tego miasta nierozdzielnie wiąże się z przemysłem lekkim, którego początki datowane są na pierwszą połowę XIX w. To właśnie tej gałęzi przemysłu był głównym czynnikiem gwałtownego wzrostu liczby ludności z 800 osób w 1820 r. do ponad 20 tys. w 1840 r. Rozwijający się przemysł lekki spowodował zmiany nie tylko w liczbie ludności oraz strukturze demograficznej miasta. Specyficzna fabryczna zabudowa jest jedną z najważniejszych pamiątek po okresie, kiedy Łódź należała do najszybciej rozwijających się miast Europy. W trakcie II wojny światowej Łódź, w przeciwieństwie do wielu polskich miast, ominęły ciężkie walki zbrojne. Większość obiektów przemysłowych i fabryk uniknęło bombardowań i wyburzeń. Po wojnie budowle te były w stanie podjąć produkcję bez konieczności ich wyburzania czy kosztownych inwestycji związanych z przebudową. Okres powojenny to wykorzystanie obiektów powstałych w XIX w. na potrzeby odradzającego się przemysłu lekkiego. Już wtedy zaczęły się pojawiać zjawiska pozostające w sprzeczności z obecną ideą zachowania historycznej wartości na rzecz ekonomicznej efektywności. Dla władzy politycznej w kraju nie liczyły się jednak zasady dbałości o dziedzictwo, a jedynie wielkość produkcji i realizacja kolejnych zadań, które mogły być wykorzystane przez propagandę polityczną. To spowodowało bezpardonową ingerencję w wygląd i przeznaczenie budynków przemysłowych. Lata 1989 i 1990 w Europie Środkowo-Wschodniej to czas wielkich zmian. Zmiany na scenie politycznej pociągnęły za sobą kolejne w funkcjonowaniu systemów gospodarczych krajów tego regionu. Nie wszystkie wielkie organizacje były na to przygotowane. Negatywnym przykładem w skali Polski stała się Łódź, gdzie zakłady włókiennicze, które zatrudniały niekiedy 15 tys. osób, były zamykane z powodu niedostosowania popytu i podaży, przestarzałych technologii produkcji oraz

* prof. dr hab. Tadeusz Markowski, Katedra Zarządzania Miastem i Regionem Uniwersytetu Łódzkiego

** mgr Filip Moterski, Katedra Zarządzania Miastem i Regionem Uniwersytetu Łódzkiego

nieefektywnego systemu zarządzania zasobami materialnymi i ludzkimi. Brak możliwości szybkiej reakcji na zmieniające się otoczenie oraz wymagania klientów jednoznacznie prowadziły w kierunku upadku zakładów, które nie mogły w tak krótkim czasie dostosować swojej kultury organizacyjnej i działalności do wymagań czasu. W pierwszych latach transformacji gospodarczej pracę straciło 25% dotychczas pracujących w Łodzi. Po zamkniętych zakładach pozostały tylko budynki, które po 1989 r. były często okradane, popadając w coraz większą ruinę. Zamykanie przedsiębiorstw ulokowanych w ścisłym centrum lub na przylegających do niego terenach wpłynęło na pogarszanie się sytuacji społeczno-ekonomicznej mieszkańców miasta, szczególnie negatywnie oddziałując na centrum miasta. Należy wspomnieć, że w centrum miasta i jego najbliższym sąsiedztwie ulokowane zostały osiedla robotnicze, w których mieszkała większa część pracowników danych zakładów. Utrata przez nich miejsc pracy przyczyniła się do postępującej marginalizacji społecznej (dotyczącej zarówno osób wykluczonych z rynku pracy, jak również nieprzystosowanych do radzenia sobie w nowej sytuacji gospodarczej). Brak odpowiedniej reakcji ze strony władz lokalnych, upolitycznienie działań gospodarczych, nieskuteczna polityka państwa w zakresie pobudzania zawodowego osób zagrożonych marginalizacją spowodowały, że obszar ścisłego centrum był szczególnie narażony na występowanie skupisk osób bezrobotnych, słabo wykwalifikowanych i szerzenie się zjawisk patologii społecznej. Ponieważ obiekty pofabryczne położone są w bezpośrednim sąsiedztwie centrum, mają one kluczowe znaczenie dla funkcjonowania miasta. Tutaj uwidacznia się silny wpływ władzy publicznej, w tym władzy lokalnej, która jest często właścicielem obszarów oraz wyposażenia infrastrukturalnego tych miejsc.

Problemy, jakie występują przy okazji planowania i przeprowadzania takich procesów, są związane zarówno z obowiązującym prawem w zakresie rewitalizacji oraz ochrony dziedzictwa kulturowego, jak również z polityką miasta w zakresie rewitalizacji w odniesieniu do różnych grup użytkowników.

Celem artykułu jest wykazanie, że dopiero trafny dobór nowej funkcji, jaką mają pełnić adaptowane obiekty w połączeniu z istniejącą tkanką obiektu i jego cechami (dostępność wewnętrzna i zewnętrzna, wyposażenie infrastrukturalne, walory architektoniczne), dają szansę na wykorzystanie rynkowych sił w procesie rewitalizacji obiektów stanowiących poprzemysłowe dziedzictwo i optymalizowanie korzyści czerpanych przez interesariuszy procesu rewitalizacji w długim okresie czasu.

Łódź nie posiada innych wyróżniających zasobów, które mogłyby być atrakcyjne turystycznie. Znajduje się tu jedna z największych nekropolii żydowskich oraz kilka

obiektów sakralnych, które nie są jednak istotne z punktu widzenia krajowej czy międzynarodowej turystyki. Brak zainteresowania ze strony turystów miastem przemysłowym odcisnął głębokie piętno w działaniu władzy publicznej ostatnich czterdziestu lat. Mało kto zwracał uwagę, że obiekty pofabryczne, które powstały w XIX w., mogą być atrakcją turystyczną. Postrzegano je jako miejsca produkcji oraz miejsca pracy, a nie jako obiekty istotne z punktu widzenia turystyki. Dlatego też w Łodzi infrastruktura turystyczna jest w znacznej części w fazie planowania, a także wstępnej realizacji. Jest tu tylko jeden hotel o podwyższonym standardzie. Wcześniej nikt nie uważał, że Łódź jest w stanie przyciągnąć turystę, nie ma tu bowiem typowego starego miasta czy zamku, który stanowiłby wielką atrakcję turystyczną. Pomimo to okazuje się, że Łódź jest odwiedzana przez specyficzną grupę turystów, którzy chcą obejrzeć obiekty wybudowane niemal dwieście lat temu jako największe w tej części Europy zakłady produkcyjne, które nie zmieniły swojego wyglądu do dnia dzisiejszego. Turystyka miejska oraz turystyka kulturowa są postrzegane jako czynniki wspomagające rewitalizację obiektów stanowiących część dziedzictwa kulturowego danego miasta. Ma to na celu przyciągnięcie zewnętrznych inwestorów, pobudzenie wzrostu gospodarczego i aktywności ekonomicznej na terenie miasta oraz całego regionu, a także zmianę istniejącego wizerunku oraz oddziaływanie na istniejącą/kreowaną tożsamość miasta [Pender, Sharpley, 2008]. T. Jędrysiak zwraca również uwagę na bardzo silne związki, jakie istnieją pomiędzy turystyką, dziedzictwem kulturowym, jakie dana jednostka posiada, a procesem odnowy, który dotyka te obiekty. Dziedzictwo kulturowe – ze względu na potencjalnie uniwersalny dostęp – jest magnesem, który bez względu na porę roku oraz ponadczasowość przyciąga turystów, będąc tym samym jednym ze stymulatorów rozwoju ekonomicznego i społecznego, pod warunkiem że obiekty będą rozpoznawalne oraz w odpowiedni sposób wykorzystywane. Jeśli nawet budynki będą odnowione, a dostęp do nich będzie utrudniony czy niemożliwy (np. poprzez prowadzenie działalności produkcyjnej), ich potencjał nie zostanie optymalnie wykorzystany. Turyści, mogąc wybrać budowlę o podobnym walorach historycznych, atrakcyjnie położoną, do której mają swobodny dostęp, bez wątpienia to tam skierują swoje kroki. Niezbędne zatem wydaje się przekształcenie obiektów pofabrycznych w atrakcyjny produkt, który będzie odpowiedzią na zapotrzebowanie ze strony różnych klientów (mieszkańców, turystów, inwestorów, artystów i innych) [Jędrysiak, 2008]. Nad wykorzystaniem dziedzictwa kulturowego zastanawia się D. Kłosek-Kozłowska, która trafnie zauważa, iż trwałość dawnych struktur oraz form przestrzennych należy do wartości i cech wyjątkowych,

składających się na współcześnie definiowaną tożsamość kulturową miasta [Kłosek-Kozłowska, 2002]. Wspomniane wartości, stanowiące tożsamość kulturową miasta, są zatem ważnym wyróżnikiem z punktu widzenia marketingu terytorialnego i powinny stanowić istotny punkt w strategii marketingowej jednostki terytorialnej. Cytowana autorka wskazuje, że istnieje konieczność przystosowania do nowych wymogów elementów należących do wcześniejszego profilu zagospodarowania przestrzennego oraz ekonomicznego miasta. Przy równoczesnym eksperymentowaniu w przestrzeni i strukturze urbanizacyjnej na obszarach przyłączanych, dotychczas wolnych od zabudowy lub naturalnie od nich uwolnionych, ważne jest zachowanie zasad racjonalnego wykorzystania przestrzeni, w tym zasad zrównoważonego rozwoju. Powinno to pozwolić na wydłużenie trwania licznych budowli, zespołów i założeń przestrzennych w centralnych częściach miasta, narażonych na proces wyludniania i obniżania jakości oraz warunków życia wskutek niekontrolowanego rozwoju suburbiów i zjawiska rozlewania się miast. Widać zatem potrzebę koordynacji działań z zakresu polityki przestrzennej miasta, reżimów urbanistycznych, które powinny współgrać z zapotrzebowaniem ze strony różnych interesariuszy, w tym inwestorów prywatnych wyrażających chęć wzięcia odpowiedzialności za wykorzystanie terenów i obiektów w atrakcyjnych punktach miasta. Kłosek-Kozłowska zamyka te rozważania, stwierdzając, że zarówno stare, jak i nowe struktury powinny być zsynchronizowane z nowymi potrzebami i funkcjami, jakie kreuje rynek. Władze miast muszą jednak stworzyć przestrzeń lepszą jakościowo, uwzględniającą postulaty z różnych stron, charakteryzującą się zasadami opartymi na nowej harmonii, spójnej kompozycji, akceptowanej współcześnie przez mieszkańców oraz innych użytkowników [Kłosek-Kozłowska, 2002].

Kontynuując rozważania na temat kultury i jej wykorzystania w mieście, J. Szerszeń zauważa, że niejednokrotnie nasz odbiór dóbr kultury jest jedynie fragmentaryczny w stosunku do kreowanych przez twórców treści artystycznych. Jest to związane z procesami odbioru i percepcji, do których zdolny jest ludzki umysł. Z drugiej strony istnieje możliwość dowolności interpretacji form kreowanych przez artystów. Może to być działanie, które ma pobudzać i aktywizować nasz mózg wzmagając myślenie kreatywne, działania grupowe i synergę. Odbiór może być odbierany różnie, między innymi ponieważ:

- „Jednostronną lub niewłaściwą użytkowością (ukształtowaniem i programem) obiektów, w wielu przypadkach obciążoną jeszcze, zarówno w programie, jak i

formie, tradycyjną mentalnością twórców, niedostosowaniem do nowych potrzeb.

- Brakiem obiektów zarówno o charakterze wyspecjalizowanym, jak i wielofunkcyjnym (o elastycznym układzie przestrzenno-funkcjonalnym).
- Niekorzystnym powiązaniem obiektu z żywotną przestrzenią miejską.
- Niekorzystną lokalizacją i niedostępnością obiektu.
- Nieodpowiednim programem kulturalnym dyktowanym bądź złym gustem lub nawykami odbiorcy nastawionego na bierną konsumpcję, a nie na aktywne uczestnictwo w kulturze, bądź brakiem możliwości realizacji współczesnego dzieła artystycznego w istniejących obiektach” [Szerszeń, 1987, s. 5].

W powyższym wyjaśnieniu Szerszeń, podobnie jak Kłosek-Kozłowska, zwraca uwagę na to, jak ważne jest dopasowanie istniejących zasobów do popytu na dziedzictwo kulturowe, który można stymulować poprzez przygotowanie oferty skierowanej do różnych klientów, opracowanej na podstawie badań i analiz popytu na różne składniki dziedzictwa kulturowego. Bez skoordynowanych działań różnych podmiotów, prowadzonych pod przewodnictwem władzy lokalnej i opartych na zasadach zarządzania strategicznego, zmierzających do uporządkowania oferty kulturowej, przygotowania infrastruktury turystycznej, a przede wszystkim zapobiegania eliminacji budynków o wartości historycznej i kulturowej, trudno będzie mówić o trafnym i efektywnym wykorzystaniu zasobów miasta, stanowiących ważny element dziedzictwa materialnego i niematerialnego. Szerszeń wspomina również o istocie samego śródmieścia, w którym bardzo często spotkać się można z koncentracją różnorodnych, często atrakcyjnych funkcji, takich jak funkcja: usługowa, administracyjna, handlowa, kulturowa, komunikacyjna, mieszkalna czy gastronomiczna [Szerszeń, 1987].

P. George podkreśla, że rozmiary i wygląd miast powstałych w epoce rewolucji przemysłowej i silnej industrializacji są wynikiem oddziaływania tej rewolucji i rozwoju gospodarki kapitalistycznej w XIX i w początkach XX w. [George, 1956]. Specyficzna zabudowa, położenie osiedli robotniczych względem zabudowań fabrycznych, podobne założenia urbanizacyjne przy różnych kompleksach przemysłowych są bardzo silnie zauważalne w miastach powstałych w tamtym okresie w różnych punktach Europy (Manchester, Liverpool). Zatem Łódź doskonale wpisuje się w założenia przedstawione przez George’a.

O mieście przemysłowym, kulturze jego powstawania, oddziaływaniu, kreowaniu funkcji i rozwoju więzi społecznych traktują B. Jałowiecki i M.S. Szczepański. Podkreślają

m.in., że w okresie wczesnego kapitalizmu, czyli począwszy od drugiej połowy XVIII w., na którą przypada początek epoki industrialnej, uwidacznia się nowa grupa aktorów społecznego kreowania przestrzeni. Są to przedsiębiorcy przemysłowi, którzy budują nową, przemysłową formę przestrzeni produkcji, podporządkowując jej pozostałe elementy przestrzeni. Dominującym elementem krajobrazu staje się fabryka. Nie należy ograniczać tego spojrzenia tylko do przestrzeni i krajobrazu fabrycznego [Jałowiecki, Szczepański, 2006]. Przedsiębiorcy związani z XIX-wieczną Łodzią mieli bardzo duży wpływ na kreowanie przestrzeni publicznej np. poprzez tworzenie parków, które na początku miały charakter skwerów wewnętrznych, w obrębie ich posiadłości, dzisiaj natomiast są parkami miejskimi i miejscami spotkań (m.in. Park Źródliska stanowiący niegdyś wewnętrzny ogród w posiadłości Scheiblerów). Oprócz ogrodów przedsiębiorcy inwestowali w rozwój infrastruktury technicznej, społecznej i publicznej, starając się zapewnić dostęp do służby zdrowia, policji, straży pożarnej czy usług komunalnych (m.in. cmentarze). Wielkie kompleksy fabryczne XIX-wiecznej Łodzi stanowiły niejako miasta w mieście. Wokół fabryki budowano domy, w których mieszkali robotnicy, tak aby nie musieli dochodzić czy dojeżdżać z dzielnic odleglejszych. P. George zwraca uwagę, że ówczesne skupienie ludności oraz stłoczenie zabudowy, również tej sprzed okresu industrializacji, a więc przestarzałej, stwarzały także niebezpieczeństwa w postaci luki pomiędzy stanem a zapotrzebowaniem na infrastrukturę i wymagały pilnej rozbudowy sieci usług publicznych: szkolnictwa, służby zdrowia i bezpieczeństwa [George, 1956].

B. Jałowiecki i M.S. Szczepański wskazują, że współczesne miasta pozbyły się z centrów znacznej części produkcji, zwłaszcza tej najbardziej uciążliwej – przemysłowej. Na tym miejscu kształtuje się nowa przestrzeń usługowa, gastronomiczna, ale bardzo często także mieszkaniowa (lofty). Widoczny jest bardzo silny rozwój i kreowanie przestrzeni, która stwarza możliwość wypoczynku, rekreacji, rozrywki i kultury. Jałowiecki i Szczepański nazywają ten rodzaj przestrzeni „przestrzenią ludyczną” [Jałowiecki, Szczepański, 2006, s. 411]. Klasa metropolitalna, której zarobki wzrastają, kreuje stale rosnący popyt na różnego rodzaju atrakcje, również te ekskluzywne, tak więc obok miejsc tradycyjnej rozrywki, jak restauracje, kabarety, kina, teatry czy muzea, pojawiają się nowe obiekty, jak centra handlowo-rozrywkowe i parki tematyczne, gdzie w jednym miejscu można doświadczyć kilku bodźców naraz – zrobić zakupy, pójść do muzeum, skorzystać ze ścianki wspinaczkowej, obejrzeć film w kinie lub spektakl w teatrze. Zmienia się także znaczenie oraz odbiór obiektów zabytkowych, które niekiedy tracą swoje pierwotne funkcje stając się obiektami masowej turystycznej konsumpcji.

Oznaką zmięczenia funkcji przemysłowych w miastach jest coraz częściej spotykana w Polsce zamiana budynków fabrycznych na muzea, sale teatralne, sale kinowe, mieszkania, biura, hotele czy centra handlowe [Jałowiecki, Szczepański, 2006].

Jak wskazuje A. Polko, przekształcenia w strukturze przestrzennej miast są procesem ciągłym i nieuniknionym [Polko, 2005]. Jako ich przyczynę można wskazywać zmieniające się stale preferencje użytkowników korzystających z przestrzeni miejskiej. Widać zatem, że prowadzone przez Szerszenia oraz Klosek-Kozłowską rozważania o konieczności dopasowania funkcji do popytu uzasadniają istotność postawionej w tekście tezy. Trzeba pamiętać, że wspomniane preferencje dotyczące zagospodarowanie terenu, który posiadał wcześniej określone funkcje, po jakimś czasie mogą przestać odpowiadać dotychczasowym użytkownikom. Z punktu widzenia aktorów dominujących, czyli m.in. władz publicznych, konieczna jest jak najszybsza identyfikacja takich procesów oraz poszukiwanie możliwych nowych funkcji adaptowanych obiektów, które będą zaspokajać oczekiwania użytkowników. Zatem konieczność dopasowania do nowych potrzeb będzie wymuszała zmiany, które mogą doprowadzić do konfliktów między władzami lub aktorami zamiany a mieszkańcami czy innymi użytkownikami przestrzeni, przyzwyczajonymi do jej obecnego kształtu i pełnionej przez nią funkcji. Zmiana jednak jest konieczna, gdyż w przeciwnym wypadku trudno będzie czerpać ekonomiczny zysk z terenów zrewitalizowanych, czyli aktywizowanych społecznie i gospodarczo.

Tego typu zmiany, które mają na celu m.in. poprawę zagospodarowania przestrzeni, często zdegradowanej i stwarzającej różnego rodzaju problemy (w tym problemy społeczne), nazywa się rewitalizacją lub odnową [Polko, 2005].

2. Charakterystyka rewitalizowanych obszarów

W niniejszym rozdziale dokonamy wstępnej oceny skuteczności podjętych w Łodzi działań rewitalizacyjnych, które swym zakresem obejmują obiekty poprzemysłowe stanowiące niezwykle cenną i istotną część dziedzictwa kulturowego tego miasta. Należy w tym miejscu wskazać rewitalizowane obszary oraz okres, który został wzięty pod uwagę. Autorzy postanowili skupić się na trzech obszarach poddawanych procesowi rewitalizacji, w których występowało nagromadzenie obiektów pofabrycznych. Są to:

- kwartał domów robotniczych położony w północno-wschodniej części miasta, przy centrum handlowo-rozrywkowym „Manufaktura”, wchodzący w skład dawnego imperium Izraela Poznańskiego;

- obszar tzw. Nowego Centrum Łodzi, położonego w kwartale ulic: Tuwima, Kilińskiego, Narutowicza, Targowej, Dowborczyków, Sienkiewicza;
- „Księży Młyn” położony w granicach dawnego imperium Rodziny Scheiblerów.

Uzasadniając wybór tych obszarów, należy zwrócić uwagę na stopień zaawansowania prac prowadzonych w ramach procesu rewitalizacji. Obszar pierwszy, w skład którego wchodzi domy robotnicze pochodzące z XIX w., położony w granicach dawnego kompleksu Poznańskiego, jest w początkowym stadium prac. Ostatnie wzmianki dotyczące prac koncepcyjnych na tym terenie pochodzą z drugiej połowy 2008 r. Można odnieść wrażenie, iż władze miasta nie wykorzystały szansy sprawnego przygotowania oraz przeprowadzenia procesu rewitalizacji tego terenu. W 2006 r. oddano do użytku Centrum Handlowo-Rozrywkowe „Manufaktura”, w którego skład weszły budynki stanowiące niezwykle ważną część imperium przemysłowego Israela Poznańskiego. Budynki, o których mowa w tym obszarze to tzw. „familioki”, w których zamieszkiwali robotnicy fabryki wraz z rodzinami. Są one położone w bezpośrednim sąsiedztwie „Manufaktury”. Zwieńczona sukcesem adaptacja obiektów pofabrycznych kompleksu przemysłowego powinna stanowić istotny impuls do intensyfikacji prac nad rewitalizacją całego obszaru, zmieniając jego charakter oraz wizerunek.

Drugi opisywany obszar to tzw. Nowe Centrum Łodzi, w skład którego wchodzi m.in. teren dzisiejszego dworca kolejowego Łódź Fabryczna oraz starej elektrociepłowni EC-1. W przypadku tego kwartału możemy powiedzieć, że proces rewitalizacji wciąż trwa. Przygotowano koncepcję przebudowy oraz wykorzystania terenu wraz z określeniem nowych funkcji, które ma pełnić. Silny związek ze sztuką oraz czterokulturową historią Łodzi ma być tematem przewodnim, w nawiązaniu do którego mają zostać przebudowane oraz wybudowane od nowa m.in. centrum festiwalowe, muzea, budynki biurowe, węzły komunikacyjne oraz rynek im. Katarzyna Kobro, artystki związanej z Łodzią. Istotnym elementem procesu rewitalizacji ma być przebudowa węzła transportowego wraz ze sprowadzeniem torowiska kolejowego oraz dworca pod ziemię, a docelowo wybudowanie tunelu łączącego dwa dworce – Łódź Fabryczną oraz Łódź Kaliską, który będzie istotnym punktem planowanej inwestycji kolei szybkiej prędkości w Polsce. Przebudowa tej części centrum miasta rozpocząć się ma w drugiej połowie 2010 r.

Trzeci obszar to „Księży Młyn”, wchodzący w skład imperium innej rodziny fabrykanckiej – Scheiblerów. Na tym obszarze zrealizowano już kilka inwestycji w ramach procesu rewitalizacji tej części miasta, odrestaurowano m.in. starą remizę strażacką,

pofabryczne obiekty przy ul. Tymienieckiego (część z nich wchodzi w skład obszaru Łódzkiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej). W chwili obecnej na ukończeniu jest inwestycja przebudowy obiektów fabrycznych, m.in. przędzalni Scheiblera, gdzie powstają lofty. Prace są w końcowych fazach realizacji, a część nich została już zakończona.

Taka formuła pozwala spojrzeć na proces rewitalizacji w mieście z trzech perspektyw: obszarów, na których planowane są inwestycje związane z rewitalizacją, tych, gdzie proces ten jest w trakcie realizacji oraz gdzie inwestycje są w końcowej fazie lub zostały już zakończone. Pozwala również prześledzić relacje, jakie panują między różnymi interesariuszami w tych kwartałach w zależności od stopnia zaawansowania prowadzonych działań.

3. Proces rewitalizacji obiektów poprzemysłowych stanowiących dziedzictwo kulturowe Łodzi

Przedstawiając proces rewitalizacji, autorzy traktują rewitalizację w szerokim wymiarze. T. Markowski [Markowski, 1999], opisując rewitalizację, zwraca uwagę na jej ekonomiczny wymiar. Przekształcanie tkanki miejskiej daje korzystne efekty w przypadku dużej skali prowadzonych działań. Możliwe jest wtedy pojawienie się efektów skali i zakresu oraz możliwość dyfuzji na obszary okalające rewitalizowane kwartały. W. Pęski w swojej definicji rewitalizacji [Pęski, 1999] oprócz wymiaru ekonomicznego zwraca uwagę na konieczność prawidłowego powiązania nowej tkanki miejskiej z dotychczas istniejącą zabudową o wartościach historycznych, ze szczególnym uwzględnieniem wykorzystania istniejącej już zabudowy do nowych funkcji, przy zachowaniu jej kształtu oraz bez zbytniej ingerencji w formę. Wskazuje, że dotychczasowe funkcje tych obszarów nie mogły być dalej kontynuowane, a planowanie działania o charakterze interwencyjnym oraz naprawczym mają na celu wyposażyć je w nowe, odmienne od poprzednich funkcje [Kaczmarek, 2001]. J. Giecwicz zwraca uwagę, że w rozumieniu wiedeńskim, rewitalizacja to działania o charakterze ciągłym, stale obecne w życiu organizmu miejskiego, a przy tym kompleksowe, będące dla miasta procesem korzystnym. [Giecwicz, 2008]

Drugim, równie istotnym biegunem podjętych rozważań jest kwestia dziedzictwa kulturowego, które autorzy rozumieją jako produkt i świadectwo różnych tradycji i duchowych osiągnięć przeszłości zarówno w sensie materialnym, jak i niematerialnym [Kozak, 2009]. Według M. Murzyn dziedzictwo kulturowe pojmowane jest jako szeroki zbiór materialnych i niematerialnych wartości, zasób interpretowany współcześnie przez

różnych użytkowników i interesariuszy miasta, począwszy od mieszkańców, przez inwestorów, po turystów. W tym ujęciu dziedzictwo to nie tylko wszystkie pozostałości przeszłości na danym terenie, ale te, które mają znaczenie lub go nabierają, spełniają wraz z postępem ożywienia miejsca pewne funkcje [Murzyn, 2007]. Interpretacja tego dziedzictwa oraz jego wykorzystanie pozostają w gestii poszczególnych aktorów: władzy lokalnej, inwestorów, właścicieli prywatnych oraz mieszkańców, a także turystów.

Chcąc dokonać analizy skuteczności procesów rewitalizacji obiektów przemysłowych oraz określić wstępnie „czynniki sukcesu”, które decydują o powodzeniu tego działania, należy na samym początku dokonać inwentaryzacji obiektów. Ze względu na dużą liczbę budynków pofabrycznych w Łodzi autorzy postanowili przedstawić w ujęciu tabelarycznym (zob. tab. 1) wybrane inwestycje związane z procesem rewitalizacji obiektów stanowiących ważną część dziedzictwa historycznego w skali miasta. Wybrano inwestycje położone w różnych miejscach Łodzi, ale wchodzące w skład wyróżnionych wcześniej obszarów. Każdy z obiektów przedstawiono, opisując jego lokalizację, funkcję pierwotną oraz funkcję, jaką zaczął pełnić po zakończeniu adaptacji do potrzeb interesariuszy. W kolumnie „Uwagi” zawarte są informacje na temat stanu budynku w okresie rozpoczynania przebudowy. Autorzy, opisując lokalizację tych obiektów, zwracają uwagę, jak bardzo istotne jest położenie danej budowli z punktu widzenia rodzaju inwestycji. Bardzo duży wpływ na powodzenie ma również to, czy dany budynek jest częścią odnawianego kompleksu, czy też jest samotnie stojącą budowlą.

Autorzy zwracają uwagę, że stan budynku miał często o wiele mniejsze znaczenie przy podejmowaniu decyzji o rozpoczęciu procesu rewitalizacji w porównaniu do jego powiązań funkcjonalnych z innymi obiektami ważnymi z punktu widzenia prawidłowego funkcjonowania miasta. Bardzo ważnym czynnikiem decydującym o rozpoczęciu prac była również wielkość obiektu, ułatwiająca adaptację danego obiektu do nowych potrzeb, które tworzy rynek. Można pokusić się o wstępne zestawienie strategicznych kryteriów w postaci analizy SWOT (tab. 2) obszarów zawierających obiekty przemysłowe, które stanowią potencjał rozwojowy miasta. W miarę powiększającej się liczby analizowanych obiektów, które są przebudowywane lub w których proces inwestycyjny został zakończony, zarówno „czynniki sukcesu”, jak również analizę SWOT będzie trzeba zmodyfikować

Tab. 1. Przykłady udanych adaptacji wybranych obiektów przemysłowych

Lp.	Nazwa obiektu	Pierwotna funkcja	Nowa funkcja	Lokalizacja	Stan przed rozpoczęciem inwestycji
1.	Kompleks Scheiblera	Przemysłowa (przemysł lekki)	Mieszkaniowa	Ul. Tymienieckiego, obszar przylegający do centrum miasta, w odległości 150 m przebiegająca linia tramwajowa, pełne wyposażenie infrastrukturalne, odległość od drogi o wysokim natężeniu ruchu – więcej niż 120 m	Obiekty pofabryczne, zaniedbane, zniszczone
2.	Muzeum Sztuki w Łodzi - MS ²	Budynek wchodzący w skład imperium I. Poznańskiego	Placówka muzealna – muzeum sztuki nowoczesnej, ekspozycje światowej sławy autorów	Budynek wchodzi w skład CH-R „Manufaktura” w odległości 500 m od Placu Wolności. W odległości 300 m przebiega linia tramwajowa i autobusowa, pełne wyposażenie infrastrukturalne, odległość od drogi o wysokim natężeniu ruchu – 300 m	Obiekt pofabryczny, zaniedbany
3.	Centrum biurowe Textorial Park	Magazyn wchodzący w skład imperium K. Scheiblera	Funkcja biurowa	Budynek położony przy ul. Tylnej, w odległości 150 m od ulicy Piłsudskiego. Pełne wyposażenie infrastrukturalne. Jedne z pierwszych powierzchni biurowych klasy A w Łodzi	Obiekt wymagający przebudowy i renowacji
4.	Politechnika Łódzka	Kompleks fabryczny L. Schweikerta	Funkcja edukacyjna	Budynek położony między ul. Wólczańską a Politechniki, w odległości 50 m droga o wysokim natężeniu ruchu wyposażona w linie tramwajowe, w odległości 250 m kampus akademicki	Obiekt wymagający szybkiej renowacji
5.	Centrum Kształcenia Międzynarodowego PŁ	Dawna fabryka Rosenblatta	Funkcja edukacyjna	Budynek położony u zbiegu ulic Stefanowskiego i Żwirki, w odległości ok. 60 m od drogi o wysokim natężeniu ruchu wyposażonej w linie tramwajowe i autobusowe. W odległości 300 m znajduje się kampus akademicki	Obiekt wymagający szybkiej interwencji i renowacji
6.	Instytut Europejski	Dawna kamienica Birnbauma	Funkcja naukowo-edukacyjna	Budynek znajdujący się przy ul. Piotrkowskiej, w odległości ok. 400 m od ulicy Piłsudskiego i ścisłego centrum miasta. Dogodny dojazd.	Obiekt wymagający natychmiastowych inwestycji
7.	Hotel Focus	Dawna fabryka J. Kindermanna	Funkcja hotelarska	Budynek znajdujący się w odległości 900 m od ul. Piotrkowskiej i dworca Łódź Kaliska, umiejscowiony przy trasie o wysokim natężeniu ruchu.	Obiekt wcześniej adaptowany na potrzeby sklepów i zakładów produkcyjnych. Stan dobry
8.	Hotel Andels	Dawna przędzalnia kompleksu I. Poznańskiego	Funkcja hotelarska	Budynek położony przy ul. Ogrodowej, wchodzący w skład kompleksu „Manufaktura”	Obiekt bardzo zniszczony, konieczna szybkiej interwencji

Źródło: opracowanie własne.

Tab. 2. Analiza SWOT procesu rewitalizacji obiektów przemysłowych stanowiących dziedzictwo kulturowe

S (mocne strony)	W (słabe strony)
• Możliwość adaptacji do różnych potrzeb • Wyposażenie infrastrukturalne • Lokalizacja obiektów • Powierzchnia obiektów • Połączenia funkcjonalne z innymi ważnymi punktami czy grupami punktów w mieście • Potencjał danych miejsc – odpowiednio wykorzystany powinien przynieść korzyści ekonomiczne i społeczne (miejsca pracy, bezpieczne obszary, atrakcyjne, zadbane obszary, zmniejszające się zagrożenie marginalizacją, aktywizacja ludności lokalnej)	• Niski stopień zaangażowania miasta w wymiarze strategicznym • Brak działań mających na celu włączenie mieszkańców i innych interesariuszy w proces podejmowania decyzji • Niekiedy punktowy charakter działań, skala procesu • Doraźny charakter działań • Brak myśli przewodniej i koncepcji prowadzonych działań • Niski stopień integracji w wymiarze społecznym, ekonomicznym czy ekologicznym działań stanowiących podstawę rozwoju jednostki
O (możliwości)	T (zagrożenia)
• Zaangażowanie partnerów międzynarodowych ze względu na międzynarodowy charakter procesu rewitalizacji • Istniejący międzynarodowy turystyczny popyt na dziedzictwo przemysłowe • Międzynarodowe zainteresowanie ze strony specjalistów obiektami dziedzictwa przemysłowego (planiści, urbaniści, architekci, socjologowie miast)	• Relacje polityczne w skali regionu i kraju • Brak ujednoliconych działań w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego od poziomu lokalnego do narodowego • Ograniczone możliwości finansowania • Zróżnicowana struktura własności

Źródło: opracowanie własne.

Zarówno wcześniejsza analiza zawarta w tab. 1, jak również analiza SWOT wskazują, że najpoważniejsze przesłanki decydujące o powodzeniu procesu rewitalizacji w odniesieniu do obiektów pofabrycznych, które są częścią dziedzictwa historycznego danego terenu, to: możliwość adaptacji do różnych potrzeb, wielkość obiektu, połączenia z innymi ważnymi dla miasta obiektami oraz odległość od ciągów komunikacyjnych. Czynniki, które mogą stanowić poważny problem, przyczyniając się tym samym do niepowodzenia procesu rewitalizacji, to: brak połączeń obiektu z innymi ważnymi dla miasta punktami, nieadekwatny stopień zaangażowania ze strony władz miasta, brak sterowania, nadzorowania czy wzbudzania procesów mediacji i negocjacji społecznych, brak myśli przewodniej w stosunku do danego obiektu, spreczne działania natury konserwatorskiej.

Niezwykle ważną kwestią w procesie rewitalizacji jest umiejętne kształtowanie relacji z otoczeniem oraz interesariuszami, zwłaszcza mieszkańcami danych obszarów. Potwierdzają to wyniki badań przeprowadzonych wśród osób znajdujących się w chwili badania na obszarach trzech kwartałów szczególnie mocno opisywanych w tym rozdziale. Badania zostały przeprowadzone w maju 2008 r. na próbie 450 osób oraz w październiku

2009 r. na próbie 150 osób, równomiernie dzieląc liczebność próby na wszystkie obszary. Narzędziem badawczym był kwestionariusz ankietowy, który powstał na bazie wcześniej prowadzonych wywiadów otwartych oraz wywiadów pogłębionych z mieszkańcami oraz innymi interesariuszami danych terenów. Kwestionariusz zarówno w pierwszym, jak też w drugim przypadku zawierał taką samą ilość pytań. Ze względu na niewielką skalę prowadzonego badania autorzy uznali, że nie ma konieczności zmiany kolejności w kafeterii w celu uniknięcia błędów świeżości. Narzędzie wcześniej zostało poddane testowi w postaci badania pilotażowego. Dopiero ostateczna forma kwestionariusza została przekazana ankieterom, których skierowano w odpowiednie miejsca w wytypowanych kwartałach. Kwartały, jak już to zostało nadmienione, wytypowano na podstawie zaawansowania procesów rewitalizacji oraz nagromadzenia obiektów przemysłowych. Badanie miało charakter sondy ulicznej, przy zastrzeżeniu, że autorzy zdawali sobie od samego początku sprawę z mankamentów tej metody opisanej przez klasyków metodologii [Churchill, 2002; Babbie, 2008; Oppenheim, 2004; Szreder, 2004; Sztabiński, 2005]. Wyniki sondy mogą służyć do opisu problemu adaptacji obiektów przemysłowych oraz relacji z interesariuszami, w tym mieszkańcami wyznaczonych obszarów. Na tym etapie badań interesowało nas nastawienie osób odwiedzających te tereny do procesu rewitalizacji (ankieter wyjaśniał respondentowi, co oznacza proces rewitalizacji obiektów przemysłowych). We wszystkich trzech kwartałach uzyskano podobne wyniki świadczące o bardzo wysokim poziomie społecznej akceptacji dla działań prowadzonych w ramach procesów rewitalizacji (zob. tab. 3).

Tab. 3. Akceptacja dla prowadzonych działań rewitalizacyjnych

Rok badania	2008	2009
Obszar/ Odpowiedź	Obiekty pofabryczne należy rewitalizować	
Ogrodowa	93,2%	91,4%
Nowe Centrum	92,7%	93,2%
Księży Młyn	87,8%	89,1%

Źródło: opracowanie własne

Respondenci zostali zapytani o stopień informowania przez władze lokalne o procesie rewitalizacji na danym terenie. Uzyskane odpowiedzi potwierdziły obawy, że informacje, które docierają do mieszkańców czy użytkowników danych kwartałów, najczęściej pochodzą z prasy. Interesariusze bardzo często narzekali, że nie znają

szczegółów ani planów procesu odnowy na danym terenie. Czują się systematycznie pomijani w procesie podejmowania decyzji, a zgłaszane przez nich wątpliwości nie są z nimi w żaden sposób dyskutowane. W efekcie prowadzić to może do zmniejszającego się poparcia dla działań związanych z przebudową i rewitalizacją.

Z badań wynika, że na podstawie szerokich informacji prasowych zwiększył się znacznie poziom poczucia poinformowania wśród użytkowników obszaru, gdzie planowana jest inwestycja „Nowego Centrum Miasta”. Jeśli chodzi o inne obszary, zmiany nie były tak znaczne, jak w przypadku wspomnianego kwartału. Wyniki prezentuje tab. 4.

Tab. 4. Stopień poinformowania mieszkańców danego terenu o inwestycjach prowadzonych/przygotowywanych w ramach rewitalizacji (1-brak informacji, 10-doskonała informacja)

Rok badania	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Obszar/ Odpowiedź	1–3		4–6		7–10	
Ogrodowa	29,2%	37,4%	35,5%	38,3%	5,2%	3,7%
Nowe Centrum	27,7%	22,6%	33,4%	47,9%	16,3%	19,8%
Księży Młyn	23,9%	19,1%	34,1%	35,8%	11,2%	9,6%

Źródło: opracowanie własne.

W trakcie przeprowadzanego badania respondenci podkreślali, że brakuje informacji na temat tego, do kogo można kierować ewentualne zapytania czy prośby o wyjaśnienia. Młodzi ludzie zwracali uwagę na konieczność wykorzystania Internetu w kwestii nie tylko przekazywania informacji, ale również zbierania informacji zwrotnej. Zaproponowano tutaj wykorzystanie narzędzia Web 2.0, które pozwala na interaktywną dyskusję oraz wstęp do przeprowadzania konsultacji społecznych. Kwestie udziału społeczeństwa w procesie zarządzania miastem są podnoszone coraz częściej zarówno w teorii, jak i praktyce współrzędzenia obszarami miejskimi. Rozwój form ustroju demokratycznego, a także wzrost świadomości obywateli powoduje wzrost zainteresowania i udziału w wydarzeniach związanych z partycypacją społeczną. Jak zauważa W. Siemczyński, za partycypację społeczną w ramach rewitalizacji uważa się angażowanie się mieszkańców w pozyskiwanie informacji, wymaganie od władz dostępu do takich informacji oraz ich konsultowanie, a także współdecydowanie wraz z władzami i w inne działania podejmowane na rzecz rewitalizacji [Siemczyński, Topczewska, 2009]. Siemczyński uważa ponadto, że udział obywateli w procesach podejmowania ważnych decyzji publicznych stanowi w społeczeństwie demokracji rozwiniętej jedną z wartości

naczelnych. *De facto* może być traktowany jako jeden z czynników pomiaru dojrzałości demokracji w danym społeczeństwie. Jednak kryterium możliwości uczestnictwa społecznego nie jest jedynym, według którego należy kształtować intensywność i różnorodność form demokratycznego życia publicznego. Pozostaje pytanie, jak daleko powinny posunąć się władze publiczne w kwestii animowania, pobudzania i aktywizacji społeczeństwa, umożliwiając obywatelom również podejmowanie decyzji, ale także branie za nie odpowiedzialności [Siemczewski, 2007].

Zauważalny jest włączaniem w proces rewitalizacji partnerów międzynarodowych, zarówno publicznych, jak też prywatnych. Zgodnie z wynikami badań przedstawionymi w tab. 5 można powiedzieć, że modelem, który zyskuje największy poziom akceptacji, jest ten, w którym zarówno prywatni, jak też publiczni partnerzy równomiernie uczestniczą w procesie rewitalizacji. Jest to, gdyż daje władzom lokalnym dość wyraźny sygnał, jeśli chodzi o kierunki poszukiwań potencjalnych inwestorów oraz finansowania inwestycji. Mamy tutaj na myśli środki, które można pozyskać z Unii Europejskiej, jak również w wyniku działania międzynarodowych konsorcjów deweloperskich, które przy ścisłej współpracy z władzami lokalnymi będą w stanie skutecznie przygotować i wdrożyć założenia projektu. Respondenci silnie akcentowali obecność partnerów publicznych (w tym władz lokalnych) jako gwarantów przeprowadzenia inwestycji w poszanowaniu prawa i zdania obywateli.

Tab. 5. Uczestnictwo międzynarodowych partnerów w procesie rewitalizacji

Rok badania	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Obszar/ Odpowiedź	Akceptacja zaangażowania zagranicznych partnerów: tylko instytucje publiczne		Akceptacja zaangażowania zagranicznych partnerów: tylko podmioty prywatne		Akceptacja zaangażowania zagranicznych partnerów: zarówno instytucje publiczne, jak i podmioty prywatne		Brak akceptacji jakiegokolwiek zaangażowania zagranicznych partnerów	
Ogrodowa	5,6%	5,9%	2,7%	2,6%	15,2%	15,3%	7,9%	8,1%
Nowe Centrum	3,8%	3,4%	4,4%	4,8%	17,5%	19,4%	6,0%	5,8%
Księży Młyn	5,2%	5,3%	3,1%	2,7%	15,2%	14,6%	6,5%	7,1%

Źródło: opracowanie własne.

4. Podsumowanie – uwarunkowania przeprowadzania procesu rewitalizacji elementów dziedzictwa kulturowego

Jednym z celów procesu rewitalizacji jest odzyskanie cennych terenów położonych w centralnych częściach miasta, które w wyniku postępujących procesów degradacji utraciły swoje walory. Obserwowane w krajach Europy Zachodniej działania rewitalizacyjne mają charakter niezwykle złożony, ale także skoordynowany, ponieważ jedynie koncentracja tego typu inwestycji na danym obszarze będzie przynosić określone korzyści ekonomiczne w długim czasie [Markowski, Stawasz, 2007]. Ten strategiczny wymiar działań jest niezwykle istotny i należy do niego włączyć kwestie związane z zarządzaniem elementami dziedzictwa kulturowego.

Jeżeli chodzi o Łódź, to wszystkie opisane kwartały, tj. „Ogrodowa”, „Nowe Centrum” oraz „Księży Młyn”, są położone w bardzo atrakcyjnych miejscach. Ich cechy wspólne to m.in.:

- wyposażenie infrastrukturalne,
- dobre skomunikowanie z innymi częściami miasta,
- zabytkowy charakter zabudowy,
- potrzeba adaptacji,
- skala obiektów/obszaru,
- skala prowadzonych działań rewitalizacyjnych wraz z z istnieniem działań komplementarnych,
- akceptacja – współdziałanie ze strony różnych grup użytkowników oraz interesariuszy,
- wprowadzenia nowych funkcji, aby zachować budynki przed zniszczeniem.

Z przeprowadzonych badań można wyciągnąć następujące wnioski:

1. Władze miasta muszą przeanalizować bardzo dokładnie proces komunikowania, sprawdzić, w którym miejscu w procesie komunikacji dochodzi do zakłóceń. W innym przypadku w miarę upływu czasu zamiast przechodzić do dalszych etapów w złożonym procesie rewitalizacji, dalej będą poszukiwały skutecznego modelu, którego celem będzie zwiększanie akceptacji dla podejmowanych działań.
2. Poważnym ograniczeniem tego narzędzia jest na pewno liczba osób korzystających z Internetu oraz liczba osób, które aktywnie uczestniczą w forach dyskusyjnych. Trzeba natomiast zwrócić uwagę na perspektywy rozwoju tego narzędzia, które coraz powszechniej wykorzystywane jest w

przedsiębiorstwach, ułatwiając oraz usprawniając komunikację z otoczeniem bliższym i dalszym, porządkując model przekazywania, a także gromadzenia informacji w samej organizacji.

3. W badaniu przeprowadzonym przy wykorzystaniu metody sondy ulicznej, jak również we wcześniejszych wywiadach bezpośrednich, pogłębionych uwidacznia się silnie potrzeba warsztatowego budowania relacji i akceptacji dla procesu rewitalizacji. Warsztaty powinny swym zasięgiem objąć na początek interesariuszy danego terenu/kwartалу. Następnym etapem jest warsztat w skali całego miasta, który pozwoli wypracować wspólny model oparty na celach zrozumiałych i akceptowalnych przez różnych użytkowników. Kolejnym etapem powinien być warsztat regionalny, którego celem będzie wykorzystanie potencjału płynącego ze zmian w strukturze oraz funkcjonowaniu miasta. Wszystkie te warsztaty na różnych poziomach powinny być inicjowane oraz moderowane/współmoderowane przez instytucje publiczne, ze względu na zaufanie, którym dalej są darzone. Oddanie tego pola w ręce inwestorów prywatnych może okazać się przedwczesne, zwłaszcza jeśli chodzi o pierwsze etapy budowania relacji. Obecność inwestorów prywatnych oraz ekspertów międzynarodowych jest konieczna na poziomie regionalnym, krajowym, gdzie rozwój miasta w wyniku wprowadzonych zmian będzie rozpatrywany w szerszym ujęciu. Na żadnym z etapów nie można pomijać mieszkańców, przedsiębiorców i innych szeroko definiowanych użytkowników danego terenu, ponieważ w postępującym procesie rewitalizacji nie można pominąć żadnej ze stron.

Można powiedzieć, że dopiero umiejętne połączenie walorów obiektów przemysłowych, w tym lokalizacji, z trafnie dobraną nową funkcją obiektu decyduje o powodzeniu wykorzystania dziedzictwa kulturowego w procesie rewitalizacji. Połączenie takie, przy szerszych działaniach, daje możliwość czerpania ekonomicznych zysków w długim okresie czasu, czyli przesądza o opłacalności prowadzonych działań dla zaangażowanych partnerów prywatnych. W przypadku nadmiernej, nieuzasadnionej interwencji władz publicznych oraz braku opracowanych celów strategicznych istnieje możliwość degradacji cennych obiektów przemysłowych na skutek działań lub braku działań ze strony władz miasta. Jedną z konsekwencji takich zachowań są skrajne spojrzenia na proces rewitalizacji (wyburzać lub nie wyburzać), bez podjęcia merytorycznej, społecznej, ekonomicznej i środowiskowej analizy oddziaływań i

wpływów. Aby takie analizy oraz wnioski mogły powstać, a cele procesu mogły być sformułowane rzetelnie i w sposób kompleksowy, istnieje konieczność spojrzenia interdyscyplinarnego (architektów, urbanistów, planistów, ekonomistów, historyków sztuki, socjologów, animatorów kultury) na rewitalizację tych obszarów, gdzie spoiwem jest adaptacja zasobów dziedzictwa kulturowego.

Gwarancją skutecznej ochrony takich obiektów w obecnie panujących warunkach jest umiejętne włączenie go do sfery gospodarki rynkowej, co jest równoznaczne z koniecznością znalezienia punktu równowagi pomiędzy jego ścisłą ochroną, ekonomiczną opłacalnością a zwykłym życiem [Pazder, 2008]. Trzeba jednak pamiętać, że kwestia zachowania dziedzictwa kulturowego nie powinna rodzić skrajnych postaw. Jak zauważają niektórzy architekci oraz urbaniści, nie można we wszystkich przypadkach sprzeciwiać się rozbiórce budynków lub budowli przedstawiających pewne wartości kulturowe, jeśli jest ona konieczna dla realizacji ważnych dla społeczeństwa zadań [Ostrowski, 2002]. Należy wziąć pod uwagę stan samego budynku, konieczność wykonania prac adaptacyjnych, koszt takich prac oraz szanse znalezienie partnerów z sektora prywatnego, którzy będą zainteresowani finansowaniem adaptacji oraz rewitalizacji obiektu lub zespołu obiektów. Z drugiej strony całkowicie nie do przyjęcia jest bezkrytyczna zgoda na wyburzenie obiektów, w miejsce których powstawać mają nowe. Celne wydaje się tu sformułowanie W. Ostrowskiego, który mówi, że najwłaściwszym rozwiązaniem jest wybór pod nowe inwestycje takich terenów, by powstawanie nowych wartości nie pociągało za sobą strat w dziedzictwie kulturowym. A jeśli to niemożliwe, trzeba starać się, aby z dziedzictwa tego uratować jak najwięcej [Ostrowski 2002]. Niezwykle ważnym elementem w procesie rewitalizacji miast jest budowanie relacji z interesariuszami, szczególnie jeśli chodzi o mieszkańców. Brak ścisłej współpracy pomiędzy władzami miasta a mieszkańcami oraz potencjalnymi inwestorami w tych obszarach przemysłowych jest bardzo widoczny w wynikach podjętych badań ankietowych przeprowadzonych wśród mieszkańców wybranych terenów w Łodzi. Wyrażane silne poparcie dla ratowania obiektów przemysłowych bardzo mocno koliduje z zaufaniem do partnerów prywatnych, w tym partnerów międzynarodowych, którzy mogliby uczestniczyć w tym procesie. Niepokój budzi możliwość ograniczonego dostępu do terenów, które według mieszkańców są lub mogą być atrakcyjne turystycznie. Brak konsultacji społecznych w zakresie rewitalizacji może okazać się największą przeszkodą w procesie przemian w mieście. Niepodjęcie żadnych działań będzie prowadziło z jednej strony do dalszej degradacji dziedzictwa kulturowego, a z drugiej strony do wzrostu samowolnych, niekontrolowanych działań w

zakresie obiektów przemysłowych, łącznie z ich nieuzasadnionym wyburzaniem. Na podstawie opinii przekazywanych w trakcie prowadzonych badań można powiedzieć, że rewitalizacja obiektów stanowiących istotny element dziedzictwa kulturowego wymaga jeszcze większych nakładów i spojrzenia interdyscyplinarnego ze względu na charakter zmienianej materii.

Literatura

1. Babbie E., (2008), *Podstawy badań społecznych*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
2. Bonisławski R., Podolska J., (2008), *Spacerownik łódzki*, Biblioteka Gazety Wyborczej, Agora, Łódź.
3. Chmielewski J.M., (2001), *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.
4. Churchill G., (2002), *Badania marketingowe. Podstawy metodologiczne*, Wydawnictwo PWN, Warszawa.
5. George P., (1956), *Miasto*, PWN, Warszawa.
6. Giecwicz J., (2008), *Konserwatywna awangarda. Wiedeńska polityka mieszkaniowa 1920-2005*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.
7. Jałowiecki B., Szczepański M.S., (2006), *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
8. Jędrusiak T., (2008), *Turystyka kulturowa*, Wydawnictwo PWE, Warszawa.
9. Kaczmarek S., (2001), *Rewitalizacja terenów przemysłowych. Nowy wymiar w rozwoju miast*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
10. Kłosek-Kozłowska D., (2007), *Zeszyt „Architektura” nr 4, Ochrona wartości kulturowych miast a urbanistyka*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.
11. Korenik S., Słodczyk J., (2005), *Podstawy gospodarki przestrzennej – wybrane aspekty*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.
12. Koseski A., Stawarz A., (2002), *Tożsamość społeczno-kulturowa współczesnego miasta w Polsce*, Polskie Towarzystwo Etnologii Miasta, Warszawa-Pułtusk.
13. Kowalewski M., (2006), *Zmieniając miasto. Wokół teorii i praktyki rewitalizacyjnej*, Fundacja Twórców Architektury, Poznań.
14. Kozak M.W., (2009), *Turystyka i polityka turystyczna a rozwój: między starym a nowym paradygmatem*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
15. Markowski T., (1999), *Zarządzanie rozwojem miast*, PWN, Warszawa.
16. Markowski T., Stawasz D. (red.), (2007), *Rewitalizacja a rozwój funkcji metropolitalnych miasta Łodzi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
17. Murzyn M.A., (2006), *Kazimierz. Środkoeuropejskie doświadczenie rewitalizacji*, Międzynarodowe Centrum Kultury, Kraków.
18. Oppenheim A.N., (2004), *Kwestionariusze, wywiady, pomiary postaw*, Wydawnictwo Zys i S-ka, Poznań.
19. Ostrowski W., (2001), *Wprowadzenie do historii budowy miast*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.
20. Pazder D., (2008), *Rewitalizacja śródmiejskich przestrzeni kulturowych jako czynnik wzrostu atrakcyjności miasta. Badania średniej wielkości miast wielkopolski*, Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej.
21. Pender L., Sharpley R., (2008), *Zarządzanie turystyką*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
22. Pęski W., (1999), *Zarządzanie zrównoważonym rozwojem miast*, Wydawnictwo Arkady, Warszawa.
23. *Podręcznik rewitalizacji*, (2003), Urząd Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast, Warszawa.
24. Polko A., (2005), *Miejski rynek mieszkaniowy i efekty sąsiedztwa*, Akademia Ekonomiczna w Katowicach.
25. Siemczyński W., Topczewska T., (2009), *Rewitalizacja miast w Polsce przy wsparciu funduszami UE w latach 2004-2008*, Difin, Warszawa.
26. Stangel M., (2009), *Odnowa miast w społeczeństwie informacyjnym. Technologie informacyjne i komunikacyjne w procesach rewitalizacji*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice.
27. Starzewska-Sikorska A., (2007), *Instrumenty zarządzania rewitalizacją zdegradowanych terenów przemysłowych oraz obszarów odnowy miejskiej*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok.
28. Szerszeń J., (1987), *Śródmieście jako obszar kultury*, PWN, Warszawa-Łódź.

29. Szreder M., (2004), *Metody i techniki sondażowych badań opinii*, Wydawnictwo PWE, Warszawa.
30. Sztabiński P. B. (red.), (2005), *Fieldwork jest sztuką. Jak dobrać respondenta, skłonić do udziału w wywiadzie, rzetelnie i sprawnie zrealizować badanie*, IFiS PAN, Warszawa.
31. Sułek A., (2002), *Ogród metodologii socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

Streszczenie

Celem artykułu jest wstępna ocena skuteczności procesów rewitalizacji obiektów przemysłowych Łodzi z próbą wskazania przyczyn, dla których niektóre z tych przedsięwzięć się nie udały. Postawiono tezę, iż dopiero trafny dobór nowej funkcji, jaką mają pełnić adaptowane obiekty, w połączeniu z istniejącą tkanką obiektu i jego cechami (dostępność wewnętrzna i zewnętrzna, wyposażenie infrastrukturalne, walory architektoniczne) dają szansę na wykorzystanie rynkowych sił w procesie rewitalizacji obiektów stanowiących przemysłowe dziedzictwo. Pierwsza część rozdziału opisuje specyfikę miasta, jakim jest Łódź, kładąc duży nacisk na posiadane dziedzictwo przemysłowe w postaci obiektów pofabrycznych oraz uwarunkowania gospodarcze, które miały bardzo duży wpływ na sytuację miasta oraz jego zasobów w ostatnich latach. W kolejnej części została poruszona kwestia wykorzystania obiektów przemysłowych w chwili obecnej. Ostatnia część zawiera sugestię co do sposobu prowadzenia rewitalizacji w miastach, które posiadają takie zasoby materialnego dziedzictwa przemysłowego.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, dziedzictwo kulturowe, turystyka kulturowa, partycypacja społeczna, konsultacje społeczne

Summary

Adaptation of post-industrial heritage in the revitalization process of the example of Lodz

The purpose of this article is the preliminary assessment of the effectiveness of the revitalization of postindustrial buildings in Lodz, with an attempt to identify the reasons why some of these projects failed. The first part of the article describes the specific city of Lodz, placing great emphasis on the postindustrial heritage held in the form of factory buildings. In the next part of the article has raised the issue of use of former industrial sites in the current socio-economical situation.

The last part of the article contains a suggestion as to how the revitalization of the cities that have historical resources such as Lodz.

Keywords: revitalization, cultural heritage, cultural tourism, social participation, consultations.

Bydgoszcz – rewitalizacja miasta i Bydgoskiego Węzła Wodnego. Nasza dobra praktyka

*Stanisław Wroński**

Wprowadzenie

Problematyka rewitalizacji Bydgoszczy obejmuje od 1998 r. ciąg spójnych i konsekwentnych działań programowych, planistycznych, inwestycyjnych, edukacyjnych i promocyjnych polityki miejskiej, zapoczątkowanych inicjatywami związanymi z rewitalizacją Bydgoskiego Węzła Wodnego.

Dzięki korzystnym relacjom geograficznym i hydrotechnicznym możliwe było powstanie w XVIII w. Kanału Bydgoskiego i tym samym Bydgoskiego Węzła Wodnego (BWW) – najistotniejszego punktu na Międzynarodowej Drodze Wodnej E-70. W wyniku intensywnej eksploatacji tego szlaku Bydgoszcz rozwijała się gospodarczo, była kwitnącym portem rzeczny z silnym zapleczem typowym dla wodnego transportu towarowego. Obok urządzeń wodnych służących transportowi wzdłuż jej brzegów powstawała charakterystyczna, nadwodna infrastruktura rekreacyjna i sportowa.

Brda, harmonijnie wkomponowana w pejzaż miasta, lubiana przez bydgoszczan, opiewana przez artystów, podziwiana przez turystów-wodniaków oraz przybyszów z innych stron Polski i Europy, tworzyła niepowtarzalny oryginalny nadrzeczny klimat miasta. Ostatnie dekady XX w. nie były dla Brdy i Kanału Bydgoskiego czasem łaskawym. Gwałtownie tracił na znaczeniu transport wodny, coraz mniej wykorzystywane było jego zaplecze. Nieoczyszczone ścieki pogorszyły stan biologiczny wody. Miasto odwracało się od swojej rzeki.

1. Z wody widać inaczej

W latach 90. XX w., przy narastającej konkurencyjności miast, postawiono na rewitalizację terenów przywodnych jako wyróżnika i atutu Bydgoszczy. Rozpoczęto od

* Stanisław Wroński, Miejska Pracownia Urbanistyczna w Bydgoszczy

działań programowych, planistycznych, potem pojawiły się działania inwestycyjne, edukacyjne, a w końcu promocyjne.

Bydgoszcz ustanowiła Bydgoski Węzeł Wodny swoim okrętem flagowym, a Wyspę Młyńską okrętem flagowym Bydgoskiego Węzła Wodnego. Od 10 lat konsekwentnie i systemowo działa w kierunku jego rewitalizacji i rozwoju, mającej na celu przywrócenie transportu wodnego, w tym przede wszystkim turystyki wodnej. Szczególnym elementem działań jest **przywracanie nadrzecznej tożsamości miasta i mieszkańców**.

2. Przywracanie Brdy miastu

W 1998 r. sporządzono dokument zatytułowany „Przywracanie Brdy Miastu”, którego głównym celem było wprowadzenie zmian w strukturze funkcjonalno-przestrzennej terenów, które wykorzystując istniejące uwarunkowania, uczyniłyby Brdę nierozłącznym, pierwszoplanowym elementem kompozycji przestrzennej miasta, wpływającym i limitującym procesy rozwojowe tak, aby miasto było kreatorem zdarzeń dokonujących się w jej sąsiedztwie, zwłaszcza w rejonie Śródmieścia, a nie wyłącznie ich rejestratorem. Ponadto celem opracowania było przywrócenie tożsamości miejsca i miasta oraz swoistej elegancji nadrzecznej dzielnicy z jej charakterystyczną elewacją od strony Brdy, a także zmiana nastawienia społeczeństwa i władz do tego dziedzictwa. W tej sferze omawiany dokument spełniał swoją rolę z nawiązką. Opracowanie otrzymało wyróżnienie na targach INVESTCITY 98.

3. Program Przywracania Miastu rzeki Brdy

Sporządzony w 2000 r. kolejny dokument, „Program przywracania miastu rzeki Brdy”, został uchwalony uchwałą Rady Miasta i uzyskał status dokumentu miejskiego. Program obejmował cały odcinek Brdy w granicach miasta.

W dziedzinie **ochrony środowiska i infrastruktury** najważniejszym zadaniem programu było doprowadzenie wody Brdy do odpowiedniej klasy czystości, co uznano za konieczny warunek dalszego wykorzystania dla celów turystycznych, oraz wprowadzenie w strefę nadrzeczną stosownych do miejsca funkcji i zabudowy. Za 803 mln zł zbudowano dwie duże oczyszczalnie ścieków, kończy się również modernizacja i rozbudowa całego systemu kanalizacji sanitarnej, deszczowej i wodociągowej. Miasto przystępuje do usuwania osadów dennych z Kanału i Brdy oraz do budowy stopnia wodnego w celu wyrównania przepływów wód.

W dziedzinie **rozwoju gospodarczego** zasadniczym problemem wymienianym w programie była poprawa warunków żeglugowych dla transportu wodnego oraz turystyki wodnej.

W dziedzinie **polityki społecznej** program mówił o konieczności pobudzania społecznej świadomości o randze rzeki w mieście i lokalizacji stref wypoczynkowych, a także o potrzebie rewitalizacji szczególnych miejsc, jak Wyspa Młyńska, Wenecja Bydgoska oraz rejon spichrzy.

W dziedzinie **ładu przestrzennego** program decydował o zasadach zagospodarowania brzegów i obszarów nadwodnych, wykorzystaniu rezerw terenowych i lokalizacji właściwych dla miejsc, funkcji i obiektów prestiżowych, zaś w kwestii **finansowania** wskazywał na dostępne źródła dotacji i zasady ich pozyskania.

Tak sformułowane problemy były podstawą do podejmowania właściwych działań inwestycyjnych i organizacyjnych. Program spełnił swoją rolę i uzyskał nagrodę ZMP – MIASTO 2000.

4. Program Rewitalizacji i Rozwoju Bydgoskiego Węzła Wodnego

„Program Rewitalizacji i Rozwoju Bydgoskiego Węzła Wodnego” sporządzony i uchwalony został w 2006 r. Jest to interdyscyplinarny, spójny dokument obejmujący tereny leżące w granicach Bydgoszczy.

Uwzględniając uwarunkowania przestrzenne, krajobrazowe, kulturowe, przyrodnicze, techniczne, własnościowe i formalnoprawne, program ma za zadanie m.in.: przywrócić Bydgoszczy kluczowej roli na szlaku wodnym Berlin-Kaliningrad, przywrócić nadrzeczną tożsamość miasta oraz wykreować nową przestrzeń miejską, ochronę wartości przyrodniczych i kulturowych miasta, aktywizację działalności usługowo-turystycznej, rekreacyjnej i transportowej.

W tym wszechstronnym i szczegółowym opracowaniu wyodrębnia się w obszarze Bydgoskiego Węzła Wodnego pięć typów krajobrazu o różnicowanym charakterze i predyspozycjach. Należą do nich: Zielona Dolina Brdy, Brda Śródmiejska, Brda Gospodarczo-Sportowa, Kanał Bydgoski i Dolina Wisły. Ich analiza umożliwiła zidentyfikowanie 169 zadań zróżnicowanych pod względem kategorii, znaczenia dla BWW oraz pilności wykonania. Program nie rozstrzyga o czasie i kolejności ich realizacji, gdyż jest to uzależnione od możliwości finansowych gminy i pozyskiwanych środków.

Przeprowadzona analiza SWOT wskazała na przewagę mocnych stron i szans BWW w stosunku do stron słabych i wynikających z nich zagrożeń. Realizacja

wyodrębnionych zadań wymaga spełnienia wielu warunków określonych w programie na poziomie lokalnym, ponadlokalnym i krajowym.

Działaniem niezbędnym dla rozwoju i rewitalizacji BWW jest jego promocja, której zasady również określono w programie.

Program jako wiodący dokument, w celu określenia jego skuteczności definiuje:

- **współpracę trzech ładów** – ekonomicznego, społecznego i przestrzennego,
- **współpracę trzech sektorów** – publicznego, gminnego i państwowego oraz prywatnego,
- **współpracę pionową** – budowanie partnerstwa na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym),
- **współpracę horyzontalną** – porozumienie między samorządami lokalnymi,
- **spójność dokumentów** – długofalowa strategia zawarta w Planie Rozwoju Bydgoszczy,
- **marketingową rolę dokumentu.**

Program wyróżniony został wieloma krajowymi i międzynarodowymi nagrodami, w tym: Nagrodą pierwszego stopnia Ministra Budownictwa w 2007 r., IULA – Międzynarodowy Konkurs Urbanistyczno-Krajobrazowy, Bentley, Europejskiej Rady Planistów Przestrzennych itp.

5. Lokalny Program Rewitalizacji dla miasta Bydgoszczy na lata 2007-2015

Lokalny Program Rewitalizacji dla miasta Bydgoszczy na lata 2007–2015 jest dokumentem odbiegającym od innych standardowych programów, ponieważ wynika z naszych **szczególnych uwarunkowań**.

Po pierwsze, chodzi o odmienne zasady udzielania wsparcia z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2007–2013, polegające na tym, że każde z miast województwa otrzymało, według przyjętego klucza, alokację na „wspieranie przemian w miastach i obszarach wymagających odnowy” – rewitalizację zdegradowanych dzielnic miast. Uwzględniając ściśle określone w wytycznych typy projektów oraz beneficjentów, dokonano naboru i wyboru projektów do Lokalnego Programu Rewitalizacji (LPR). Tylko przyjęte w LPR projekty będą uwzględniane w naborze przez instytucję zarządzającą.

Druga kwestia dotyczy specyfiki naszego dziedzictwa. Bydgoszcz, dzięki budowie w XVIII w. Kanału Bydgoskiego, skomunikowana została drogą wodną z Europą

Wschodnią i Zachodnią, BBW stał się najistotniejszym punktem na całej drodze wodnej E-70 z Berlina do Kaliningradu.

Specyfika programu wynika także z własnej, oryginalnej metodologii sporządzenia LPR, której szczególnym wyróżnikiem jest opracowanie bardzo wnikliwego raportu o sytuacji społeczno-gospodarczej Bydgoszczy i analizy zjawisk kryzysowych oraz zastosowanie wielu nowatorskich wskaźników umożliwiających delimitację obszarów kryzysowych. Takimi wskaźnikami są np.: **zbiorcza ocena w zakresie wskazań techniczno-funkcjonalnych i obszary zdegradowanej struktury miejskiej**. Należy również wspomnieć zastosowaną metodologię wyboru projektów miejskich, uwzględniającą analizę celów i działań zawartych w strategicznych dokumentach miasta, z preferencją projektów wynikających z Programu Rewitalizacji i Rozwoju Bydgoskiego Węzła Wodnego, szeroki nabór projektów beneficjentów zewnętrznych oraz podział sporządzania LPR na dwa etapy.

Po czwarte, Bydgoszcz od 2005 r. posiada Program Rewitalizacji i Rozwoju Bydgoskiego Węzła Wodnego, który określa uwarunkowania i zadania w zakresie rozwoju BWW.

Na końcu należy podkreślić, że LPR sporządzony został przez służby miejskie, tj. Miejską Pracownię Urbanistyczną i Wydział Rozwoju i Strategii Miasta Urzędu Miasta Bydgoszczy, według metodologii zgodnej z wytycznymi Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego dotyczącymi przygotowania Lokalnego Programu Rewitalizacji oraz z wykorzystaniem własnych doświadczeń. Zespół współpracował, zwłaszcza w części dotyczącej zbierania danych, z licznymi instytucjami, których problematyka instytucji była przedmiotem analiz.

Nadzór nad sporządzeniem LPR sprawowali: Lucyna Kojder-Szweda Z-ca Prezydenta Miasta Bydgoszczy oraz Zespół Zadaniowy ds. Lokalnego Programu Rewitalizacji dla miasta Bydgoszczy, składający się z przedstawicieli instytucji, których działanie ma związek z problematyką rewitalizacji.

Przy sporządzeniu LPR uwzględniono (po aktualizacji danych) materiały z poprzedniego programu, opracowanego w 2005 r., które w większości zostały zawarte w diagnozie stanu wyjściowego - „Raportcie o sytuacji społeczno-gospodarczej Bydgoszczy”.

Szczególnym wyróżnikiem przyjętej metodologii jest opracowanie bardzo wnikliwego raportu o sytuacji społeczno-gospodarczej Bydgoszczy oraz analiza zjawisk

kryzysowych. Dlatego też, ze względu na szczególne uwarunkowania, LPR został sporządzony w dwóch etapach.

I etap projektu obejmował:

- raport o sytuacji społeczno-gospodarczej Bydgoszczy,
- analizę zjawisk kryzysowych,
- delimitację obszaru objętego LPR (wyznaczenie obszaru wsparcia dla zadań użyteczności publicznej),
- delimitację obszaru wsparcia dla mieszkalnictwa,
- analizę strategiczną – SWOT.

Wyznaczone w tym etapie obszary wsparcia zostały przyjęte uchwałą Rady Miasta Bydgoszczy i umożliwiły rozpisanie konkursu na projekty beneficjentów zewnętrznych, przeznaczone tylko dla tych obszarów.

II etap obejmował:

- przyjęcie regulaminu naboru projektów i ich oceny oraz ogłoszenie o ich naborze,
- nabór projektów i ich ocenę formalną i merytoryczną przez Komisję Oceny Projektów,
- utworzenie listy podstawowej i rezerwowej projektów miejskich i beneficjentów zewnętrznych dla obszaru objętego LPR oraz listy podstawowej i rezerwowej dla beneficjentów z obszarów wsparcia dla mieszkalnictwa,
- uzyskanie od Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska postanowienia o odstąpieniu od przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko LPR,
- zamknięcie dokumentu LPR,
- konsultacje społeczne i uchwalenie LPR.

Takie usystematyzowanie problematyki i zastosowana metodologia umożliwiły:

- 1) rozpoznanie w maksymalnym możliwym stopniu skali zjawisk i obszarów, na których występują zjawiska kryzysowe – pogłębiona analiza ma szczególne znaczenie dla zarządzania miastem, wskazuje zakres i specyfikę zjawisk kryzysowych, lokalizuje je na mapie, jest bazą dla dalszych działań rewitalizacyjnych niezależnych od priorytetów ustalonych w ramach funduszy pomocowych wynikających z RPO, pozwala na ewentualną modyfikację czy ukierunkowanie zadań prowadzonych przez odpowiedzialne jednostki - instytucje miejskie w ramach ich działalności statutowej;
- 2) właściwe określenie obszarów wsparcia;

- 3) wyznaczenie projektów własnych;
- 4) ograniczenie naboru projektów zewnętrznych tylko do objętych uchwałą obszarów wsparcia;
- 5) uzupełnienie (bez zmiany LPR) projektów na liście podstawowej projektami z listy rezerwowej, w sytuacji gdy zakwalifikowany beneficjent zrezygnuje lub będą konieczne oszczędności.

6. InWater

W latach 2006–2007 Bydgoszcz uczestniczyła w międzynarodowym projekcie „Wykorzystanie Śródlądowych Dróg Wodnych Dla Rozwoju Regionalnego” - InWater, zrealizowanym i współfinansowanym z Inicjatywy Wspólnotowej INTERREG IIIB – Region Morza Bałtyckiego.

Liderem projektu była Politechnika Gdańska, a partnerami dwadzieścia instytucji, miast, gmin, uczelni i regionów z Litwy, Polski, Niemiec i Rosji, w tym: Bydgoszcz, Gdańsk, Toruń i Tczew oraz Stowarzyszenie Miast i Gmin Nadnoteckich. W ramach projektu poszczególne miasta i gminy wykonały szereg opracowań mających na celu spójne działania rewitalizacyjne oraz rozwojowe terenów nadwodnych na tym szlaku.

W Bydgoszczy w ramach InWater sporządzony został opisany wyżej „Program Rewitalizacji i Rozwoju Bydgoskiego Węzła Wodnego” oraz następujące koncepcje i opracowania:

1. **Przystanki tramwaju wodnego.** Tramwaj wodny to już dziś funkcjonujący turystyczny i miejski środek transportu. Założeniem opracowania jest uwzględnienie istniejących oraz wyznaczenie ośmiu nowych przystanków w powiązaniu z istniejącymi i projektowanymi bulwarami oraz zapewnienie do nich swobodnego dostępu. Przystanki to spójny ciąg różnych, lecz skonstruowanych na wspólnym module interaktywnych obiektów, stanowiących element gry przestrzennej, identyfikujących miejsce, ściśle powiązanych z otoczeniem. Pełnią one również, a może przede wszystkim, funkcje użytkowe jako ochrona przed deszczem i wiatrem.
2. **Przystań „Brda Centrum”.** Zlokalizowana w zakolu Brdy w centralnej części miasta. Koncepcja, wykorzystując istniejący półwysep, dzięki planowanemu przekopowi przewiduje utworzenie wyspy, połączonej z brzegiem kładką pieszo-rowerową umożliwiającą zwiększenie miejsc cumowania. Wyjątkowy charakter miejsca i otoczenia podkreśli uzupełnienie programu przystani o amfiteatr i

przystanek tramwaju wodnego, a atrakcyjne nabrzeże z ciągiem pieszym i rowerowym i kampusem Wyższej Szkoły Gospodarki spowoduje, że miejsce to stanie się miejscem szczególnym.

3. **Przystań „Kartodrom”.** Przystań wykorzystuje istniejący, dziś nieczynny poprzemysłowy zbiornik wodny. Zlokalizowana jest na zakolu starorzecza, naprzeciwko urokliwej, porośniętej dorodnym drzewostanem wyspy, od nabrzeża Brdy odgradza ją piękna aleja, włączona w bulwary wraz z projektowanym ciągiem pieszo-rowerowym. Otoczenie umożliwia realizację pełnego programu funkcjonalnego i użytkowego, a bliskość głównych ulic gwarantuje dostęp do komunikacji kołowej i publicznej.
4. **Przystań „Żegluga”.** Przystań posiadająca wyjątkowy potencjał dzięki istniejącemu nabrzeżu, slipowi remontowemu oraz poprzemysłowemu obiektowi o dużych walorach estetycznych i kulturowych. Zlokalizowana w zakolu starorzecza Brdy, naprzeciwko dużej zielonej wyspy. Na otaczającym ją terenie można zrealizować pełen program funkcjonalno-użytkowy. Planowane wzdłuż nabrzeża bulwary z ciągiem spacerowym i rowerowym wraz z okolicznymi ulicami umożliwiają dostęp każdemu zainteresowanemu, niezależnie od preferowanego środka transportu.
5. **Przystań „Brdujście”.** Są tutaj największe możliwości urządzenia i zagospodarowania oraz rozbudowy. Zlokalizowana na dwóch poziomach, górnym i dolnym awanporcie starej śluzy „Brdujście”, dostępna jest od strony Brdy i Wisły bez potrzeby śluzowania. Wzbogacona o nieczynne urządzenia śluzy oraz wartościowy, stary budynek śluzowego, z możliwością rozbudowy o nowe kubatury i funkcje, przystań ta będzie wodniackim oknem Bydgoszczy na Wisłę.
6. **Bulwary.** W obszarze nadwodnym Brdy, zwłaszcza na odcinku śródmiejskim, znajdują się bulwary. Na dalszym odcinku są one w stanie szczątkowym lub nie ma ich w ogóle. Koncepcja programowo-przestrzenna bulwarów nad Brdą w sposób spójny, stosowny do miejsca, uwzględnia planowane przystanie i przystanki tramwaju wodnego, zagospodarowanie terenów przyległych, charakter i zakres zarówno samych bulwarów, jak również funkcji towarzyszących, w postaci miejsc wypoczynku aktywnego i biernego. Uwzględniając uwarunkowania, zaprojektowano bulwary i otoczenie o charakterze widokowo-reprezentacyjnym, rekreacji rodzinnej oraz aktywności sportowej.

7. Rewitalizacja Wyspy Młyńskiej

Wyspa Młyńska to okręt flagowy BWW. Kiedyś obszar przyległy do Starego Miasta stanowił jego zaplecze gospodarcze wykorzystujące energię wodną. Wyspę tę okala Brda Młynówka, której wody spiętrzone są na poziomie górnego awanportu Śluzy Miejskiej, w przeciwieństwie do poziomu wody Brdy właściwej, znajdującej się na poziomie dolnego awanportu. Wyspa Młyńska do końca lat 90. XX w. pełniła funkcję przemysłowo-magazynową.

Obecnie znajdujące się tam obiekty przystosowane są do funkcji kulturowych, rozwoju przedsiębiorczości, rekreacji, wypoczynku, sportu i turystyki, ze szczególnym uwzględnieniem jej walorów przyrodniczych. Rewitalizacja Wyspy Młyńskiej przebiega w czterech etapach.

Dwa pierwsze etapy: „Rewitalizacja Wyspy Młyńskiej na cele rozwoju przedsiębiorczości” oraz „Renowacja obiektów dziedzictwa kulturowego” zostały już zakończone. Ich efektem jest renowacja sześciu budynków, powstanie kładki pieszej przez Brdę i dwóch kładek przez Brdę Młynówkę oraz „międzywodzie” – będące odtworzeniem w formie kaskady istniejącego wcześniej połączenia Brdy i Brdy Młynówki.

Etap trzeci rewitalizacji Wyspy Młyńskiej ma być zrealizowany do końca 2011 r. jako pierwszy projekt LPR finansowany ze środków na rewitalizację zdegradowanych dzielnic miast Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Przewiduje budowę infrastruktury rekreacyjnej Wyspy Młyńskiej i jej najbliższego otoczenia, renowację i przebudowę nabrzeży i bulwarów, budowę pawilonu edukacyjnego, łąki rekreacyjnej i placu zabaw.

Czwartym etapem rewitalizacji Wyspy Młyńskiej jest rewitalizacja zdegradowanych terenów sportowych i budowa przystani „Zawisza”. Jest to drugi projekt miejski realizowany w ramach LPR. Przystań „Zawisza” będzie drugą przystanią wybudowaną ze środków publicznych. Będzie to reprezentacyjna przystań, zlokalizowana na Wyspie Młyńskiej w samym centrum miasta. W 2009 r. rozstrzygnięto konkurs architektoniczny, który wyłonił zwycięski projekt przeznaczony do realizacji.

Projekt harmonijnie wpisuje się w istniejący kontekst architektoniczny i urbanistyczny otoczenia. Twórczo nawiązuje do otaczającej zabudowy i charakteru miejsca. Wykorzystuje istniejącą zatoczkę umożliwiającą cumowanie jachtów zarówno przy pomostach projektowanej przystani, jak również przy pomostach byłego młyna Rothera adoptowanego na cele hotelowe i konferencyjne.

Projektowana przystań, która ma być zbudowana w latach 2008–2011, stanie się kolejną bydgoską ikoną, dając wspólnie z budynkiem BRE przykład dobrej, współczesnej architektury nadwodnej.

8. Rewitalizacja bulwarów

Przedsięwzięcie to będzie realizowane jako trzeci projekt LPR, ma za zadanie poprawić jakość i estetykę tego obszaru. Naprawie mają ulec zniszczone umocnienia brzegów Brdy na odcinku od mostów kolejowych do Mostu Pomorskiego. Poszczególne odcinki będą zagospodarowane stosownie do ich stanu technicznego, dostępu, miejsca, charakteru zabudowy sąsiedniej, potrzeb i oczekiwań oraz stanu zieleni. Zostaną wyznaczone i zagospodarowane obszary przeznaczone do wypoczynku i rekreacji rodzinnej, odcinki wypoczynku aktywnego, odcinki wyłącznie spacerowe i ścieżki rowerowe. Wszystkie odcinki bulwarów zyskają stosowne do miejsca oświetlenie oraz obiekty i urządzenia małej architektury.

Rewitalizacja bulwarów na odcinku od mostów kolejowych do Mostu Pomorskiego sprawi, że obszar po lewej stronie Brdy odzyska utraconą urodę na całym śródmiejskim odcinku. W ciąg funkcjonalny bulwarów wpisane zostaną przystanki tramwaju wodnego, realizowane w ramach tego samego spójnego projektu.

9. Interaktywne Centrum Promocji Bydgoskiego Węzła Wodnego

Celem tego zdania jest odtworzenie wśród mieszkańców, a zwłaszcza młodzieży, nadwodnej tożsamości. Pozyskano od Żeglugi Bydgoskiej ostatnią istniejącą charakterystyczną dla Bydgoszczy barkę (tzw. żetkę), w której ma być stworzone m.in. Interaktywne Centrum Promocji BWW. Na tak przystosowanej dla celów szkoleniowo-eksploatacyjnych i wystawienniczych barce będzie można prezentować w interaktywny i bezpośredni sposób zasady eksploatacji i wyposażenia barek oraz kulturę i życie barkarzy. Barka, zacumowana bezpośrednio przy budynkach spichrzy, dziś Muzeum Okręgowego, będzie uzupełniać muzealną ekspozycję dotyczącą tej problematyki.

10. „REURIS” – Bydgoski Park Centralny

Bydgoszcz uczestniczy w międzynarodowym projekcie „REURIS” – rewitalizacja miejskich obszarów nadwodnych. Realizacja projektu umożliwi odtworzenie części zasypanego Starego Kanału Bydgoskiego i przystosowanie go wraz z otaczającym terenem

do nowych funkcji rekreacyjno-wypoczynkowych. Będzie to miało bezpośredni wpływ na poprawę jakości środowiska miejskiego pod względem:

- przyrodniczym - wzbogacenie potencjału przyrodniczego terenów w centrum miasta dzięki ulepszeniu układu wodnego i zagospodarowaniu zieleni,
- klimatycznym, funkcjonalnym i krajobrazowym - poprzez wprowadzenie elementów charakterystycznych, odbudowujących nadrzeczną tożsamość miasta i dzielnicy,
- społecznym - poprzez zacieśnianie więzi społecznych, włączenie w proces planistyczno-inwestycyjny, budowę miejsca spotkań nawiązującego do historycznych tradycji dzielnicy,
- edukacyjnym - w zakresie historycznego rozwoju miasta i współczesnych standardów kształtowania przestrzeni miejskiej.

Realizacja inwestycji będzie pozytywnym przykładem efektywności działań rewitalizacyjnych podjętych w mieście, zachęcającym do dalszej aktywności. W ramach projektu sporządzona zostanie koncepcja programowo-przestrzenna zagospodarowania całego parku na obszarze około 65 ha, która posłuży dalszym procesom rewitalizacji tego obszaru, będzie także wykonany projekt budowlany oraz zagospodarowanie obszaru parku od Ronda Grunwaldzkiego do ul. Wrocławskiej na obszarze 3 ha.

11. Budowa przystanków tramwaju wodnego

Pływający od trzech lat tramwaj wodny dobija obecnie do pięciu przystanków. Są to tymczasowe konstrukcje pływające, których estetyka nie pasuje do wykonywanej funkcji i otoczenia. Kolejny projekt miejski LPR dotyczący BWW przewiduje więc budowę czterech przystanków związanych z projektowanymi bulwarami, skonstruowanych na wspólnym module, identyfikujących miejsce i ściśle powiązanych z otoczeniem. Pełnić one będą przede wszystkim funkcje użytkowe, jako ochrona przed deszczem i wiatrem.

12. Tramwaj wodny

Od 2004 r. w Bydgoszczy odbywają się regularne rejsy tramwaju wodnego po Brdzie, ze śluzowaniem na Śluzie Miejskiej. Na długości 3,5 km obsługuje go pięć przystanków, a planowane są trzy kolejne. Przez cztery lata pływał tu wyłącznie historyczny statek „Bydgoszcz”, pochodzący z 1908 r. Od 2008 r. dołączył do niego nowoczesny, ekologiczny statek „Słonecznik”, napędzany silnikiem elektrycznym

zasilanym przez akumulatory ładowane przez baterie słoneczne. W najbliższym czasie tą trasą pływać będzie kolejny statek o podobnych parametrach. Rejsy cieszą się ogromną popularnością wśród mieszkańców i turystów. W sezonie 2009 do końca września tramwajami wodnymi w Bydgoszczy odbyło rejsy ponad 41 tys. osób.

13. BiT Water – szybkie połączenie wodnej Bydgoszczy i Torunia

Bydgoszcz i Toruń, jako dwa ośrodki Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Metropolitalnego leżące nad Wisłą, oprócz szybkiego połączenia kolejowego i drogowego winny posiadać szybkie połączenie wodne. W tym celu sporządzone zostało studium uwarunkowań dla takiej inwestycji. Ma ono:

- zbadać uwarunkowania hydrotechniczne i nawigacyjne na odcinku między miastami oraz w dół Wisły do Grudziądza i w górę do Włocławka,
- określić koncepcje, parametry, uwarunkowania eksploatacyjne i finansowe potencjalnych jednostek płaskodennych oraz poduszkowców,
- uwzględnić potrzebę modernizacji szlaku, wskazań lokalizacji nowych przystanków pod kątem rozwoju nadwodnej infrastruktury turystycznej skojarzonej z innymi jej formami,
- wskazać propozycje organizacyjne przedsięwzięcia, prognozy ekonomiczne oraz działania promocyjne, edukacyjne, informacyjne i marketingowe.

Studium pozwoli na podjęcie stosownych decyzji przez Samorząd Bydgoszczy i Torunia oraz Województwa Kujawsko-Pomorskiego, dotyczących uruchomienia połączenia wodnego.

14. Realizacja projektu COBRAMAN – Menadżer do spraw koordynacji działań rewitalizacyjnych terenów przemysłowych

Bydgoszcz jest uczestnikiem oraz koordynatorem międzynarodowego, unijnego projektu o akronimie **COBRAMAN - Menadżer do spraw koordynacji działań rewitalizacyjnych terenów przemysłowych** (COBRAMAN – Manager Coordinating Brownfield Redevelopment Activities), realizowanego od grudnia 2008 do listopada 2011 r.

Na teren pilotażowy wybrany został obszar o pow. 1150 m², w centrum miasta, nad rzeką Brdą, sąsiadujący z budynkami biurowymi, starą gazownią oraz planowanymi budynkami mieszkalnymi i zanieczyszczony WWA, BTEX oraz olejami mineralnymi. W

przeszłości funkcjonowały tam fabryka papy, zajezdnia autobusowa i zakłady naprawcze. Projekt, mimo niewielkiego arealu, pozwala na realizację inwestycji umożliwiającej efektywne wykorzystanie środków publicznych na zwracanie się miasta ku Brdzie oraz przywracanie nadrzecznej tożsamości mieszkańców.

Teren, będący do tej pory nieużytkiem, zostanie włączony w ciąg rewitalizowanych bulwarów, a prace nad nim skoordynowano z realizowaną równolegle inwestycją „Bydgoski Węzeł Wodny – rewitalizacja bulwarów i nabrzeży”.

Tereny poprzemysłowe, często zlokalizowane w sercu miast, stanowią szczególnie zagrożenie dla środowiska, estetyki i zdrowia, odstraszały nie tylko mieszkańców, ale i inwestorów. Realizacja projektu umożliwi efektywne zarządzanie tym terenem, a przez to poprawi stan środowiska i jakość życia lokalnych społeczności.

Projekt ma charakter heterogeniczny. Składają się nań odrębne działania oraz ich przewidywane rezultaty:

1. **Baza wiedzy** – jest to zebranie informacji dotyczących sposobów postępowania z terenami poprzemysłowymi w Europie oraz rezultatów dotychczasowych projektów o podobnej tematyce. We współpracy ze specjalistami w dziedzinie rewitalizacji terenów poprzemysłowych opracowany zostanie praktyczny przewodnik uwzględniający także inne warunki krajowe.
2. **Menadżer terenów poprzemysłowych** – zadanie polega na zdefiniowaniu wymagań dotyczących nowego stanowiska pracy (z uwzględnieniem warunków lokalnych w urzędach miast partnerskich) oraz włączenie nowego stanowiska w struktury urzędów.
3. **Europejska Szkoła Zarządzania Terenami Poprzemysłowymi** – to zadanie prowadzone jest głównie przez uniwersytety i instytuty w celu stworzenia studiów podyplomowych, magisterskich, kursów stacjonarnych oraz internetowych.
4. **Projekty pilotażowe** – czyli praktyczne szkolenie menadżerów na terenach pilotażowych. W ramach tego zadania Bydgoszcz ma poddać rekultywacji wybrany teren oraz zagospodarować go na funkcje rekreacyjne.

15. Rewitalizacja połączenia wodnego między Bydgoszczą a Zalewem Koronowskim

Między Bydgoszczą a zbiornikiem Zalewu Koronowskiego znajdują się trzy elektrownie wodne:

- Smukała, leżąca w granicach Bydgoszczy,

- Tryszczyn, znajdująca się w granicach gminy Koronowo,
- Koronowo-Samociążek, znajdująca się w granicach gminy Koronowo.

Na poszczególnych stopniach wodnych funkcjonowały tzw. przerzutnie tratw, umożliwiające pokonywanie różnicy piętrzenia wody między zbiornikiem wyrównawczym elektrowni a poziomem zrzutu przez jednostki pływające (tratwy, kajaki i jachty). Obecnie urządzenia te są zdewastowane i wymagają odbudowy. Na wodach Zalewu Koronowskiego stacjonuje duża ilość jednostek pływających (również tych należących do mieszkańców Bydgoszczy), które powinny zyskać bezpośrednie połączenie drogą wodną z Bydgoszczą. W świetle rewitalizacji i odbudowy Międzynarodowej Drogi Wodnej E-70 możliwość płynięcia w górę Brdy przez jednostki turystyczne, zarówno z zachodu, jak również ze wschodu, oraz dalsze turystyczne uaktywnienie Zalewu Koronowskiego poprzez zapewnienie szerokiego dostępu drogą wodną są szczególnie pożądanymi. W 2008 r. Prezydent Bydgoszczy i Burmistrz Koronowa podpisali list intencyjny w sprawie podjęcia wspólnych działań w tej kwestii. Uczestnictwem w projekcie zainteresowane są obie gminy, starosta Powiatu Bydgoskiego oraz samorząd województwa. W ramach porozumienia opracowano ekspertyzy specjalistyczne dotyczące odbudowy przerzutni i podjęto działania mające na celu pozyskanie środków.

16. Działania ofertowe

Trwają intensywne działania ofertowe i poszukiwania inwestorów dla obszaru Brdy, w tym zwłaszcza osób i firm chcących zainwestować w odnowienie lub budowę kolejnych przystani i marin oraz zainteresowanych tworzeniem tzw. Blue City (przywodne osiedla).

17. Kolejne planowane działania promocyjne

Działania promocyjne dotyczące nadszereżnej tożsamości Bydgoszczy skierowane są zarówno do jej mieszkańców, jak również na zewnątrz. Zaliczamy do nich:

- tworzenie nadwodnych przestrzeni publicznych i waterfrontów,
- „waterworld” - budowanie wśród mieszkańców świadomości oraz inspirowanie działań związanych z wodą lub dotyczących wody,
- kształtowanie wśród młodzieży nadwodnej świadomości poprzez wprowadzenie do programu gimnazjum zajęć dotyczących BWW, w tym rejsu pod hasłem „Z wody widać inaczej”,
- promocję Programu Rewitalizacji i Rozwoju BWW,

- promowanie BWW jako atutu Bydgoszczy w strukturze Bydgosko-Toruńskiego Obszaru Metropolitalnego,
- uczestnictwo w Memorandum Marszałków sześciu województw dotyczącym rewitalizacji Międzynarodowej Drogi Wodnej E-70 (MDW E-70),
- uczestnictwo w Forum Wodnym Województwa Kujawsko-Pomorskiego,
- uczestnictwo w pracach Parlamentarnego Zespołu ds. Dróg Wodnych i Turystyki Wodnej oraz licznych konferencjach i sympozjach dotyczących tej problematyki,
- promowanie BWW poza granicami z wykorzystaniem taboru Żeglugi Bydgoskiej.

18. Edukacja młodzieży – przywracanie nadrzecznej tożsamości mieszkańców

Działania te, mające zmienić mentalność mieszkańców, wpisują się w logiczny ciąg działań organizacyjnych, inwestycyjnych, edukacyjnych oraz promocyjnych miasta. Są jednym z podstawowych wskazań Programu Rewitalizacji i Rozwoju BWW, polegających na edukowaniu młodzieży pod hasłem „Każdy uczeń odbywa rejs po Brdzie i Kanale”. Działania te zostały wdrożone w 2008 r. i są kontynuowane jako żywe lekcje historii. Odbývają się w trakcie rejsu, na którym młodzież dowiaduje się o historii miasta, Kanale Bydgoskim i jego roli, funkcji rzeki w mieście, poznaje nazwy mostów oraz funkcje i historię ważniejszych obiektów. Z tej formy edukacji w 2009 r. skorzystało ponad 1500 osób. Młodzież otrzymuje również odpowiednie materiały edukacyjne.

19. Ster na Bydgoszcz – bydgoski festiwal wodny

Od kilku lat w ostatnich dniach maja odbywa się seria imprez związanych z wodą i Bydgoskim Węzłem Wodnym, która cieszy się coraz większą popularnością. Są to imprezy kulturalne, historyczne, festiwale, wystawy i targi. W ramach „Steru na Bydgoszcz” odbywają się parady łodzi i jednostek pływających, zakończone regatami prezydenckimi po Wiśle między Toruniem a Bydgoszczą. Imprezy stają się coraz popularniejsze wśród mieszkańców oraz gości. W tym roku „Ster na Bydgoszcz” osiągnął rangę ogólnopolską.

20. Znak Promocyjny Bydgoskiego Węzła Wodnego

Uchwałą Rady Miasta Bydgoszczy ustanowiony został Znak Promocyjny Bydgoskiego Węzła Wodnego, którego zadaniem jest ustanowienie marki lokalnej dla produktów oraz inicjatyw realizowanych przez podmioty gospodarcze, organizacje społeczne i osoby fizyczne działające na obszarze BWW. Znak Promocyjny BWW nadawany będzie na rok, z możliwością przedłużenia na lata następne. Nadawać go będzie Kapituła Znaku Promocyjnego BWW. Graficzną formę Znaku stanowi logo BWW, zaprojektowane w Miejskiej Pracowni Urbanistycznej w Bydgoszczy.

21. Fordon – wybór drogi

Fordon to położone nad Wisłą stare, średniowieczne miasto, włączone w 1973 r. w granice Bydgoszczy. Dziś zdominowane przez ogromne osiedle (blokowisko) straciło swoją tożsamość. W wyniku działań społecznych i inwestycyjnych zamierzamy przywrócić tę tożsamość poprzez: umożliwienie funkcjonowania dzielnicy Fordon w strukturze miasta, odwołanie się do jej nadrzecznego rodowodu i charakteru, pobudzenie wśród rdzennych mieszkańców zamieszkujących Stary Fordon ich fordońskiej odrębności w strukturze społecznej Bydgoszczy. Zamierzamy wzmocnić społeczną i estetyczną przestrzeń Fordonu i przywrócić tej spójnej pod względem przestrzennym, społecznym i kulturowym dzielnicy jej dawną historyczną (nadwiślańską) tożsamość.

Program realizowany jest przez firmę RHD Architekci Urbaniści sp. z o.o.

22. Bagrowanie Brdy i Kanału Bydgoskiego

Z powodu zaniechania przez kilkadziesiąt lat prac związanych z usuwaniem piasku i osadów dennych z Brdy i Kanału, zanikającego transportu, szybkiego rozwoju miasta i zrzutu do Brdy i Kanału nieoczyszczonych ścieków sanitarnych i wód deszczowych oraz zakwitów wody na dnie rzeki i kanału zalegają ogromne ilości osadów.

Niezależnie od projektów związanych z modernizacją miejskiego systemu wodno-kanalizacyjnego przystąpiono do kolejnego zadania, mającego na celu poprawę jakości wody oraz parametrów żeglugowych pt. „Bagrowanie Brdy i Kanału Bydgoskiego”. Zadanie to jest realizowane w ramach programu „Bydgoski system wodny i kanalizacyjny II”, współfinansowanego ze środków Funduszu Spójności. Ma być współfinansowane także z budżetu miasta oraz ze środków Regionalnych Zarządów Gospodarki Wodnej (RZGW) Gdańsk i Poznań.

Realizacja zadania ma doprowadzić do: oczyszczenia dna rzeki Brdy Kanału Bydgoskiego z osadów nagromadzonych w obrębie wylotów deszczowych, poprawy czystości wód rzeki Brdy i Kanału Bydgoskiego, poprawy estetyki obszarów nadrzecznych, przywrócenia miastu bulwarów spacerowych, poprawy hydrauliki i naturalnej zdolności samooczyszczania rzeki.

Podsumowanie

1. Działania rewitalizacyjne dotyczące BWW prowadzone są konsekwentnie od 1998 r. Skierowane są na nasze najszlachetniejsze dziedzictwo dające szansę dalszego rozwoju Bydgoszczy jako najistotniejszego miejsca co najmniej na polskim odcinku Międzynarodowej Drogi Wodnej E-70.

2. W naszym województwie istnieje szczególny, logiczny sposób finansowania działań rewitalizacyjnych ze środków UE w ramach RPO. Każde miasto otrzymało stosowne fundusze, które samo rozdysponuje we własnym Lokalnym Programie Rewitalizacji. Umożliwia to sporządzenie spójnego programu inwestycyjnego, skorelowanego z innymi programami i projektami społecznymi.

3. Bydgoski Węzeł Wodny jest naszym atutem w Bydgosko-Toruńskim Obszarze Metropolitalnym, którego kręgosłupem jest Wisła. Wraz ze starym miastem Torunia oraz zasobami kulturowymi i przyrodniczymi tego obszaru będzie stanowić wyjątkowo atrakcyjną ofertę turystyczną regionu i kraju.

4. Działania programowe w sferze rewitalizacji (zwłaszcza w ramach LPR), oparte na doświadczeniach państw zachodnich, są nieadekwatne do polskich uwarunkowań społecznych, fiskalnych i gospodarczych. Brak środków własnych, sztuczne zasady odnoszenia się do wskaźników oraz słabe powiązania między działaniem a efektem społecznym powodują, że LPR stają się często fasadowymi dokumentami, powiązanymi słabo lub wcale z programami i projektami społecznymi, mającymi uzasadnić wybrane wcześniej do realizacji zadania.

5. Środki przyznawane w LPR na rewitalizację winny obejmować również zadania ze sfery społecznej i być bezpośrednio z nimi skoordynowane. Taki sposób kreowania działań mógłby przyczynić do skuteczniejszego (pod względem społecznym) osiągnięcia celów.

6. Jeżeli oczekiwana od kilkunastu lat ustawa rewitalizacyjna nie będzie umożliwiała pozyskania środków finansowych na realizację rewitalizacyjnych projektów inwestycyjnych i społecznych, będzie ona martwym prawem na wzór ustawy o partnerstwie publiczno-prywatnym.

Motto dla działań w sferze rewitalizacyjnej w obecnych uwarunkowaniach to „Róbmy swoje”. U nas ta zasada się sprawdza. Efekty podjętych działań są już widoczne, a pełnej krasie będzie je można zobaczyć już w 2011 i 2012 r.

Streszczenie

Procesy rewitalizacyjne w Bydgoszczy charakteryzują się długoletnią, konsekwentną praktyką i dotyczą wszystkich dziedzin życia miasta – od działań informacyjnych i promocyjnych, zmieniających społeczne uwarunkowania i społeczną świadomość utraconych walorów miasta, poprzez działania programowe, wyznaczające zasady i kierunki działań organizacyjnych i inwestycyjnych, do działań projektowych i realizacyjnych. Badania, programy i działania dotyczą zarówno szczególnych zagadnień (kryzysowych obszarów problemowych), jak również zjawisk kryzysowych zlokalizowanych na wyznaczonym terenie. Rozdział obejmuje prezentację naszych doświadczeń i działań dotyczących szeroko rozumianej problematyki rewitalizacji, ze szczególnym naciskiem na rewitalizację i rozwój naszego najcenniejszego zasobu - marki Bydgoszczy - jakim jest Bydgoski Węzeł Wodny. Opisano chronologicznie od 1998 r. ważniejsze zastosowane instrumenty oraz osiągnięte dzięki nim efekty, z uwzględnieniem Programu Przywracania miastu rzeki Brdy, Programu Rewitalizacji i Rozwoju Bydgoskiego Węzła Wodnego (uznanego za „wybitną pracę badawczą opartą na wielodyscyplinarnych analizach i badaniach”⁸, który otrzymał nagrodę pierwszego stopnia Ministra Budownictwa za „oryginalne, nowatorskie podejście do tematu i wzorcową metodykę”) oraz Lokalnego Programu Rewitalizacji dla Miasta Bydgoszczy, sporządzonego według własnej, specyficznej i nowatorskiej metody w związku ze szczególnymi zasadami dofinansowywania zadań rewitalizacyjnych ze środków Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Uwzględniono także działania inwestycyjne będące efektem wymienionych programów. Osobnym zagadnieniem są działania społeczne mające na celu przywrócenie wśród mieszkańców utraconej w drugiej połowie XX w. nadrzecznej tożsamości poprzez: edukację młodzieży w trakcie rejsu po Brdzie i Kanale Bydgoskim na ekologicznych, solarnych statkach tramwaju wodnego, tworzenie interdyscyplinarnego Centrum Promocji Bydgoskiego Węzła Wodnego, regaty i imprezy na wodzie, kreowanie specyficznego salonu miasta – salonu na wodzie.

Wszystkie te działania prowadzone są pod hasłem „Z wody widać inaczej” i „Woda lustrem miasta”.

⁸ Cytaty pochodzą z uzasadnienia przyznania nagrody.

Summary

Bydgoszcz: revitalization of the city and Bydgoszcz water junction

Revitalization processes in Bydgoszcz are typified by long-time and consistent practices that concern all areas of the city life ranging from the information and promotion actions to design and implementation proceedings. The promotion activities prove an effective step toward determining the social conditioning and building the community awareness of the city forgotten virtues. The programme-related activities mold management and investment directions. Surveys, programmes and undertakings involve both, particular issues (critical problem areas) and emergency phenomena observed in a specific location.

The lecture comprises a presentation and an overview of our experiences and actions that pertain to a broad scope of revitalization issues with the stress put on the revitalization and development of our most precious city brand identity product, i.e. the Bydgoszcz Water Junction. The major instruments applied and the results achieved are discussed within a chronological order since 1998, with the priority given to:

- The Programme of Returning the Brda River to the City

The Programme of Revitalization and Development of Bydgoszcz Water Junction – recognized as ‘a leading research work based on multidisciplinary analyses and testing’ and granted the first degree award by the Minister for Building Engineering for ‘original, brand-new topical approach and exemplary methodology’ (quotes extracted from the award justification speech).

- Local Revitalization Programme for the city of Bydgoszcz prepared according to a city-directed, distinctive and innovative method as to specific cofinancing regulations for revitalization activities under the Regional Operational Programme funds for Kuyavian-Pomeranian Voivodeship.

There is also a demonstration of our investment activities that are the effects of the above-named programmes. The community information actions construct a separate issue area whose aim is to bring back to the city residents the riverfront identity which was lost in the late 20th century. The actions include the education of the youth on an eco-friendly solar-powered vessel cruises (the river tram) on the Brda River and across the Bydgoszcz Canal; creating an interdisciplinary Centre for Promoting Bydgoszcz Water Junction; regattas and events held by the river with a view to establishing a unique ‘salon within the city, namely a salon on the river’.

All the undertakings are implemented under the banners of ‘Water affords a different view’ and ‘Water reflects the city’.